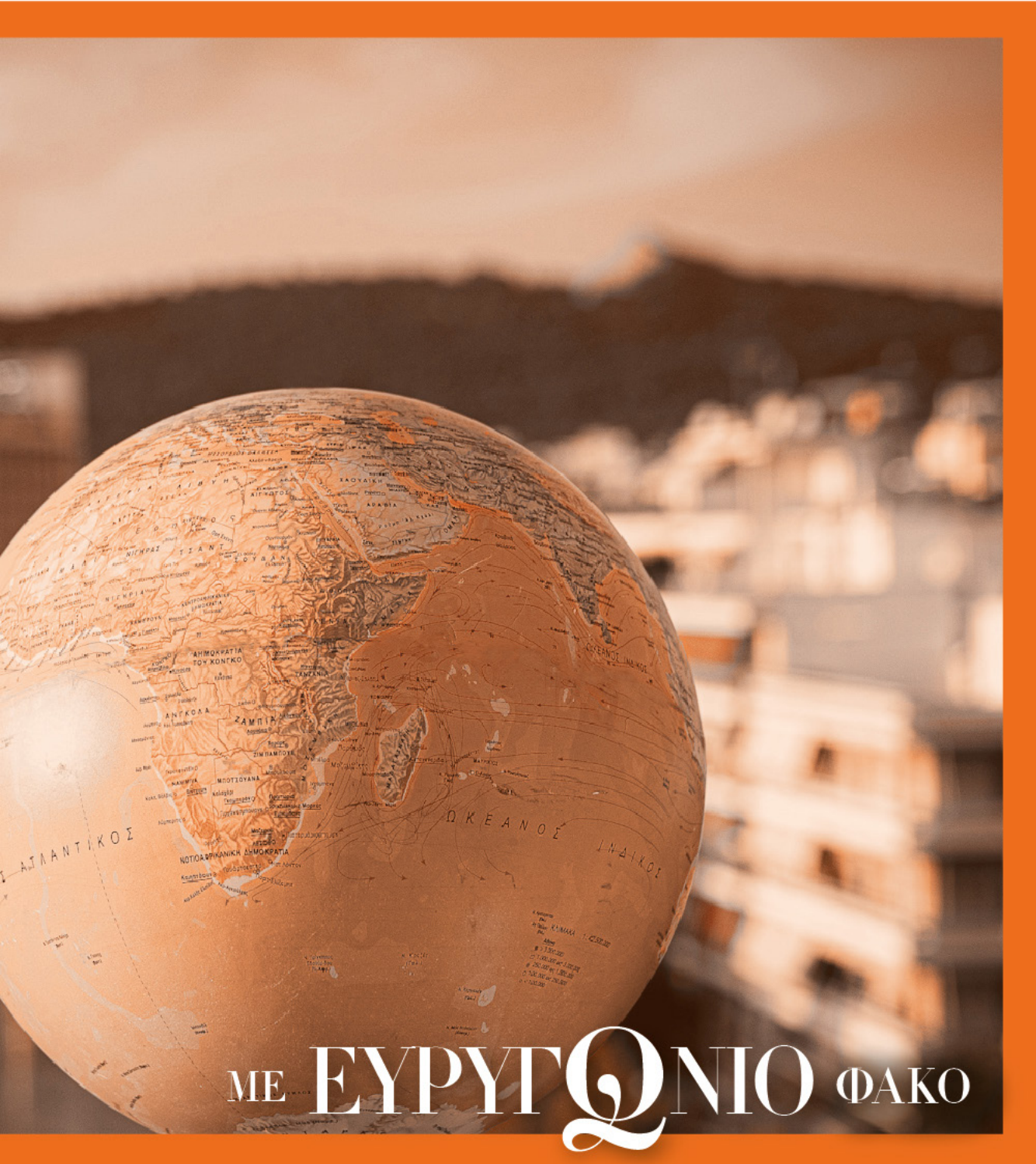

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

ΜΕ ΕΥΡΥΓΩΝΙΟ ΦΑΚΟ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2025 | ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΜΕ ΕΥΡΥΓΩΝΙΟ ΦΑΚΟ

Ινστιτούτο Νίκος Πουланτζάς

Θεματική: Ο Κόσμος, Ευρώπη & Αριστερά

Επιμέλεια: Γεώργιος Οκάρο

* Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις των συγγραφέων τους

Η εξαμηνιαία περιοδική έκδοση για τις διεθνείς τάσεις «Με Ευρυγώνιο Φακό» κυκλοφορεί στο πλαίσιο της θεματικής “Ο Κόσμος, Ευρώπη & Αριστερά” του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς (ΙΝΠ), σε επιμέλεια του Γεώργιου Οκάρου, διεθνολόγου και ερευνητή του ΙΝΠ.

Σκοπός της έκδοσης είναι να παρουσιάζει στο ελληνικό κοινό πλευρές των διεθνών εξελίξεων και τάσεων, σε διάλογο, αλλά όχι σε εξάρτηση από την τρέχουσα κάθε φορά επικαιρότητα. Αξιοποιώντας συμβολές και αναλύσεις μιας ευρείας ομάδας συνεργατών, σταθερών και μη, από την Ελλάδα και το εξωτερικό και με διαφορετικές προσεγγίσεις και αφετηρίες (επιστημονικές, αλλά και πολιτικές), επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε αυτό που λέει ο τίτλος της έκδοσης: έναν ευρυγώνιο φακό, για να προσεγγίσουμε τον ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο στον οποίο ζούμε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Editorial.....	7
Το παρελθόν ως πεδίο αντιπαράθεσης στην Τουρκία σήμερα: ανταγωνιστικές αφηγήσεις για την ιστορία και την ταυτότητα της χώρας.....	9
Ουκρανία και Βρετανική Αριστερά	23
Η Τουρκία και η εξωτερική πολιτική της, μετά τις εκλογές	30
Ο πόλεμος Ισπανικής και Καταλανικής Αριστεράς για τον πόλεμο στην Ουκρανία	38
Η Αριστερά στη Φινλανδία και η αίτηση ένταξης στο ΝΑΤΟ.....	47
Η πανδημία ως ευκαιρία κινητοποίησης της Δεξιάς στην Αργεντινή... 	53
Οι Οικονομικές Κρίσεις ως Πόλεμοι.....	62
Η χειραγώγηση των εθνικών ταυτοτήτων ως μηχανισμός νομιμοποίησης της άλωσης του κράτους	73
Για τις εκλογές του 2020.....	88
Η Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωπαϊκή Αριστερά	99

EDITORIAL

Editorial

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΟΚΑΡΟ

(Ο Γεώργιος Οκάρο είναι διεθνολόγος και επιστημονικός συνεργάτης της θεματικής “Ο Κόσμος, Ευρώπη & Αριστερά” του INPI)

Το αφιερωματικό τεύχος φτάνει σε μια ιδιαίτερη στιγμή για το περιοδικό. Είναι ένα τεύχος ταυτόχρονα επετειακό και προάγγελος ανανέωσης. Με αφορμή τα 5 χρόνια κυκλοφορίας, έγινε μια επιλογή (με την βοήθεια του Ανδρέα Μαράτου, διδάκτορα φιλοσοφίας και ερευνητή του INPI, που είχε επιμεληθεί τα επτά προηγούμενα τεύχη) και μετάφραση ορισμένων ενδεικτικών άρθρων των προηγούμενων τευχών μαζί με σχολιασμό για τη θέση αυτών των άρθρων στο κόσμο του σήμερα. Από τις απαντήσεις της Αριστεράς στον πόλεμο στην Ουκρανία, τις εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο, τις συνέπειες της πρόσφατης πανδημίας μέχρι το τραμπικό φαινόμενο, τις προκλήσεις για την ευρωπαϊκή Αριστερά και πολλά ακόμη.

Πολλά κείμενα φιλοξενήθηκαν στον Ευρυγώνιο τα πέντε αυτά χρόνια. Σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται διαρκώς, πόσο επαληθεύτηκαν οι προβλέψεις τους; Άντεξαν στο χρόνο οι αναλύσεις τους για τη συγκυρία; Παραμένουν χρήσιμες για εμάς σήμερα; Το τεύχος αυτό, επιχειρώντας έναν τέτοιο απολογισμό, περιλαμβάνει τα ακόλουθα άρθρα:

- Το παρελθόν ως πεδίο αντιπαράθεσης στην Τουρκία σήμερα: ανταγωνιστικές αφηγήσεις για την ιστορία και την ταυτότητα της χώρας, του Αλέξανδρου Λάμπρου.
- Ουκρανία και Βρετανική Αριστερά, των Andrew Burgin και Kate Hudson.
- Η Τουρκία και η εξωτερική πολιτική της μετά τις εκλογές, του Αντώνη Δεριζιώτη.
- Ο πόλεμος Ισπανικής και Καταλανικής Αριστεράς για τον πόλεμο στην Ουκρανία, του Arnau Piqué.
- Η Αριστερά στη Φινλανδία και η αίτηση ένταξης στο NATO, του Jukka Pietiläinen.
- Η πανδημία ως ευκαιρία κινητοποίησης της Δεξιάς στην Αργεντινή, του Julián Rebón.
- Οι Οικονομικές Κρίσεις ως Πόλεμοι, του Luca Lombardi και της Οικονομικής Ομάδας Εργασίας (EWG) του transform!europe.
- Η χειραγώγηση των εθνικών ταυτοτήτων ως μηχανισμός νομιμοποίησης της άλωσης του κράτους, του Petkovski Ljupcho.
- Για τις εκλογές του 2020, της Rosalind C. Morris.
- Η Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωπαϊκή Αριστερά, του Walter Baier.

**ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΩΣ
ΠΕΔΙΟ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ
ΣΗΜΕΡΑ:
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΕΣ
ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ**

Το παρελθόν ως πεδίο αντιπαράθεσης στην Τουρκία σήμερα: ανταγωνιστικές αφηγήσεις για την ιστορία και την ταυτότητα της χώρας

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΑΜΠΡΟΥ

(Ο Αλέξανδρος Λάμπρου είναι Ιστορικός και εργάζεται στο Πανεπιστήμιο Μαρβούργου)

1. Εισαγωγή

Η σημερινή Τουρκία πολύ συχνά γίνεται κατανοητή με αναφορά σε δύο θεμελιακές συγκρούσεις. Από την μία πλευρά γίνεται αναφορά στη σύγκρουση μεταξύ τουρκικού κράτους και κουρδικού κινήματος, και από την άλλη μεταξύ της ισλαμικής και της κοσμικής/κεμαλικής παράταξης. Οι συγκρούσεις αυτές δεν εντοπίζονται μονάχα στην καθαυτό πολιτική και τα πολιτικά κόμματα αλλά διατρέχουν το σύνολο σχεδόν της τουρκικής κοινωνίας, όπου η πόλωση διατηρείται σε υψηλά επίπεδα συντηρούμενη εκατέρωθεν του πολιτικού μετώπου. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των συγκρούσεων αυτών είναι ότι δεν περιορίζονται στην κατανόηση ή τη διαμόρφωση του παρόντος της χώρας. Το παρελθόν και ειδικότερα η καθαυτό 'κεμαλική' περίοδος (1923-1950) αποτελεί τις τελευταίες δεκαετίες προνομιακό χώρο σύγκρουσης, άντλησης επιχειρημάτων, και (από) νομιμοποίησης πολιτικών και ιδεολογικών θέσεων και επιλογών.

Στο πλαίσιο αυτό, το εθνικιστικό, κρατικιστικό, κοσμικό, εκσυγχρονιστικό και 'δυτικόστροφο' κεμαλικό αφήγημα για το παρελθόν, την κατεύθυνση αλλά και την πολιτισμική ταυτότητα της τουρκικής κοινωνίας έχει δεχτεί (στην ολότητα ή τουλάχιστον σε επιμέρους χαρακτηριστικά του) έντονη αμφισβήτηση. Το κουρδικό κίνημα και οι συνιστώσες του πολιτικού Ισλάμ αποτελούν σαφέστατα τις πιο σημαντικές παρατάξεις που από πολύ νωρίς αμφισβήτησαν το κεμαλικό αφήγημα. Πέραν όμως από τις γνωστές αυτές παρατάξεις, πάνω στην άρνηση των πολιτικών δικαιωμάτων (ή ακόμα και της ύπαρξης) των οποίων εν πολλοίς εδραζόταν και (αυτο)νομιμοποιούνταν ένα αυταρχικό πολιτικό καθεστώς κηδεμονίας, τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες ποικίλες φωνές από διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες συγκλίνουν στην κριτική αμφισβήτησή του κεμαλικού εκσυγχρονιστικού αφηγήματος και της επίσημης μέχρι και πολύ πρόσφατα ανάγνωσης του παρελθόντος.

Στις συνθήκες πόλωσης των τελευταίων χρόνων, οι συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών αναγνώσεων του παρελθόντος έχουν ενταθεί σημαντικά με την συμμετοχή μεγάλου μέρους της τουρκικής κοινωνίας, καθώς συμπλέκονται άμεσα με ζητήματα συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων και πολιτικών, προτεραιότητες εξωτερικής πολιτικής, ακόμα και διαφορετικές καταναλωτικές προτιμήσεις και τρόπους ζωής.

Το παρόν κείμενο σκοπό έχει να παρουσιάσει την κατεύθυνση που έχει λάβει η αντιπαράθεση τις τελευταίες δεκαετίες μεταξύ εναλλακτικών αφηγήσεων για το παρελθόν, καθώς και το

ρόλο της ιστοριογραφικής έρευνας, η οποία, εκούσα άκουσα, συχνά βρίσκεται στο κέντρο των πολιτικο-ιδεολογικών συγκρούσεων των τελευταίων δεκαετιών.

2. Κεμαλική Αφήγηση

Η Κεμαλική αφήγηση διαμορφώθηκε παράλληλα με τις ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις που έθεσαν τα πολιτικά και ιδεολογικά θεμέλια της Τουρκικής Δημοκρατίας την περίοδο του Μεσοπολέμου. Αν και πολλές από τις μεταρρυθμίσεις επιβλήθηκαν βίαια στο πλαίσιο του αυταρχικού κεμαλικού καθεστώτος του Μεσοπολέμου και συνάντησαν συχνά την ανοιχτή αντίδραση μεγάλης μερίδας του πληθυσμού, η βιβλιογραφική παραγωγή, εντός αλλά και εκτός Τουρκίας, από πολύ νωρίς τις αποδέχτηκε θετικά, αν όχι και με διθυράμβους. Δεν είναι λίγες οι φορές που η βιβλιογραφία παρουσίασε τη δημιουργία του σύγχρονου τουρκικού κράτους και το κεμαλικό κοσμικό, εκσυγχρονιστικό και 'δυτικοστροφο' εγχείρημα αναπαράγοντας αυτούσιο σχεδόν τον λόγο των εκσυγχρονιστικών κρατικών ελίτ της περιόδου.¹ Μεγάλο δε μέρος της τουρκικής βιβλιογραφίας δεν διακρίνεται για την επιστημονική της πληρότητα, αλλά αντίθετα μέχρι και σήμερα εξακολουθεί να αναπαριστά την περίοδο και τις Κεμαλικές ελίτ με όρους σχεδόν αγιογραφικούς. Γραμμένη από θιασώτες των μεταρρυθμίσεων και της κληρονομιάς του Ατατούρκ, η βιβλιογραφία αυτή αναπαράγει μια άκριτη και εξόχως τελεολογική αφήγηση της ιστορίας της σύγχρονης Τουρκίας, αναπαράγοντας την επίσημη κεμαλική εκδοχή που διαμορφώθηκε στον Μεσοπόλεμο.

Χαρακτηριστικό στοιχείο του κεμαλικού αφηγήματος αποτελεί η έμφαση που δίνεται στον κοσμικό χαρακτήρα της εθνικής ταυτότητας, όπως θεμελιώνεται στη γλώσσα και τον τουρκικό πολιτισμό. Σε ζητήματα δηλαδή ταυτότητας δεν γίνεται ρητή αναφορά στο Ισλάμ² ή το οθωμανικό παρελθόν. Στο πλαίσιο αυτό, η Κεμαλική αφήγηση κάνει ελάχιστες και τις περισσότερες φορές αρνητικές αναφορές στο οθωμανικό παρελθόν. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρουσιάστηκε ως ένα οπισθοδρομικό κράτος σε παρακμή που συστηματικά απέρριπτε και υποτιμούσε τα τουρκικά εθνικά του θεμέλια. Σε συνδυασμό με την απόρριψη του οθωμανικού παρελθόντος, το Ισλάμ δεν προβλήθηκε ως συστατικό στοιχείο της υπό διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας. Και τα δύο έγιναν αντιληπτά με όρους οπισθοδρομικότητας και ενός πολυεθνικού-κοσμοπολίτικου παρελθόντος, το οποίο αποτέλεσε, για τους Κεμαλικούς, βασική αιτία της πτώσης της αυτοκρατορίας.

---

1 Βιβλιογραφία επηρεασμένη από το εκσυγχρονιστικό μοντέλο των μεταπολεμικών δεκαετιών. Τα έργα του Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East* (Free Press, 1958) και Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Oxford: OUP, 1961) αποτελούν κλασικά παραδείγματα αυτής της οπτικής.

2 Και αυτό παρότι στις καθημερινές πρακτικές του τουρκικού κράτους το Ισλάμ αποτελούσε και αποτελεί αναγκαίο κριτήριο για την αποδοχή ενός ατόμου ως μέλους του έθνους.

Στην κεμαλική αφήγηση η 'οπισθοδρομικότητα' και ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της αυτοκρατορίας συνειδητά αντιπαρατίθενται με το 'σύγχρονο' και 'εθνικό' χαρακτήρα του τουρκικού κράτους μετά το 1923. Η συνολική αυτή άρνηση του οθωμανικού παρελθόντος συμβάδιζε με την κατάργηση, την επαύριο της διάλυσης της Αυτοκρατορίας, πολλών οθωμανικών-ισλαμικών πολιτικών και κοινωνικών θεσμών (σουλτανεία, χαλιφάτο, θρησκευτικά δικαστήρια, εκπαιδευτικά ιδρύματα, κλπ).

Στη θέση του οθωμανικού-ισλαμικού παρελθόντος και ταυτότητας, η κεμαλική αφήγηση ανακάλυψε ένα εν πολλοίς επινοημένο προ-οθωμανικό και προ-ισλαμικό παρελθόν. Σύμφωνα με την επίσημη κεμαλική εκδοχή της τουρκικής ιστορίας, σε ένα απώτερο παρελθόν τουρκικοί πληθυσμοί μετακινήθηκαν από την κεντρική Ασία και αποίκησαν σχεδόν όλη τη Γη. Μέσω της θεωρίας αυτής η κεμαλική αφήγηση επιτυγχάνει να ανακηρύξει τουρκικούς πολλούς από τους πολιτισμούς της αρχαιότητας, όπως της αρχαίας Αιγύπτου ή της Ελλάδας.

Παράλληλα με την απομείωση του οθωμανικού-ισλαμικού αποτυπώματος στην τουρκική ιστορία και ταυτότητα, η επίσημη τουρκική γλώσσα εκκαθαρίστηκε από αραβικά και περσικά στοιχεία. Ταυτόχρονα με την εκκαθάριση της γλώσσας, την αποθέωση του προϊσλαμικού παρελθόντος, η κεμαλική ηγεσία προσδιόρισε με πολιτισμικούς όρους την τουρκική ταυτότητα και τη μελλοντική κατεύθυνση του έθνους, ανακηρύσσοντας -με άφθονη δόση οριενταλιστικού λόγου- ότι το τουρκικό έθνος αποτελεί μέρος της λευκής φυλής και φορέα δυτικού πολιτισμού. Πολλές φορές αυτό γίνεται σε αντιδιαστολή με την υποτιθέμενη οπισθοδρομικότητα των Αράβων. Η κεμαλική αφήγηση παρουσιάζει το πέρασμα από το οθωμανικό στο σύγχρονο τουρκικό κράτος ως ένα άλμα από τον σκοταδισμό στον διαφωτισμό.

Τις τελευταίες δεκαετίες, όμως, η κεμαλική αφήγηση έχει γίνει αντικείμενο αμφισβήτησης, η δε αυταρχικότητα του καθεστώτος αλλά και η γενικότερη κληρονομιά του Κεμαλισμού έχουν δεχτεί σφοδρή κριτική. Η κριτική αυτή σε συνδυασμό με το διάχυτο φόβο που προκάλεσε η άνοδος του πολιτικού Ισλάμ οδήγησε ήδη από τη δεκαετία του 1990 στην κινητοποίηση κοινωνικών στρωμάτων, ατόμων και ομάδων με κεμαλικό-κοσμικό ιδεολογικό πρόσημο. Έκτοτε αντιδρούν δυναμικά, ενίοτε ζητώντας από τον στρατό να παρέμβει, θεωρώντας ότι η πολιτισμική ταυτότητα της χώρας αλλά και ο κοσμικός τρόπος ζωής βρίσκονται υπό απειλή. Από τις πιο σημαντικές δράσεις του χώρου αυτού είναι οι δημόσιες τελετές μνήμης που έχουν κύριο σημείο αναφοράς τον Ατατούρκ και την 'κληρονομιά' του. Αυτή η 'κεμαλική νοσταλγία', όπως έχει χαρακτηριστεί, για ένα χαμένο κεμαλικό παράδεισο πολλές φορές αναπαράγει την 'ορθόδοξη' κεμαλική αφήγηση στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει τις διαφορετικές αναγνώσεις του παρελθόντος, είτε προέρχονται από τον συντηρητικό είτε και τον φιλελεύθερο-αριστερό χώρο.³ Για την

3 Esra Özyürek, *Nostalgia for the Modern: State Secularism and Everyday Politics in Turkey* (Durham and London: Duke University Press, 2006). Για την εμφάνιση διαφορετικών εκδοχών

ανθρωπολόγο Jenny White, αυτοί οι ‘πόλεμοι μνήμης’ κινητοποιούν μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού και φέρνουν στην επιφάνεια μια σύγκρουση χωρίς προηγούμενο γύρω από τη φύση και το περιεχόμενο της τουρκικότητας και την ταυτότητα του τουρκικού έθνους.⁴

3. Ισλαμικές αφηγήσεις

Η Κεμαλική αφήγηση για το παρελθόν και την εθνική ταυτότητα έχει βρεθεί τα τελευταία χρόνια μεταξύ διασταυρούμενων πυρών, έχοντας υποστεί παράλληλη, αν όχι συνδυασμένη, κριτική από την αριστερά, τον φιλελεύθερο αλλά και τον ισλαμικό-συντηρητικό χώρο. Η έντονη και πολυαφετηριακή κριτική του καθεστώτος κηδεμονίας αλλά και του κεμαλικού αφηγήματος για το παρελθόν έχει τις ρίζες της στην μεταπραξικοπηματική Τουρκία, τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Η σταδιακή φιλελευθεροποίηση του πολιτικού καθεστώτος επί Οζάλ, η εκλογική άνοδος του πολιτικού ισλάμ, το ξέσπασμα του κουρδικού αποσχιστικού κινήματος, αλλά και η εμφάνιση συλλογικοτήτων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών λειτούργησαν νομιμοποιητικά και ενίσχυσαν τις φωνές αμφισβήτησης του πολιτικού καθεστώτος. Σημείο συνάντησης όλων αυτών των διαφορετικών συλλογικών υποκειμένων ήταν η αίσθηση ασφυξίας και εγκλωβισμού εντός των στενών ορίων του εθνικιστικού και κρατικιστικού πολιτικού καθεστώτος στρατιωτικής κηδεμονίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η έκφραση εναλλακτικών αφηγήσεων και η αμφισβήτηση και απόρριψη του ‘ορθόδοξου’ κεμαλικού αφηγήματος για το παρελθόν έχει έκτοτε αποτελέσει ένα σημαντικό πεδίο πολιτικής και ιδεολογικής σύγκρουσης. Η άνοδος του πολιτικού ισλάμ αμφισβήτησε όχι μόνο την οικονομική ή πολιτική κυριαρχία των κεμαλικών-κοσμικών ελίτ αλλά και την κεμαλική εκδοχή της σύγχρονης ιστορίας της Τουρκίας. Η αναφορά στην αυταρχικότητα και την καταπίεση της μονοκομματικής διακυβέρνησης του 1923-1950 αποτελεί κοινό τόπο στον καταγγελτικό λόγο Ισλαμιστών διανοούμενων και πολιτικών προεξάρχοντος του Ταγίπ Ερντογάν, ο οποίος έχει πολλάκις παρουσιάσει το κεμαλικό κόμμα της δεκαετία του 1940 και τον ηγέτη του Ισμέτ Ινονού ως θαυμαστές και πολιτικά συγγενείς του Χίτλερ και του ναζισμού. Για να κατηγορήσει την τωρινή αντιπολίτευση του κεμαλικού Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος (ΛΡΚ) ότι αποτελεί τη συνέχεια ενός ανήθικου και αντιδημοκρατικού πολιτικού σχηματισμού, δεν δίστασε να δημοσιοποιήσει έγγραφα από τα Κρατικά Αρχεία που αναφέρονται στις μαζικές δολοφονίες και τον εκτοπισμό των Κούρδων κατοίκων της επαρχίας Ντέρσιμ από τον τουρκικό στρατό το 1937-38.⁵

δημόσιας μνήμης τη δεκαετία του 1990 βλ. Esra Özyürek (επιμέλεια), *The politics of public memory in Turkey* (Νέα Υόρκη: Syracuse University Press).

4 Jenny White, *Muslim Nationalism and the New Turks* (Princeton: Princeton University Press, 2013), 8.

5 Βλ. μια σχετικά πρόσφατη (2019) αναφορά του Ερντογάν στη μονοκομματική περίοδο

Αν και δεν κατονομάζεται ο Κεμάλ Ατατούρκ, η αναφορά στο πολιτικό κόμμα που ίδρυσε και διεύθυνε, στις μεταρρυθμίσεις και τις πολιτικές που επέβαλε, σε στενούς συνεργάτες τους, ακόμα και τον ίδιο τον διάδοχό του δεν αφήνει πολλές αμφιβολίες για την κατεύθυνση και πρόθεση των καταγγελιών, που δεν είναι άλλη από την απονομιμοποίηση του νυν κεμαλικού κόμματος, αλλά και εν γένει του κεμαλικού-κοσμικού χώρου.

Είναι όμως γεγονός ότι η απεικόνιση του παρελθόντος από τη συντηρητική-ισλαμική παράταξη και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΚΔΑ) είναι εξαιρετικά επιλεκτική και μονομερής όπως και η αντίπαλη κεμαλική αφήγηση. Έτσι αναπαράγονται δύο αντικρουόμενες αναπαραστάσεις –αμφότερες συχνά εκτός ιστορικού συμφραζομένου. Ο ‘χρυσός αιώνας’ της κεμαλικής αφήγησης, στον αντίπαλο λόγο περιγράφεται ως μια εποχή ανελέητης καταπίεσης του μουσουλμανικού λαού από μια αυταρχική, ανήθικη, και εχθρική προς το Ισλάμ εξουσία. Αυτό που με υπερβολή η μία παράταξη εορτάζει ως την Αναγέννηση του τουρκικού έθνους η άλλη θρηνεί ως ένα Μεσαίωνα καταπίεσης.

Πέραν όμως της καταγγελίας της αυταρχικότητας των κεμαλικών-κοσμικών ελίτ, η ισλαμική παράταξη, σε μια συνειδητή προσπάθεια αντίδρασης στην κεμαλική ‘δολοφονία της συλλογικής μνήμης’⁶ αφηγήθηκε διαφορετικά το παρελθόν, προωθώντας ένα εναλλακτικό ορισμό της εθνικής κοινότητας βάσει ενός μετά-οθωμανικού και όχι κεμαλικού μοντέλου.⁷ Η ισλαμική αφήγηση δίνει έμφαση σε ένα κοινό οθωμανικό παρελθόν και πολιτισμό, τα οποία αναγνωρίζει ως συστατικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας, με ένα τρόπο που ταυτίζει ουσιαστικά το ‘οθωμανικό’ με το ‘τουρκικό’ (κράτος, πολιτισμό, ταυτότητα, κτλ). Η εστίαση στο οθωμανικό παρελθόν, όμως, αποτελεί μια επιλεκτική οπτική που αποσιωπά τον πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό χαρακτήρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την αναπαριστά αφενός ως ένα μουσουλμανικό-τουρκικό κράτος αφετέρου ως τον φυσικό ηγέτη των απανταχού μουσουλμάνων σε μια αέναη αντιπαράθεση με τη ‘Δύση’, αναχρονιστικά συμπλέκοντας κράτος, έθνος και Ισλάμ.⁸ Η αναπαράσταση αυτή του οθωμανικού κράτους συμβαδίζει με την (πρόθεση για) επέκταση της επιρροής της χώρας σε μια ευρύτερη πρώην-οθωμανική γεωγραφία στη Μέση Ανατολή και τα Βαλκάνια. Παρόμοιες ‘νεο-Οθωμανικές’ πολιτικές παρατηρούνται ήδη από την περίοδο Οζάλ, την επαύριο της κατάρρευσης του Σοβιετικού Μπλοκ, και αποτελούν σήμερα σήμα κατατεθέν της εξωτερικής πολιτικής του ΚΔΑ.

Η επιστροφή του οθωμανικού παρελθόντος στο κέντρο της αφήγησης για το παρελθόν

όπου καταγγέλει το κεμαλικό κόμμα για καταπίεση θρησκευτικών ελευθεριών και τις σφαγές στο Ντέρσιμ: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-tek-parti-chn-doneminde-arastirilmesi-gereken-karanlik-noktalar-var/1680419>

6 Nora Fisher Onar, “Echoes of a Universalism Lost: Rival Representations of the Ottomans in Today’s Turkey,” *Middle Eastern Studies* 45/2 (2009): 235.

7 White, *Muslim Nationalism*, 19.

8 Fisher Onar, “Echoes of a Universalism Lost,” 235.

και την ταυτότητα της χώρας γίνεται κατανοητή με όρους ‘διόρθωσης’ της κεμαλικής ‘διαστροφής’ και ως έκφραση ενός συλλογικού υποκειμένου που είχε περιθωριοποιηθεί από τις καταπιεστικές δυτικότροπες ελίτ. Στην ιδιοποίηση του οθωμανικού παρελθόντος από το πολιτικό Ισλάμ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περίοδο κατακτήσεων αλλά και στα τελευταία χρόνια της αυτοκρατορίας. Η τελευταία επιλογή δεν είναι τυχαία καθώς τα τελευταία χρόνια της αυτοκρατορίας είναι η περίοδος πάνω στην επιλεκτική ανάγνωση της οποίας θεμελιώνει τη νομιμοποίησή της η κεμαλική εξουσία. Οι νέες εναλλακτικές αναγνώσεις του παρελθόντος, οι διαφορετικοί χώροι και τελετές μνήμης που προβάλλει η ισλαμική ανάγνωση γίνονται αντιληπτοί με όρους σύγκρουσης ή και απειλής με τους αντίστοιχους κεμαλικούς. Παραδείγματος χάρη, οι εορτασμοί της άλωσης της Κωνσταντινούπολης έχουν οικειοποιηθεί πλήρως από την ισλαμική πλευρά και για πολλούς συνειδητά λειτουργούν αντιθετικά με την εθνική εορτή της ανακήρυξης της Δημοκρατίας στις 29 Οκτωβρίου. Ένα άλλο γεγονός από το οποίο κατεξοχήν αντλεί νομιμοποίηση η κεμαλική πλευρά –η μάχη της Καλλίπολης το 1915– έχει επιχειρηθεί να μνημονευθεί χωρίς μεγάλη αναφορά στον Μουσταφά Κεμάλ. Άλλο παράδειγμα σύγκρουσης διαφορετικών αφηγήσεων για το παρελθόν αποτελεί η συνθήκη της Λωζάννης: πολλοί συντηρητικοί και ισλαμιστές δεν την αποδέχονται ως ‘νίκη’, όπως την παρουσιάζει η κεμαλική πλευρά.⁹

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, τηλεοπτικές σειρές με ‘ιστορικά’ θέματα έχουν λειτουργήσει ως ένας προνομιακός χώρος εκλαϊκευσης αφηγήσεων, όπου το οθωμανικό παρελθόν αναπαρίσταται με όρους μίξης ισλάμ και τουρκικότητας (σε αντιδιαστολή με τον κοσμικό εθνικισμό των Κεμαλικών). Μια πρόσφατη σειρά επιχειρεί την αποκατάσταση του κατεξοχήν πολιτικού εχθρού της κεμαλικής αφήγησης. Με την βοήθεια και πολλών ιστορικών ανακριβειών και επινοήσεων, η σειρά παρουσιάζει τον Αβδουλαχμίτ Β’ ως τον μεγάλο ηγέτη του τουρκικού έθνους και του Ισλάμ. Η σειρά γίνεται αναπόφευκτα κατανοητή με όρους αντιπαράθεσης με το κεμαλικό αφήγημα και την ηγετική μορφή του. Μια άλλη σειρά μέσα από την παρουσίαση μιας ελάχιστα γνωστής οθωμανικής στρατιωτικής επιτυχίας το 1916 στο Ιράκ προωθεί μια εναλλακτική ανάγνωση του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Η ορθόδοξη αφήγηση υπερτονίζει τον ρόλο του Κεμάλ και τη μάχη της Καλλίπολης και παρουσιάζει τον πόλεμο ως μια τουρκική υπόθεση, όπου οι Άραβες είτε απουσιάζουν είτε κατηγορούνται ως προδότες. Η σειρά κατασκευάζει μια εναλλακτική αφήγηση όπου Κούρδοι και Άραβες εμφανίζονται ως ‘αδελφοί’ ενώ η απουσία του Κεμάλ είναι, το λιγότερο, ηχηρή.

Η εναλλακτική οικειοποίηση του οθωμανικού στοιχείου γίνεται αντιληπτή ήδη από τη δεκαετία του 1980 και στην καθημερινή ζωή και τις καταναλωτικές συνήθειες ανερχόμενων οικονομικά και κοινωνικά συντηρητικών στρωμάτων που αυτοπροσδιορίζονται ως

---

9 Βλ. δηλώσεις Ερντογάν το 2016: «Προσπάθησαν να μας πουλήσουν τη Λωζάννη ως νίκη». “Erdoğan: Lozan’ı zafer diye yutturmaya çalıştılar, 29/9/2016. www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37505231

συνειδητοί και πιστοί μουσουλμάνοι. Οι ανάγκες τους οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας ισλαμικής καταναλωτικής κουλτούρας, προϊόντα της οποίας κυκλοφορούν στο χώρο της μόδας, στην αρχιτεκτονική, στις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, στη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο και την τηλεόραση. Παραδείγματος χάρη, ισλαμιστές δήμαρχοι και κυβερνήσεις από τη δεκαετία του 1990 συνέβαλαν στην ανάπτυξη οθωμανικών μοτίβων στην αρχιτεκτονική, στις τέχνες, στο δημόσιο χώρο εν γένει και εισήγαγαν εναλλακτικές τελετές συλλογικής μνήμης που έρχονταν σε αντίθεση με τις κεμαλικές επίσημες τελετές. Η Alev Çinar κάνει λόγο για μια προσπάθεια εκ νέου νοηματοδότησης του παρελθόντος με σκοπό την «κατασκευή μιας εναλλακτικής εθνικής ταυτότητας, η οποία παραπέμπει σε ένα οθωμανικό-ισλαμικό πολιτισμό σε αντίθεση με την κοσμική σύγχρονη Τουρκική Δημοκρατία.»¹⁰ Η διαφορετική ανάγνωση του παρελθόντος συνδέεται με ταυτοτικούς λόγους και πρακτικές του συντηρητικού Ισλάμ,¹¹ αλλά και με προσπάθειες για νομιμοποίηση της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής τάξης που προωθεί.

4. Μετακεμαλική Ιστοριογραφία

Οι αντικρουόμενες αναγνώσεις του παρελθόντος κατέχουν σημαντική θέση στις πολιτικές συγκρούσεις και τις προσπάθειες (απο)νομιμοποίησης πολιτικών και ιδεολογικών επιλογών, καθιστώντας ως έναν βαθμό αναπόφευκτη την εμπλοκή της ιστοριογραφικής παραγωγής και των συντελεστών της στους 'πολέμους της μνήμης' μεταξύ κεμαλικών και ισλαμιστών. Η ιστοριογραφική παραγωγή¹² στην 'μεταπραξικοπηματική' Τουρκία (1980-) έχει αποτελέσει ένα σημαντικό χώρο μελέτης, επανερμηνείας της κεμαλικής αφήγησης για τον σχηματισμό του σύγχρονου τουρκικού κράτους.

Τις τελευταίες δεκαετίες οι πρωτότυπες μελέτες που επικεντρώνονται στην περίοδο (1923-1950) κεμαλικής μονοκομματικής διακυβέρνησης, στάθηκαν κριτικά απέναντι σε αφηγήσεις που παρουσιάζουν την εποχή ως μια εκσυγχρονιστική-προοδευτική εποποιία. Ειδικότερα τα τελευταία 25 χρόνια, η ιστορική έρευνα για την περίοδο έχει παρουσιάσει μια αξιοσημείωτη άνθηση. Μέσα σε πολύ λίγα χρόνια τα ράφια που τα βιβλιοπωλεία αφιέρωναν στις ενότητες «Μονοκομματική περίοδος» ή «Πρώιμη Ρεπουμπλικανική Περίοδος» πολλαπλασιάστηκαν. Το ίδιο ισχύει και για τις θεματικές υποενότητες. Ο χώρος μόλις πριν 15 χρόνια περιοριζόταν σε απομνημονεύματα πολιτικών, αγιογραφικές αναπαραστάσεις του Ατατούρκ, έργα πολιτικής ιστορίας, και ελάχιστα ιστοριογραφικά έργα αξιώσεων –τα περισσότερα μεταφράσεις. Πλέον συμπεριλαμβάνει και συνεχώς

10 Alev Çinar, "National History as a Contested Site: The Conquest of Istanbul and Islamist Negotiations of the Nation," *Comparative Studies in Society and History* 43/2 (2001): 365.

11 Yilmaz Çolak (2006) Ottomanism vs. Kemalism: Collective memory and cultural pluralism in 1990s Turkey, *Middle Eastern Studies*, 42:4, 587-602.

12 Αναφέρομαι σε πρωτότυπες μελέτες που πληρούν επιστημονικά – ακαδημαϊκά κριτήρια.

επεκτείνεται με πρωτότυπες εργασίες, ποικίλες θεματικές και οπτικές.¹³

Πέραν της σταδιακής φιλελευθεροποίησης του πολιτικού καθεστώτος από τα μέσα του 1980, σε αυτήν την άθηση έχει αναμφισβήτητα συμβάλει το άνοιγμα των κρατικών αρχείων της περιόδου στις αρχές του 2000. Σε θεωρητικό επίπεδο, η παραγωγή αυτή έχει επηρεαστεί από την κριτική του εκσυγχρονιστικού παραδείγματος και από θεωρητικές προσεγγίσεις για το νεωτερικό κράτος και τις σχέσεις κράτους-κοινωνίας.¹⁴

Ένα από τα βασικά στοιχεία της ρεβιζιονιστικής αυτής ιστοριογραφίας αποτελεί η διερεύνηση των βαθιών συνεχειών μεταξύ της Κεμαλικής (1923-1950) και της ύστερης οθωμανικής περιόδου. Πολύ συχνά η βιβλιογραφία αυτή ακολουθεί μια εναλλακτική περιοδολόγηση, η οποία, αντί να θεωρεί ως τομή την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, αναφέρεται σε μια ευρύτερη νεοτουρκική περίοδο (1908-1950) με κοινά χαρακτηριστικά και συνέχειες σε πολλά επίπεδα (προσώπων, ιδεολογικών αναζητήσεων, κρατικών πολιτικών, κτλ).¹⁵

Στο πλαίσιο αυτό, η μετακεμαλική ιστοριογραφία διερευνά κατά προτεραιότητα τις πολιτικές δημογραφικής μηχανικής και εθνοκάθαρσης που οδήγησαν στη δημιουργία του σύγχρονου τουρκικού κράτους (αρμενική γενοκτονία, ανταλλαγές πληθυσμών, βία και διακρίσεις εναντίον μειονοτήτων). Παράλληλα, έφερε στην επιφάνεια τον συχνά επιφανειακό τρόπο εφαρμογής των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων, αλλά πολύ πιο σημαντικά τον μιλιταρισμό, τον ξενοφοβικό εθνικισμό, και τον βαθιά αυταρχικό χαρακτήρα του πολιτικού καθεστώτος της περιόδου. Με μια δόση υπερβολής, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η μετακεμαλική ιστοριογραφία εξιστορεί το πρόσφατο παρελθόν της χώρας πλέον όχι ως ένα «θρίαμβο της προόδου» αλλά «μια συστηματική πράξη καταστροφής».¹⁶

Αν και η εμβέλεια της μετακεμαλικής κριτικής ιστοριογραφίας αρχικά ήταν περιορισμένη στον χώρο της φιλελεύθερης αριστεράς, σταδιακά απέκτησε ευρεία απήχηση και εκτός πανεπιστημιακών αιθουσών. Από τις αρχές του 2000 με την άνοδο στην εξουσία του ΚΔΑ, δημόσιοι διανοούμενοι, δημοσιογράφοι αλλά και πολιτικοί αναπαρήγαγαν ευρέως την

13 Ενδεικτικά, έχουν δημοσιευθεί εξαιρετικές μονογραφίες τοπικής, πολιτισμικής και κοινωνικής ιστορίας, ιστορίας των γυναικών και του κοινωνικού φύλου, ιστορίας μειονοτήτων και αντιμειονοτικών πολιτικών. Για μια απόπειρα κριτικής παρουσίασης και απολογισμού της συσσωρευμένης βιβλιογραφίας των τελευταίων δεκαετιών βλ. Sevgi Adak και Alexandros Lamprou (επιμ.), *Tek-Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Kemalizm, Otoriterlik, Devlet ve Toplum* [Προς μια εκ νέου θεώρηση της Μονοκομματικής Περιόδου: Κεμαλισμός, Αυταρχισμός, Κοινωνία και Κράτος] (υπό έκδοση, Κωνσταντινούπολη: Εκδόσεις Ιδρύματος Ιστορίας, 2021).

14 Howard Eissenstat, “Children of Özal: The New Face of Turkish Studies,” *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 1/1-2 (2014): 26, 31-2.

15 Erik Jan Zürcher, “The Ottoman Legacy of the Turkish Republic: An Attempt at a New Periodization,” *Die Welt des Islams* 32/2 (1992): 237–53.

16 Nicholas Danforth, “The writing of modern Turkey,” *Nationalities Papers* 41/6 (2013): 1136.

οπτική της. Η διεύρυνση όμως του ακροατηρίου αλλά και το πολιτικό και συγκρουσιακό συμφραζόμενο οδήγησαν σε εκλαϊκευση και πολύ συχνά επιλεκτική –εκτός ιστορικού συμφραζομένου– αναπαραγωγή των αποτελεσμάτων της. Στο πλαίσιο της σύγκρουσης του ΚΔΑ με το κεμαλικό κρατικό κατεστημένο, η μετακεμαλική κριτική της αυταρχικότητας του κεμαλικού εκσυγχρονιστικού μοντέλου αποτέλεσε στοιχείο νομιμοποιητικό των πολιτικών του ΚΔΑ.

Απο την κεμαλική πλευρά έγινε λόγος για εργαλειοποίηση της μετακεμαλικής ιστοριογραφίας από το πολιτικό ισλάμ, ή ακόμα και για ‘προδοσία’ του φιλελεύθερου αριστερού χώρου, ο οποίος, αν και κοσμικός, συμμάχησε με το πολιτικό Ισλάμ με σκοπό την αποκαθίλωση της κεμαλικής κηδεμονίας συμβάλλοντας έτσι στη νομιμοποίηση της καθεστωτικής αλλαγής που έλαβε χώρα με την άνοδο του ΚΔΑ. Σε κάθε περίπτωση, η ευρεία και εκλαϊκευτική αναπαραγωγή της κριτικής μετακεμαλικής ιστοριογραφίας συνέβαλε στη διάδοση της θέσης ότι η βαριά κληρονομιά του κεμαλισμού βρίσκεται πίσω από τη διαρκή αποτυχία της χώρας να εγκαθιδρύσει ένα πραγματικά δημοκρατικό και πλουραλιστικό καθεστώς.

5. Μετα-μετα-κεμαλισμός: μετά την μετακεμαλική κριτική;

Τα τελευταία είκοσι χρόνια διακυβέρνησης του ΚΔΑ, έχει ακουστεί ουκ ολίγες φορές η θέση ότι η χώρα είχε *de facto* περάσει σε μια μετακεμαλική φάση. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης εκφραζόταν και η ανάγκη για ένα νέο, δημοκρατικό και πλουραλιστικό συλλογικό αφήγημα, αλλά και ο κίνδυνος μιας εκ νέου διολίσθησης σε ένα αυταρχικό καθεστώς, όχι αναγκαστικά κεμαλικής, αυτή τη φορά, γενεαλογίας.¹⁷

Με την αυταρχική δε στροφή του ΚΔΑ την τελευταία δεκαετία, όποιες ελπίδες είχαν εκφραστεί για μια μετακεμαλική πλουραλιστική και φιλελεύθερη Τουρκία έχουν εξανεμιστεί. Η δυναμική εκδημοκρατισμού που είχε την πρώτη δεκαετία του 2000 επιδείξει το ΚΔΑ, έχει δώσει τη θέση της σε ένα ξεκάθαρα αυταρχικό λαϊκιστικό καθεστώς. Στο πολιτικό αυτό συμφραζόμενο, έχει πρόσφατα ξεκινήσει μια συζήτηση σχετικά με το εάν και κατά πόσο η μετακεμαλική κριτική των τελευταίων δεκαετιών (είτε σε επίπεδο ιστοριογραφίας είτε πολιτικού προτάγματος) έχει πλέον υπερβεί την αρχική αναλυτική και επεξηγηματική δυναμική της, ειδικότερα σχετικά με την ιστορική ανάπτυξη του συντηρητικού και ισλαμικού ιδεολογικού, κοινωνικού και πολιτικού χώρου.

Ασκώντας κριτική στο ιδεολογικό και πολιτικό πρόταγμα της μετακεμαλικής οπτικής για το παρελθόν και το παρόν της χώρας, ο καθηγητής πολιτική ιστορίας Ιλκέρ Αϊτούρκ

---

17 Ενδεικτικά βλ. Şükrü Hanioglu, “Post-Kemalist toplum ve yeni Kemalizm”, *Sabah*, 15 Μαρτίου 2015; Mustafa Akyol, “Introducing Post-Kemalist Turkey”, *Al Monitor*, 4 Απριλίου 2013.

<https://www.al-monitor.com/originals/2013/04/turkey-kemalism-failing-secularism-nationalism-erdogan.html>

απορρίπτει την προτεινόμενη αιτιακή σχέση μεταξύ της καχεκτικής λειτουργίας της τουρκικής δημοκρατίας και του κεμαλικού εκσυγχρονιστικού παραδείγματος του Μεσοπολέμου ή και της εν γένει κληρονομιάς του Κεμαλισμού. Υποστηρίζει, αντίθετα, ότι η άνοδος του πολιτικού Ισλάμ και το σημερινό πολιτικό αδιέξοδο πρέπει να διερευνηθούν όχι στο πλαίσιο της μεσοπολεμικής ‘κεμαλικής’ Τουρκίας, αλλά στη συνάντηση του κεμαλικού κοσμικού εθνικισμού με τον συντηρητικό Ισλάμ στο αντικομμουνιστικό περιβάλλον του Ψυχρού Πολέμου. Θεωρώντας ότι η μετακεμαλική κριτική έχει κλείσει τον κύκλο της, ο Αϊτούρκ προτάσσει την ανάγκη δημιουργίας ενός μετα-μετα-κεμαλικού (post-post-kemalist) διανοητικού παραδείγματος.¹⁸

Δεν είναι σαφές τί μπορεί να συνεπάγεται το πρόταγμα αυτό σε σχέση με την ιστορική έρευνα, αλλά και γενικότερα για τη διαχείριση του παρελθόντος και την διαπραγμάτευση συλλογικών ταυτοτήτων. Μια δημόσια συζήτηση γύρω από τη θέση του Αϊτούρκ έχει πολύ πρόσφατα ξεκινήσει, περιορίζεται όμως μεταξύ διανοουμένων του φιλελεύθερου-αριστερού χώρου. Αντίθετα δεν υπάρχουν παρεμβάσεις από νεο-κεμαλικούς εθνικιστές, την εθνικιστική δεξιά, ή διανοούμενους από το χώρο του πολιτικού Ισλάμ. Σε αυτό προφανώς συμβάλλει ο πολύ συχνά πολεμικός χαρακτήρας της δημόσιας αντιπαράθεσης που τις περισσότερες φορές περιορίζεται στην έκφραση ενός καταγγελτικού λόγου για την αντίπαλη πλευρά. Η έλλειψη επικοινωνίας και διαλόγου επιτείνεται και από την καχυποψία για τα κίνητρα της άλλης πλευράς, κάτι που είναι εμφανές ακόμα και στην περιορισμένης απήχησης συζήτηση του μετα-μετα-κεμαλιστικού προτάγματος.¹⁹

Συμπερασματικά

Η ‘μεταπολίτευση’ της τελευταίας εικοσαετίας διακυβέρνησης του ΚΔΑ έχει επιτείνει τις συγκρούσεις γύρω από την ερμηνεία και τη δημόσια διαχείριση του παρελθόντος. Η αμφισβήτηση της κεμαλικής ‘ορθόδοξης’ αφήγησης είχε ήδη ξεκινήσει την επαύριο του πραξικοπήματος του 1980 ως αντίδραση στο αυταρχικό καθεστώς κηδεμονίας και τη συνεχή αναφορά στον Κεμαλισμό ως νομιμοποιητικό στοιχείο. Στο πλαίσιο των πολιτικών και ιδεολογικών εξελίξεων των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών, στο δημόσιο χώρο εμφανίστηκαν εναλλακτικές και μεταξύ τους αντικρουόμενες αφηγήσεις

18 İlker Aytürk, “Post-post-Kemalizm: Yeni bir paradigmayı beklerken” [«Μετα-μετά-Κεμαλισμός: αναμένοντας ένα καινούργιο παράδειγμα»], *Birikim* 319 (Νοέμβριος 2015), 34-47.

19 Tanıl Bora, “Kemalizm ve ‘Eleştirinin Eleştirisi,’” *Birikim Haftalık*, 5 Ιουλίου 2017. İlker Aytürk, “Post-Kemalizm Nedir? Post-Kemalist Kimdir? Bir Tanım Denemesi,” *Varlık*, Φεβρουάριος 2019. Ömer Turan, “Post-post – Kemalizm: Yeni bir paradigmayı beklemek ya da tarihsel sosyolojinin ilhamı,” *Birikim* 366 (Οκτ. 2019). Levent Köker, “Post-Kemalizm ya da ‘Eleştirel Olmayan Eleştiri’nin Eleştirisi,” *Birikim* 371 (Μάρτιος 2020). İlker Aytürk, “Bir defa daha post-post-Kemalizm: Eleştiriler, cevaplar, düşünceler,” *Birikim* 374/375 (Ιούνιος-Ιούλιος 2020).

για το παρελθόν. Κεντρικό δε διακύβευμα των αντιπαράθεσεων αποτελεί, κυρίως, η διαχείριση της κεμαλικής κληρονομιάς. Ένα χαρακτηριστικό των εναλλακτικών και αλληλοσυγκρουόμενων αφηγήσεων είναι η αδυναμία αποφυγής αναφοράς στον Κεμαλισμό, στο πρόσωπο ή και στην κληρονομιά του Ατατούρκ. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι ακόμα και οι εναλλακτικές αφηγήσεις και ταυτότητες προωθούνται με όρους αντιπαράθεσης στον Κεμαλισμό – είτε αυτός γίνεται αντιληπτός ως παρελθόν, πολιτικό πρόταγμα, ιδεολογία, είτε ως κρατική πρακτική ή τρόπος ζωής.²⁰

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, οι πόλεμοι της μνήμης στην Τουρκία είναι παντού: στις ανακοινώσεις του προέδρου, στις δηλώσεις των πολιτικών της χώρας, στις τηλεοπτικές σειρές, στις δημόσιες τελετές και στους χώρους μνήμης, στην καθημερινή ζωή των κατοίκων. Η συμβολή της ιστοριογραφίας των τελευταίων ετών είναι σημαντική καθώς εκ των πραγμάτων έχει τροφοδοτήσει μια καθαυτό πολιτική αντιπαράθεση, με ό,τι κίνδυνους μπορεί αυτό να συνεπάγεται για το επιστημονικό επίπεδο της ιστορικής έρευνας σε μια κοινωνία υπό συνθήκες συνεχούς πολιτικής και ιδεολογικής πόλωσης.

Αναφορές/ Βιβλιογραφία

Akyol, M. (2013, April 4). *Introducing Post-Kemalist Turkey*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2013/04/turkey-kemalism-failing-secularism-nationalism-erdogan.html>

Aytürk, İ. (2015). Post-post-Kemalizm: Yeni bir paradigmayı beklerken [Post-post-Kemalizm: Awaiting a new paradigm]. *Birikim*, 319, 34–47.

Aytürk, İ. (2019). Post-Kemalizm nedir? Post-Kemalist kimdir? Bir tanım denemesi [What is Post-Kemalizm? Who is a Post-Kemalist? An attempt at a definition]. *Varlık* (February).

Aytürk, İ. (2020). Bir defa daha post-post-Kemalizm: Eleştiriler, cevaplar, düşünceler [Once again on Post-post-Kemalizm: Criticisms, responses, reflections]. *Birikim*, 374–375 (June–July).

Bora, T. (2017, July 5). Kemalizm ve “Eleştirinin Eleştirisi” [Kemalizm and “The Critique of Criticism”]. *Birikim Haftalık*.

Çınar, A. (2001). National history as a contested site: The conquest of Istanbul and Islamist negotiations of the nation. *Comparative Studies in Society and History*, 43(2), 364–391.

Çolak, Y. (2006). Ottomanism vs. Kemalism: Collective memory and cultural pluralism in 1990s Turkey. *Middle Eastern Studies*, 42(4), 587–602. <https://doi.org/10.1080/00263200600819011>

Danforth, N. (2013). The writing of modern Turkey. *Nationalities Papers*, 41(6), 1133–1150. <https://doi.org/10.1080/00905992.2013.801410>

Eissenstat, H. (2014). Children of Özal: The new face of Turkish studies. *Journal of the*

- Ottoman and Turkish Studies Association*, 1(1–2), 25–41. <https://doi.org/10.2979/jottturstu-ass.1.1-2.25>
- Erdoğan, R. T. (2016, September 29). *Erdoğan: Lozan'ı zafer diye yutturmaya çalıştılar* [They tried to sell Lausanne as a victory]. BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37505231>
- Erdoğan, R. T. (2019). *Tek parti (CHP) döneminde araştırılması gereken karanlık noktalar var* [There are dark points that need to be investigated in the single-party (CHP) period]. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-tek-parti-chp-doneminde-arastirilmasi-gereken-karanlik-noktalar-var/1680419>
- Fisher Onar, N. (2009). Echoes of a universalism lost: Rival representations of the Ottomans in today's Turkey. *Middle Eastern Studies*, 45(2), 229–241.
- Hanioglu, Ş. (2015, March 15). Post-Kemalist toplum ve yeni Kemalizm [Post-Kemalist society and new Kemalism]. *Sabah*.
- Köker, L. (2020). Post-Kemalizm ya da “Eleştirel olmayan eleştirinin eleştirisi” [Post-Kemalism or “The critique of uncritical criticism”]. *Birikim*, 371 (March).
- Lerner, D. (1958). *The passing of traditional society: Modernizing the Middle East*. Free Press.
- Lewis, B. (1961). *The emergence of modern Turkey*. Oxford University Press.
- Özyürek, E. (2006). *Nostalgia for the modern: State secularism and everyday politics in Turkey*. Duke University Press.
- Özyürek, E. (Ed.). (2007). *The politics of public memory in Turkey*. Syracuse University Press.
- Turan, Ö. (2019). Post-post-Kemalizm: Yeni bir paradigmayı beklemek ya da tarihsel sosyolojinin ilhamı [Post-post-Kemalism: Waiting for a new paradigm or the inspiration of historical sociology]. *Birikim*, 366 (October).
- White, J. (2013). *Muslim nationalism and the new Turks*. Princeton University Press.
- Zürcher, E. J. (1992). The Ottoman legacy of the Turkish Republic: An attempt at a new periodization. *Die Welt des Islams*, 32(2), 237–253. <https://doi.org/10.2307/1570990>
- Adak, S., & Lamprou, A. (Eds.). (2021, forthcoming). *Tek-Parti Dönemini Yeniden Düşünmek: Kemalizm, Otoriterlik, Devlet ve Toplum* [Rethinking the Single-Party Era: Kemalism, Authoritarianism, Society and the State]. Istanbul: History Foundation Publications.

Φωτ.: Atatürk Düzce / Turkey, με άδεια [CC BY-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/).
<https://www.flickr.com/photos/109201880@N03/13802511674>

Σχόλια

Γράφοντας στο 2^ο τεύχος του Ευρυγώνιου, τον Ιούλιο του 2021, ο Αλέξανδρος Λάμπρου ανέπτυξε μια εξαιρετικά τεκμηριωμένη συμβολή στη μελέτη της σύγχρονης τουρκικής ιστοριογραφίας και πολιτικής, εστιάζοντας στις ρίζες της ιδεολογικής και πολιτικής σύγκρουσης στην Τουρκία του 21ου αιώνα. Συνδυάζοντας ιστοριογραφικές πηγές όσο και πολιτικές παρεμβάσεις, μας επέτρεψε να δούμε την κεμαλική κληρονομιά, βασικό κεφάλαιο και ταυτότητα του τουρκικού κράτους, ξεκινώντας μέσα από μία ιστορική ανάλυση έως και τη σημερινή πολιτική της δυναμική.

Παρατηρώντας τις σημερινές εξελίξεις στην Τουρκία, καθώς και την επαναφορά του Ατατούρκ και της κληρονομιάς του στο πολιτικό προσκήνιο της Τουρκίας από μια νέα γενιά πολιτικών, το άρθρο αποτέλεσε ένα πολύτιμο εργαλείο για την κατανόηση των ιδεολογικών διεργασιών στη σύγχρονη Τουρκία, σε μία καίρια πολιτικά στιγμή.

**ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΚΑΙ
ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ**

Ουκρανία και Βρετανική Αριστερά ANDREW BURGİN ΚΑΙ KATE HUDSON²¹

(Ο Andrew Burgin είναι ιδρυτικό μέλος και εθνικός αξιωματούχος του κόμματος Αριστερή Ενότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η Kate Hudson είναι αντιπρόεδρος της Εκστρατείας για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό (CND) και συν-εθνική γραμματέας της Αριστερής Ενότητας. Και οι δύο είναι μέλη του Ινστιτούτου transform! UK)²²

Στις 24 Φεβρουαρίου τα ρωσικά στρατεύματα εισέβαλαν στην Ουκρανία. Απέναντι σε αυτή την εξέλιξη, η Αριστερά διχάστηκε και δεν υπήρξε η συντριπτική ενότητα που είχε επιτευχθεί εναντίον των πολέμων στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ. Το φιλειρηνικό και το αντιπολεμικό κίνημα δέχτηκε επιθέσεις επειδή ανέδειξε το ρόλο που έπαιξε το NATO στην πρόκληση αυτού του πολέμου και επειδή ζήτησε να υπάρξει διευθέτηση μέσω διαπραγματεύσεων αντί να επιδιώκεται η στρατιωτική επικράτηση. Οι επιθέσεις αυτές δεν προήλθαν μόνο από το κατεστημένο, αλλά και από τμήματα της Αριστεράς που ζητούσαν την άνευ όρων στρατιωτική υποστήριξη της Ουκρανίας. Τα επίμαχα ζητήματα περιλαμβάνουν την υποστήριξη ή όχι μιας ζώνης απαγόρευσης πτήσεων, το αν η Ρωσία είναι ιμπεριαλιστική ή όχι, το αν θα πρέπει να υποστηρίξουμε τις εκκλήσεις για αποστολή όπλων στην Ουκρανία, το αν θα πρέπει να ασκήσουμε κριτική στο NATO ή όχι, το αν θα πρέπει να υποστηριχθούν οι κυρώσεις.

Η Αριστερή Ενότητα [Left Unity]²³, το βρετανικό κόμμα μέλος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς, μαζί με τη συντριπτική πλειοψηφία της σοσιαλιστικής Αριστεράς, καταδίκασε την εισβολή και ζήτησε την άμεση απόσυρση των ρωσικών στρατευμάτων. Μαζί με το διεθνές κίνημα ειρήνης και το αντιπολεμικό κίνημα καταδικάσαμε επίσης την επέκταση της στρατιωτικής συμμαχίας του NATO στην Ανατολική Ευρώπη. Συμφωνήσαμε ότι η απόφαση -την επομένη της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης το 1991- όχι μόνο να διατηρηθεί αλλά και να επεκταθεί το NATO, περιλαμβάνοντας και πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, με την Ουκρανία να είναι η επόμενη στη λίστα, υπήρξε κομβική για τη δημιουργία των πολιτικών συνθηκών που οδήγησαν στη ρωσική στρατιωτική επέμβαση. Η αντίληψη αυτή δεν δικαιολογεί τη ρωσική δράση, αλλά αισθανθήκαμε ότι ήταν αναγκαίο να εξηγήσουμε την αλληλουχία των γεγονότων που προκάλεσε την πιο επικίνδυνη και εκρηκτική κατάσταση που έχει αντιμετωπίσει ο κόσμος από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Η Αριστερή Ενότητα υποστήριξε ότι ο πόλεμος αυτός έχει έναν διττό χαρακτήρα. Αναγνωρίζουμε το δικαίωμα της Ουκρανίας στον εθνικό αυτοπροσδιορισμό και ζητάμε τον τερματισμό της ρωσικής εισβολής. Επίσης κατανοούμε τον ρόλο που έπαιξε ο ιμπεριαλισμός

21 Ινστιτούτο transform! UK (Ηνωμένο Βασίλειο)

22 Μετάφραση: Δανάη Κολτσίδα

23 [ΣτΜ] Βλ. περισσότερα εδώ: <https://leftunity.org/>

των ΗΠΑ όχι μόνο στη δημιουργία των συνθηκών που οδήγησαν στον πόλεμο, αλλά και υλικά, στην εξακολούθηση του πολέμου προς επιδίωξη ίδιων συμφερόντων. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν αισθανόμαστε υποχρεωμένοι/ες να υποστηρίξουμε κάθε αίτημα που ανακύπτει στο πλαίσιο του αγώνα της Ουκρανίας να αποκρούσει τους εισβολείς, και αυτό αφορά τόσο τον οπλισμό δισεκατομμυρίων δολαρίων τον οποίο στέλνει το ΝΑΤΟ στην Ουκρανία όσο και το καθεστώς των κυρώσεων που επιβάλλουν οι ΗΠΑ στη Ρωσία.

Ως προς το ερώτημα αν πρέπει να αντιληφθούμε τον πόλεμο ως μέρος μιας ενδο-ιμπεριαλιστικής διαμάχης μεταξύ των ΗΠΑ και της Ρωσίας, υπάρχουν διαφορετικές αναλύσεις. Ορισμένες θεωρούν την προσέγγιση αυτή [περί ενδο-ιμπεριαλιστικής διαμάχης] μια αφηρημένη και ανακριβή κατασκευή που δεν βοηθά την κατανόηση όσων πράγματι συμβαίνουν.

Σήμερα, οι ΗΠΑ παραμένουν το ισχυρότερο κράτος στον κόσμο και αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει κάποιος υπολογίσιμος παγκόσμιος ανταγωνιστής τους. Η Ρωσία δεν είναι μια ανερχόμενη καπιταλιστική δύναμη, τουλάχιστον όχι με τους όρους της Γερμανίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Αν ο ιμπεριαλισμός ορίζεται ως το ανώτατο στάδιο της καπιταλιστικής ανάπτυξης, ως μέθοδος καπιταλιστικής εκμετάλλευσης του υπόλοιπου κόσμου -η δυναμική που προκάλεσε τη σύγκρουση του 1914- τότε η Ρωσία δεν μπορεί να ενταχθεί σε αυτό το σχήμα. Η οικονομία της εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές πετρελαίου και αερίου και οι βασικοί εμπορικοί εταίροι της, τόσο στις εισαγωγές όσο και στις εξαγωγές, είναι η Κίνα και η Γερμανία. Το να ορίσει κανείς τη Ρωσία ως μια ιμπεριαλιστική δύναμη δεν βοηθά να κατανοήσουμε την ειδική φύση της οικονομικής και πολιτικής κατάστασης στο εσωτερικό της γενικώς ούτε να εντοπίσουμε τις απαρχές του πολέμου στην Ουκρανία ειδικότερα. Αν ο όρος «ιμπεριαλισμός» πρόκειται να χρησιμοποιείται για κάτι περισσότερο από μία υποτιμητική αναφορά σε σχέση με τη Ρωσία, χρειαζόμαστε μια καλύτερη ανάλυση του καπιταλιστικού κράτους που αναδύθηκε από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Κατά μία έννοια, μέσω της Ρωσίας επιβιώνει πράγματι μια «υπερδύναμη» εξαιτίας του πυρηνικού της οπλοστασίου και αυτό έχει παίξει κομβικό ρόλο στην ανάλυσή μας: ότι η συγκεκριμένη διαμάχη ενέχει σημαντική πιθανότητα ενός πυρηνικού πολέμου. Ανεξάρτητα από το πόσο σχετικά αδύναμη μπορεί να είναι η Ρωσία σε οικονομικό επίπεδο, παραμένει μία από τις δύο σημαντικότερες πυρηνικές δυνάμεις διεθνώς. Αν το ΝΑΤΟ επέλεγε να επιβάλει μια ζώνη απαγόρευσης πτήσεων στην Ουκρανία, αυτό πιθανότατα θα οδηγούσε σε απευθείας πολεμική σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και του ΝΑΤΟ και, επομένως, στην τρομακτική πιθανότητα ανταλλαγής πυρηνικών πληγμάτων.

Η επιβολή κυρώσεων βρίσκει κάποια υποστήριξη εντός της Αριστεράς και όσοι/όσες ανήκουν στην κατηγορία αυτή ισχυρίζονται ότι αυτές οι κυρώσεις είναι μη-βίαια μέσα άσκησης πίεσης στη Ρωσία για τον τερματισμό της εισβολής της. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό αγνοεί το γεγονός ότι οι κυρώσεις έχουν εξαιρετικά δυσμενείς επιπτώσεις στους απλούς ανθρώπους της χώρας στην οποία επιβάλλονται. Για παράδειγμα, είναι μάλλον κοινά αποδεκτή η εκτίμηση ότι τουλάχιστον μισό εκατομμύριο παιδιά πέθαναν στο Ιράκ

ως αποτέλεσμα των κυρώσεων που επιβλήθηκαν στη χώρα τη δεκαετία του 1990. Οι ΗΠΑ και η Δύση έχουν επιβάλει στη Ρωσία το πιο αυστηρό και ολοκληρωμένο πλέγμα κυρώσεων που έχει αντιμετωπίσει ποτέ οποιαδήποτε χώρα στην ιστορία. Οι ΗΠΑ έχουν μετατρέψει σε όπλο τον έλεγχο που ασκούν στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και τώρα η Ρωσία αντιμετωπίζει έναν πλήρη χρηματοπιστωτικό αποκλεισμό. Οι κυρώσεις είναι ένα κομβικής σημασίας όπλο για την κυριαρχία των ΗΠΑ. Αλλά η επιβολή των κυρώσεων στη Ρωσία έχει υψηλό τίμημα για τη Δύση. Η Ευρώπη αντιμετώπισε τεράστιες δυσκολίες στην προσπάθεια να απεξαρτηθεί από το ρωσικό πετρέλαιο και αέριο και αυτό υπονομεύει τη σταθερότητα της υποστήριξής της προς τις ουκρανικές επιδιώξεις. Από την έναρξη του πολέμου, η ηγεσία του Εργατικού Κόμματος προσπάθησε να καταστείλει τις αντιπολεμικές φωνές, όχι μόνο στη βάση του κόμματος, όπου υπάρχει ισχυρή υποστήριξη τόσο προς την Καμπάνια για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό [Campaign for Nuclear Disarmament – CND]²⁴ όσο και για τη Συμμαχία «Σταματήστε τον Πόλεμο» [Stop the War Coalition – STW]²⁵, αλλά και μεταξύ των βουλευτών/τριών του. Τις πρώτες μέρες του πολέμου η STW εξέδωσε μία δήλωση που καταδίκασε τον πόλεμο και επίσης αναδείκνυε τον ρόλο του NATO στη δημιουργία των συνθηκών που οδήγησαν στην εισβολή. Η δήλωση υπογράφηκε μεταξύ άλλων και από 11 βουλευτές/τριες της αριστερής πτέρυγας των Εργατικών. Ο ηγέτης των Εργατικών, Keir Starmer, απείλησε με διαγραφή όσους δεν απέσυραν τα ονόματά τους. Και οι 11 αποσύρθηκαν, με αποτέλεσμα ο Jeremy Corbyn, ο οποίος δεν ανήκει πλέον στην κοινοβουλευτική ομάδα του Εργατικού Κόμματος, να είναι τελικά ο μόνος βουλευτής που συνυπέγραψε τη δήλωση²⁶. Αυτό αποτέλεσε μια δειλή συμπεριφορά από την πλευρά των σοσιαλιστών μαζί με τους οποίους δουλέψαμε πολιτικά επί πολλά χρόνια²⁷. Είναι μια στιγμή θλίψης και απογοήτευσης, η οποία ωστόσο

24 [ΣτΜ] Βλ. περισσότερα εδώ: <https://cnduk.org/>. Μία από τις κεντρικές προσωπικότητες της CND είναι και ο πρώην ηγέτης των Εργατικών, Jeremy Corbyn.

25 [ΣτΜ] Βλ. περισσότερα εδώ: <https://www.stopwar.org.uk/>

26 [ΣτΜ] Υπενθυμίζεται ότι ο Jeremy Corbyn, μετά την αλλαγή ηγεσίας στο Εργατικό Κόμμα, αντιμετώπισε πειθαρχική δίωξη, με την καταγγελία του αντισημιτισμού, και τέθηκε εκτός κόμματος και κοινοβουλευτικής ομάδας. Η αποπομπή του Corbyn έλαβε χαρακτήρα και προσωπικής αντιπαράθεσης με τον νέο ηγέτη του κόμματος, Keir Starmer, ειδικά με δεδομένη την αποκατάστασή του ως μέλους του κόμματος όχι όμως και της κοινοβουλευτικής ομάδας. Βλ. ενδεικτικές πρόσφατες δηλώσεις: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-61210585>. Αυτή τη στιγμή, ο Jeremy Corbyn παραμένει βουλευτής αλλά ως ανεξάρτητος.

27 [ΣτΜ] Για μια περιγραφή της σχέσης των υποστηρικτών της πέραν του Εργατικού Κόμματος ριζοσπαστικής Αριστεράς του HB με την αριστερή πτέρυγα των Εργατικών, ιδίως την περίοδο της ηγεσίας Corbyn, βλ. ενδεικτικά Hudson, K., “The Radical Left in Britain: the Last Ten Years”, in Bouma, Am., Hildebrandt, C., Koltzida, D., *Radical in Diversity. Europe’s Left 2010-2020*, Merlin Press – Rosa Luxemburg Stiftung, 2021, pp.384-393

δεν μπορεί να αγνοηθεί -όσο δύσκολο κι αν είναι να κάνει κάποιος τέτοιου είδους κριτική σε συντρόφους.

Στη συνάντηση της κοινοβουλευτικής ομάδας των Εργατικών που ακολούθησε, ο Starmer ανέφερε ότι η δημιουργία του NATO ήταν ένα από τα «μεγάλα επιτεύγματα» της μεταπολεμικής κυβέρνησης του κόμματός του και ξεκαθάρισε ότι κάθε μέλος που επιτίθεται στο NATO θα διαγράφεται από το κόμμα.

Όταν το αντιπολεμικό κίνημα οργάνωσε διαδήλωση στην πλατεία Trafalgar, με αίτημα το τέλος του πολέμου και την απόσυρση της Ρωσίας από την Ουκρανία, κανένας βουλευτής/τρια των Εργατικών δεν ήταν διατεθειμένος/η να μιλήσει. Αυτή η σιωπή ωστόσο ίσως να μην σώσει τους αριστερούς βουλευτές από την εκκαθάριση που επιδιώκει ο Starmer. Αρκετοί από τους σκιώδεις υπουργούς των Εργατικών τον κάλεσαν να διαγράψει τους βουλευτές του κόμματος που υπέγραψαν την προαναφερθείσα δήλωση, είτε απέσυραν στη συνέχεια τα ονόματά τους είτε όχι. Και, ταυτόχρονα, αυτή η συμπεριφορά από την αριστερή πτέρυγα των Εργατικών υπονομεύει το αντιπολεμικό κίνημα. Η ίδια η καμπάνια «Stop the War» έχει δεχτεί σφοδρή επίθεση, καθώς ο πολεμικός πυρετός κυριεύει τη χώρα. Σε απάντηση προς τη νέα αυτή συνθήκη, τμήματα της αριστερής πτέρυγας των Εργατικών -με την υποστήριξη κάποιων άλλων από την Αριστερά- καταβάλλουν προσπάθειες να χτίσουν ένα νέο αντιπολεμικό κίνημα σε μια βάση που αποσιωπά ή και αρνείται την επεκτατική φύση του NATO, αν και με μικρή επιτυχία μέχρι στιγμής. Ισχυρίζονται ότι αυτό είναι μια προσπάθεια να ενώσουν την Αριστερά, κάτι ανακριβές αφού η απομόνωση του υφιστάμενου φιλειρηνικού και αντιπολεμικού κινήματος θα διαιρούσε περαιτέρω την Αριστερά. Η Αριστερά δεν έχει κάτι να κερδίσει αγνοώντας τα σύνθετα ζητήματα που οδήγησαν σε αυτόν τον πόλεμο και τον ρόλο του NATO.

Κεντρική θέση στις συζητήσεις μας έχει η ευθύνη του αντιπολεμικού κινήματος και της αντιμπεριαλιστικής Αριστεράς να αναπτύξουν μια διεθνιστική απάντηση σε αυτόν τον πόλεμο. Αυτός ο πόλεμος μπορεί κάλλιστα να είναι ένα σκαλοπάτι για έναν πολύ μεγαλύτερο, που θα απειλήσει το μέλλον της ίδιας της ανθρωπότητας. Πρέπει να βοηθήσουμε να αποτραπεί αυτό χτίζοντας ένα κίνημα που μπορεί να εκφράσει τη δυνατότητα ενός άλλου κόσμου. Πρέπει να επιχειρηματολογήσουμε υπέρ μιας νέας διευθέτησης του ζητήματος της ασφάλειας στην Ευρώπη και υπέρ της διάλυσης του NATO. Αλλά για να μην παραμείνουν αυτά απλά προπαγανδιστικά αιτήματα, πρέπει να βρούμε δίοδο προς τα εκατομμύρια ανθρώπων που υποφέρουν κάτω από αυτό το δυσλειτουργικό και βάνουσα άδικο σύστημα. Πρέπει να είμαστε σε θέση να εξηγήσουμε πώς, στο πλαίσιο του καπιταλισμού, ο πόλεμος είναι μια μορφή βάρβαρου κοινωνικού ελέγχου και ότι είναι απαραίτητο τώρα να οικοδομήσουμε ένα κίνημα που να ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες των εργαζομένων.

Τους τελευταίους μήνες το αντιπολεμικό κίνημα έχει απομονωθεί με τον ίδιο τρόπο που απομονώθηκε στην αρχή του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Ήταν δύσκολο να ξεφύγουμε από αυτή την απομόνωση, ιδιαίτερα τη στιγμή που το κρεσέντο της κάλυψης του πολέμου

από τα μέσα ενημέρωσης οδήγησε σε πλήρη περιθωριοποίηση όποιου αντιτέθηκε στην πολεμική εκστρατεία και στην αυξημένη στρατιωτικοποίηση των κοινωνιών μας. Καθώς ο πόλεμος συνεχίζεται, φαίνεται ότι υπάρχει περιθώριο για πιο διαφοροποιημένες θέσεις και θα κάνουμε ό,τι μπορούμε για να αλλάξουμε τις κυρίαρχες στάσεις. Σε αυτό εμπνεόμαστε από εκείνους τους σοσιαλιστές και τους ειρηνιστές που αντιτάχθηκαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1916 συναντήθηκαν στην ελβετική πόλη Zimmerwald για να συζητήσουν μια στρατηγική και ένα μανιφέστο γύρω από το οποίο θα κινητοποιούσαν τους αντιτιθέμενους στον πόλεμο. Ήταν η απαρχή ενός νέου διεθνούς κινήματος. Σήμερα που τμήματα της Αριστεράς συντάσσονται με τον ιμπεριαλισμό και στοιχίζονται πίσω από τις δικές τους [εθνικές] άρχουσες τάξεις, χρειαζόμαστε μια παρόμοια πρωτοβουλία που να ενισχύει και να βασίζεται στις μακροχρόνιες αρχές του κινήματός μας - υπέρ της ειρήνης και του σοσιαλιστικού διεθνισμού.

Διαμαρτυρία της καμπάνιας Stop The War (STW) και της καμπάνιας για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό (CND) μπροστά στο βρετανικό Υπουργείο Άμυνας με αφορμή την Παγκόσμια Μέρα Δράσης για Ειρήνη στην Ουκρανία (25/6/2022) με αφορμή τη σύνοδο των ηγετών του NATO. Πηγή: Stop the War Coalition (<https://www.facebook.com/stopthewarcoalition>)

Σχόλια

Το 4ο τεύχος του *Ευρυγώνιου* (Ιούλιος 2022) ήταν εξ ολοκλήρου αφιερωμένο στον πόλεμο στην Ουκρανία, προσφέροντας διάφορες οπτικές από διαφορετικές χώρες. Ο Andrew Burgin και η Kate Hudson παρουσίασαν μια εικόνα της άποψης της βρετανικής Αριστεράς, με μια αρχών κριτική απέναντι στις πολιτικές και τις αντιδράσεις των μέσων ενημέρωσης του Ηνωμένου Βασιλείου στον πόλεμο. Είναι ένα κείμενο που πρέπει να αναλυθεί υπό το πρίσμα της αντιπολεμικής σοσιαλιστικής παράδοσης, με την ιδεολογική της συνέχεια και ακεραιότητα. Το άρθρο έχει βαθιές ρίζες στον αντί-ιμπεριαλισμό και στο κίνημα ειρήνης, αναδεικνύοντας τόσο πολύτιμες οπτικές όσο και σημεία αντιπαράθεσης.

Το 2022, πολλοί θεωρούσαν τη στάση της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου και των πολιτών του απέναντι στον πόλεμο ως απλή και αναμενόμενη. Το άρθρο αυτό, ωστόσο, προσέφερε έναν απαραίτητο εμπλουτισμό της κατάστασης. Η δραστηριότητα του αντιπολεμικού κινήματος στη Βρετανία, απόψεις περί του «διπλού χαρακτήρα» του πολέμου, ανησυχία για τις επιπτώσεις των κυρώσεων στους άμαχους πληθυσμούς και «υποταγή» των αριστερών βουλευτών και ακτιβιστών στις κυρίαρχο αφήγημα. Όλες αυτές οι πτυχές της σύγκρουσης δεν ήταν ευρέως γνωστές στο κοινό εκτός Ηνωμένου Βασιλείου.

Το άρθρο αποτέλεσε επίσης μια σημαντική συμβολή στη συζήτηση εντός της Αριστεράς στο Ηνωμένο Βασίλειο εκείνη την περίοδο (μια συζήτηση που συνεχίζεται μέχρι σήμερα). Είναι πιθανό ο δογματισμός του να εμπόδισε τη διαμόρφωση των ευρύτερων συμμαχιών καλούσε να συγκροτηθούν. Ωστόσο, γνωρίζοντας όσα γνωρίζουμε σήμερα (την περιορισμένη επιτυχία των κυρώσεων, την κατάσταση στην οποία βρίσκονται η Ευρώπη και το NATO, το τελικό ανθρώπινο κόστος του πολέμου και την έλλειψη ορατών και εφικτών αντιπολεμικών εναλλακτικών), σε πολλές από τις εκτιμήσεις του αποδείχθηκε εξαιρετικά εύστοχο.

**Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ
Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ,
ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ**

Η Τουρκία και η εξωτερική πολιτική της, μετά τις εκλογές

ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΕΡΙΖΙΩΤΗΣ

(Ο Αντώνης Δεριζιώτης είναι επικεφαλής του Τμήματος Τουρκικών Σπουδών, Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (ΙΔΟΣ) και Λέκτορας, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών (ΤΣΣΑΣ), ΕΚΠΑ)

Η τουρκική εξωτερική πολιτική είναι ένα πεδίο μελέτης, με σύνθετες διεθνείς διαστάσεις, ανάλογες της γεωπολιτικής επίδρασης που έχει η Τουρκία στο περιβάλλον της λόγω των ιδιαίτερων γεωγραφικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών της. Εξωτερική και εσωτερική πολιτική αποτελούν δύο διακριτά πεδία που αλληλεπιδρούν συστηματικά, τα οποία επηρεάζονται βαθιά από σειρά παραμέτρων που περιστρέφονται γύρω από ιδεολογικούς και οικονομικούς παράγοντες, αλλά και την ασφάλεια, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Η Τουρκία δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτή τη διαδικασία. Η γεωγραφική της θέση σε συνδυασμό με το κοινωνικό και θρησκευτικό μωσαϊκό της και το παρελθόν της ως κυρίαρχη αυτοκρατορία στην ευρύτερη περιοχή, την έχει καταστήσει -από τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας- επιδραστικό παράγοντα στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, των Βαλκανίων και του Καυκάσου· μια συνθήκη που ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και η ψυχροπολεμική περίοδος την έφεραν μπροστά σε διλήμματα και δύσκολες επιλογές. Η απόφασή της να ενταχθεί στον δυτικό πόλο δεν αποτέλεσε πανάκεια, καθώς οι περιφερειακές προκλήσεις, όπως οι αραβοϊσραηλινοί πόλεμοι, το Κυπριακό, ο πόλεμος Ιράν-Ιράκ και η Ισλαμική επανάσταση, την έφεραν σε δύσκολη θέση, διότι συχνά καλούνταν να ισορροπήσει μεταξύ των θέσεων της δυτικής συμμαχίας και των παγιωμένων τουρκικών συμφερόντων στην περιοχή.

Στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, αναδεικνύεται ως το φερέφωνο της αμερικανικής στρατηγικής σε μια προσπάθεια δυτικής διεξόδου στις ανεξάρτητες χώρες της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου. Από το 2002 και μετά εμφανίζει έντονες τάσεις αυτονόμησης της εξωτερικής πολιτικής της, που προσομοιάζουν στο ακραίο αφήγημα ενός καινούριου πόλου στη διεθνή πολιτική σκηνή, ο οποίος θα λειτουργήσει ανταγωνιστικά και όχι συγκρουσιακά σε σχέση με την Δύση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρεί κανείς ότι κατά την διακυβέρνηση του ΑΚΡ, η τουρκική εξωτερική πολιτική παρουσιάζεται ευμετάβλητη, καθώς έχει βρεθεί από το δόγμα Νταβούτογλου των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες, στο Σύνδρομο της Λωζάννης και τον μαξιμαλισμό της «Γαλάζιας Πατρίδας».

Οι εσωτερικές εξελίξεις που οδήγησαν στην κατάρρευση της συνεργασίας Ερντογάν-Γκιουλέν και στην έναρξη μιας πολιτικής σύγκρουσης στο προσκήνιο και στο παρασκήνιο, επηρέασαν και την πορεία της εξωτερικής πολιτικής, ειδικότερα μετά την έναρξη του Συριακού εμφυλίου πολέμου το 2011 και τα γεγονότα στο πάρκο Γκεζί το 2013. Η κριτική που δεχόταν η κυβέρνηση για την άνοδο του αυταρχισμού στο εσωτερικό και την

διφορούμενη στάση της απέναντι στις δυνάμεις του ισλαμικού φονταμενταλισμού στη Συρία και το Ιράκ, έφεραν έντονες τριβές με τη Δύση, επιβεβαιώνοντας την αυτονόμηση της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας. Παράλληλα, η κρίση στις ρωσο-τουρκικές σχέσεις που προκάλεσε η κατάρριψη του ρωσικού βομβαρδιστικού αεροπλάνου από τουρκικά αντιαεροπορικά πυρά το 2015, αποτέλεσε την αφορμή για τον επαναπροσδιορισμό των διμερών σχέσεων Άγκυρας-Μόσχας το καλοκαίρι του 2016 και την έναρξη μιας στενής συνεργασίας στο πλαίσιο του συριακού εμφυλίου πολέμου, αλλά και τη διεύρυνση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεών τους, προκαλώντας περαιτέρω ένταση στις σχέσεις με τις ΗΠΑ. Αντιστοίχως, και στις σχέσεις με την ΕΕ παρατηρεί κανείς μια μεταστροφή, από μια πολιτική δομημένη γύρω από την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας, με βάση τις μεταρρυθμίσεις στο πνεύμα του ευρωπαϊκού κεκτημένου, στις οποίες προχώρησαν οι τουρκικές κυβερνήσεις από το 1999, προς μια απομάκρυνση από την ΕΕ μετά το 2006, με αποκορύφωμα την προσφυγική κρίση του 2015, η οποία δοκίμασε τα όρια στις σχέσεις Άγκυρας-Βρυξελλών. Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία το 2022 ήταν καταδικαστική, καθώς υπογράμμισε τα προβλήματα της ανυπαρξίας του κράτους δικαίου και της αποδόμησης των δημοκρατικών θεσμών, την κατάσταση στα νοτιοανατολικά της χώρας, την απουσία του πολιτικού ελέγχου στις δυνάμεις ασφαλείας, την έλλειψη της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, την συνεχή υποβάθμιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διαφθορά, κ.α.²⁸ Επί της ουσίας, η ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας έχει ανασταλεί, ενώ η επανεκλογή του Ερντογάν στην προεδρία σημαίνει ότι ακόμα και η προοπτική να αναβιώσει, είναι πολύ απομακρυσμένη.

Η νίκη του Ερντογάν και ο νέος υπουργός εξωτερικών

Η νίκη του Ερντογάν και της Λαϊκής Συμμαχίας έχει φέρει τον Τούρκο πρόεδρο σε θέση ισχύος, παρά τις όποιες απώλειες σε κοινοβουλευτικές έδρες (323 αντί 336 από τις 600 του κοινοβουλίου) και το γεγονός ότι στις προεδρικές εκλογές χρειάστηκε την δεύτερη Κυριακή για να επικρατήσει.

Ο νέος Υπουργός Εξωτερικών, Χακάν Φιντάν, είναι από τους πλέον έμπιστους συνεργάτες του προέδρου, με αδιάλειπτη παρουσία στον στενό κύκλο των στελεχών του από το 2003. Διετέλεσε διοικητής της ΜΙΤ (2010-2023), ενώ πριν από αυτό, ήταν διευθυντής της ΤΙΚΑ (Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Συντονισμού), υπεύθυνος για την υλοποίηση της πολιτικής «ήπιας ισχύος» στις εξωτερικές σχέσεις της Τουρκίας. Υπό την διεύθυνσή του, η ΤΙΚΑ διεύρυνε τις δραστηριότητές της, πέρα από το Αζερμπαϊτζάν και τις χώρες της Κεντρικής Ασίας, σε χώρες της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Ο ρόλος του στον χώρο της διπλωματίας και της υπηρεσίας πληροφοριών, υπήρξε καταλυτικός για τη

28 Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “Türkiye Report 2022”, *European Commission*, Brussels, 12/10/2022.

διόγκωση της τουρκικής επιρροής στο διεθνή χώρο και είναι χαρακτηριστικό ότι επί των ημερών του, η ΜΙΤ τετραπλασιάστηκε σε μέγεθος και δεν επηρεάστηκε από τις μεγάλες εκκαθαρίσεις της περιόδου 2016-2018 που ακολούθησαν την απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016. Έπαιξε, επίσης, σημαντικό ρόλο στην πολιτική του ΑΚΡ στο κουρδικό ζήτημα και ειδικότερα, στις αποτυχημένες προσπάθειες της τουρκικής κυβέρνησης προς την κατεύθυνση της σταδιακής επίλυσης του κουρδικού ζητήματος, καθώς συμμετείχε το 2009 στις μυστικές συνομιλίες με το ΡΚΚ στο Όσλο και το 2012 συνάντησε στο Ιμραλί τον Αμπντουλάχ Οτζαλάν.²⁹ Επιπλέον, ήταν ο μοναδικός που διατήρησε ανοικτή την επικοινωνία με το Τελ-Αβίβ μετά την υπόθεση του «Στολίσκου για τη Γάζα» το 2010 και την κατάρρευση των τουρκο-ισραηλινών σχέσεων. Είχε, επίσης, νευραλγικό ρόλο στη δραστηριοποίηση ένοπλων ισλαμιστικών ομάδων κατά των δυνάμεων του Άσαντ στη Συρία, ενώ μετά το 2020 ανέλαβε την προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων με την συριακή κυβέρνηση. Τέλος, έπαιξε ρόλο-κλειδί στις εκτεταμένες εκκαθαρίσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας, μετά το 2016. Είναι ξεκάθαρο, επομένως, η πολυσχιδής δραστηριότητά του στην τουρκική διπλωματία αλλά και στην εσωτερική πολιτική της χώρας, τόσο στο προσκήνιο αλλά ειδικά στο παρασκήνιο.

Ο διορισμός του Χακάν Φιντάν δεν κρύβει συμβιβασμούς, καθώς πρόκειται για ένα πρόσωπο της απολύτου εμπιστοσύνης του προέδρου. Προτεραιότητα του Ερντογάν θα είναι η συνέχεια της δυναμικής παρουσίας της Τουρκίας στο διεθνή στίβο. Για να το επιτύχει αυτό, θα εξακολουθήσει να ισορροπεί μεταξύ της στρατηγικής σχέσης της Άγκυρας με τη Δύση σε διαφορετικά πεδία, παράλληλα με τις διευρυμένες σχέσεις της με τη Ρωσία. Μπορεί κανείς να υποθέσει με ασφάλεια ότι η Άγκυρα θα συνεχίσει να προβάλλει τον διττό ρόλο της στον πόλεμο Ουκρανίας-Ρωσίας, καθώς και τις παρεμβάσεις της για την συμφωνία εξαγωγής ουκρανικών σιτηρών. Έχει καταφέρει να υποστηρίξει πολιτικά και στρατιωτικά την Ουκρανία, χωρίς όμως να αποξενώσει οικονομικά την Ρωσία. Έχει δηλώσει ότι υποστηρίζει την επιστροφή όλων των υπό ρωσική κατοχή εδαφών στην Ουκρανία, παρόλα αυτά η σχέση της με την Ρωσία, η οποία βασίζεται σε εμπορικά, ενεργειακά, οικονομικά και στρατηγικά στοιχεία, παραμένει ισχυρή και οι ενδείξεις μετά τις εκλογές είναι ότι θα συνεχίσει στο ίδιο πλαίσιο.

ΗΠΑ, ΝΑΤΟ και ρωσοτουρκικές σχέσεις

Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ θα παραμείνουν προβληματικές, μεταξύ άλλων, λόγω και των ρωσοτουρκικών σχέσεων. Δεν αναμένεται όμως να φτάσουν σε ρήξη. Για τις ΗΠΑ η Τουρκία έχει ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία. Αντιστοίχως, ούτε η Τουρκία επιθυμεί οριστική ρήξη με την Ουάσινγκτον, καθώς σε ένα τέτοιο σενάριο θα αυξανόταν η εξάρτησή

---

29 Anthony Derisiotis, “Erdoğan, Turkey’s Kurds and the Regionalisation of the Kurdish Issue”, *New Middle Eastern Studies*, 9:1, σ.58.

της από την Ρωσία και θα ενισχυόταν η υπέρ του ευρασιανισμού ρητορική εντός της χώρας. Ο Ερντογάν διεκδίκησε σχεδόν εξ' αρχής μια αυτόνομη εξωτερική πολιτική, ώστε να σταματήσει η εξάρτηση της Τουρκίας από τη Δύση και θα συνεχίσει να το κάνει. Θα προσπαθήσει να διατηρήσει την Τουρκία σε ένα ανταγωνιστικό ρόλο απέναντι στις ΗΠΑ και τη Ρωσία, αποφεύγοντας μια συγκρουσιακή πορεία με οποιαδήποτε από τις δύο.

Οι ρωσοτουρκικές σχέσεις έχουν επιβαρύνει σημαντικά και τις σχέσεις της Τουρκίας με την βορειοατλαντική συμμαχία, ειδικότερα μετά την αγορά του ρωσικού αντι-πυραυλικού συστήματος S-400. Οι κυρώσεις που επέβαλε η Ουάσιγκτον στην Άγκυρα περιλαμβάνουν και την αποβολή της Τουρκίας από το πρόγραμμα των μαχητικών F35.³⁰ Ένα άλλο φλέγον ζήτημα αποτελούν οι αιτήσεις της Φινλανδίας και της Σουηδίας για ένταξη στο ΝΑΤΟ, οι οποίες κατατέθηκαν τον Μάιο του 2022.³¹ Η Τουρκία καθυστέρησε την διαδικασία ένταξης και των δύο υποψηφίων χωρών, κατηγορώντας τις για τη στάση τους απέναντι στην τρομοκρατία. Ενώ στην περίπτωση της Φινλανδίας η Άγκυρα προχώρησε στην επικύρωση της υποψηφιότητάς της στα τέλη του Μαρτίου 2023, εξακολουθεί να μπλοκάρει την σουηδική υποψηφιότητα, θεωρώντας ότι η Στοκχόλμη παραμένει παθητική απέναντι στους Κούρδους «τρομοκράτες» και στα αιτήματα της Άγκυρας. Προεκλογικά η στάση του Ερντογάν ενδεχομένως να υπαγορευόταν σε κάποιο βαθμό από την προσπάθεια να αποπροσανατολίσει την τουρκική κοινή γνώμη από την κρίση του κόστους διαβίωσης στη χώρα, αλλά και από την επιθυμία να αναδεικνύεται η Τουρκία ως μια χώρα με διεθνή επιρροή. Μετεκλογικά, φαίνεται ότι η Άγκυρα επιθυμεί διακαώς να επιτύχει μια συμφωνία με τις ΗΠΑ σχετικά με την προμήθεια μαχητικών F-16 και χρησιμοποιεί ως αντάλλαγμα την τουρκική έγκριση της σουηδικής υποψηφιότητας. Αν και αυτό το σενάριο το αρνούνται και οι δύο πλευρές, είναι δεδομένο ότι η Ουάσιγκτον θέλει να ολοκληρωθεί η ένταξη της Σουηδίας πριν την επικείμενη σύνοδο του ΝΑΤΟ στη Λιθουανία, στις 11-12 Ιουλίου.

Ευρωπαϊκή Ένωση

Και οι σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ θα παραμείνουν προβληματικές. Τα ζητήματα που θίγει η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία το 2022, εξακολουθούν να υφίστανται και δεν φαίνεται πιθανό να αλλάξει κάτι μετά την επανεκλογή του Ερντογάν. Η ενταξιακή πορεία της χώρας έχει ανασταλεί, καθώς δεν υπάρχει καμία πρόοδος στα οικονομικά και στα πολιτικά κριτήρια, ούτε και προς την κατεύθυνση της εναρμόνισης της

---

30 Valerie Insinna, "Turkish suppliers to be eliminated from F-35 program in 2020", *Defense News*, <https://www.defensenews.com/air/2019/06/07/turkish-suppliers-to-be-eliminated-from-f-35-program-in-2020/>, 7 Ιουνίου 2019.

31 Βλ. "Turkey approves Finland-NATO membership bid", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-65132527>, 31 Μαρτίου 2023.

χώρας με το κοινοτικό κεκτημένο. Σημαντικό θέμα είναι το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα, το οποίο θα αποτελέσει και πάλι κρίσιμο παράγοντα στις σχέσεις Βρυξελλών - Άγκυρας, με σημείο αναφοράς τη συμφωνία του 2016. Η Άγκυρα ενδέχεται να επιδιώξει τη μείωση της κριτικής από την ΕΕ σχετικά με το δημοκρατικό έλλειμμα, τις χαμηλές επιδόσεις της στα ανθρώπινα δικαιώματα και τον αυταρχισμό της κυβέρνησης.

Μέση Ανατολή

Όσον αφορά τη Μέση Ανατολή, η Άγκυρα έχει δείξει τη διάθεση να αποκαταστήσει τουλάχιστον μερικώς τις σχέσεις της με τις χώρες που έχει έρθει σε ρήξη, πριν ακόμη τις εκλογές. Ενδέχεται αυτή να ήταν μια κίνηση με καθαρά προεκλογικό χαρακτήρα, αλλά όποια επιτυχία σημειωθεί, αναμφισβήτητα θα αυξήσει το κύρος του προέδρου Ερντογάν στο εσωτερικό της χώρας, καθώς θα παρουσιάζεται ως μια επιδραστική διεθνής προσωπικότητα. Θεωρείται δεδομένο ότι στον αραβικό κόσμο η Τουρκία θα συνεχίσει την προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεών της με χώρες όπως η Σαουδική Αραβία, τα Ην. Αραβικά Εμιράτα, η Συρία και η Αίγυπτος. Ειδικότερα με τη Συρία, τα προβλήματα που υφίστανται είναι αρκετά και δυσεπίλυτα και δεν θα είναι εύκολο να καταλήξουν σύντομα σε συμφωνία. Σε περίπτωση όμως που επέλθει συμφωνία, αναμένεται ότι ο ρόλος της Μόσχας θα είναι καταλυτικός. Αντίστοιχα, οι σχέσεις με το Ισραήλ βρίσκονται σε μια εύθραυστη σταθερότητα, η οποία έχει επιτευχθεί τους τελευταίους μήνες, 13 χρόνια μετά την υπόθεση του Μανί Μαρμαρα, και φαίνεται ότι και οι δύο χώρες θα επιδιώξουν την διατήρησή της. Όσον αφορά το Ιράν, αναμένεται ότι οι σχέσεις τους θα συνεχίσουν να προσδιορίζονται από την περιφερειακή αντιπαλότητά τους, από τη Συρία και από τον ρόλο της Ρωσίας.

Ελληνοτουρκικές σχέσεις

Στον χώρο των ελληνοτουρκικών σχέσεων υπάρχει μια ευρύτερη συζήτηση για την ευκαιρία βελτίωσής τους στον απόηχο των εκλογικών αναμετρήσεων στις δύο πλευρές του Αιγαίου, αλλά και του θετικού αντίκτυπου της άμεσης δραστηριοποίησης της Ελλάδας μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του Φεβρουαρίου του 2023. Ειδικότερα δε, από τη στιγμή που ο Ερντογάν έχει κυριαρχήσει στις πρόσφατες προεδρικές και κοινοβουλευτικές εκλογές, είναι αναμενόμενο ότι η συστηματική ακραία ρητορική αμφισβήτησης και οι μαξιμαλιστικοί αλυτρωτισμοί της «Γαλάζιας Πατρίδας» που εξυπηρετούσαν σε μεγάλο βαθμό την συσπείρωση της εθνικιστικής ψήφου για τις εκλογές, θα μειωθούν δραστικά. Δεδομένου, όμως, ότι ο κυβερνητικός συνασπισμός έχει ένα ιδεολογικό υπόβαθρο θρησκευτικού συντηρητισμού και εθνικισμού, καθώς και ότι και στις εκλογές η πλειοδοσία στον εθνικισμό και η κοινωνική ταυτότητα αναδείχθηκαν ως κυρίαρχα στοιχεία, θα πρέπει

να θεωρείται δεδομένο ότι οι εντάσεις δεν θα εκλείψουν.³² Τα ζητήματα που απασχολούν τις δύο χώρες είναι πολλά και δεν υπάρχουν εύκολες ή γρήγορες λύσεις, ενώ δεν βοηθούν οι προβληματικές σχέσεις της Τουρκίας με φορείς όπως η ΕΕ και οι ΗΠΑ, οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η αντοχή του Ερντογάν στην φθορά που προκαλούν ο χρόνος και η εξουσία, θα του δώσει το κίνητρο να προωθήσει το όραμά του για την «Νέα Τουρκία» στο εσωτερικό, και τον «Αιώνα της Τουρκίας» στην εξωτερική πολιτική. Θα μπορέσει, επίσης, να επιβάλει το πολιτικό δόγμα του ερντογανισμού, αντικαθιστώντας οριστικά εκείνο του κεμαλισμού που κυριαρχούσε για δεκαετίες. Θα συνεχίσει να ακροβατεί μεταξύ Ανατολής και Δύσης βασισμένος στην «αυτονομία» της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, καλλιεργώντας ταυτόχρονα την ουτοπική εικόνα μιας Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης.

Αναφορές

Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “Türkiye Report 2022”, *European Commission*, Brussels, 12/10/2022.

Anthony Derisiotis, “Erdoğan, Turkey’s Kurds and the Regionalisation of the Kurdish Issue”, *New Middle Eastern Studies*, 9:1, σ.58.

Valerie Insinna, “Turkish suppliers to be eliminated from F-35 program in 2020”, *Defense News*, <https://www.defensenews.com/air/2019/06/07/turkish-suppliers-to-be-eliminated-from-f-35-program-in-2020/>, 7 Ιουνίου 2019.

“Turkey approves Finland-NATO membership bid”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-65132527>, 31 Μαρτίου 2023.

Dario Menor, «La paz y la estabilidad en el mar Egeo pasan por las urnas de Grecia y Turquía», *El Correo*, 19/05/23, σ. 32

---

32 Dario Menor, «La paz y la estabilidad en el mar Egeo pasan por las urnas de Grecia y Turquía», *El Correo*, 19/05/23, σ. 32

Σχόλια

Στο 6ο τεύχος του Ευρυγώνιου, ο Αντώνης Δεριζιώτης χρησιμοποίησε την πρόσφατη επανεκλογή του Ερντογάν στην Τουρκία ως αφετηρία για να προσφέρει μια ανάλυση της έως τότε τουρκικής εξωτερικής πολιτικής (κρατώντας μια ισορροπία ανάμεσα σε εσωτερικούς, περιφερειακούς και γεωπολιτικούς παράγοντες), αλλά και να προβλέψει τη μελλοντική της πορεία.

Παρά το σχετικά σύντομο μέγεθός του, το κείμενο, που γράφτηκε τον Ιούλιο του 2023, παρέχει μια βαθιά εμπειριστατωμένη και τεκμηριωμένη ανάλυση που το καθιστά χρήσιμο εργαλείο για να κατανοήσουμε όσα συμβαίνουν σήμερα. Τα μετέπειτα γεγονότα στην Τουρκία επιβεβαίωσαν τις παρατηρήσεις του Δεριζιώτη, με τη χώρα να συνεχίζει την πολιτική της στρατηγικής εξισορρόπησης και να ενισχύει την περιφερειακή της επιρροή.

Οι τουρκοσυριακές εντάσεις μπορεί να έχουν ελαττωθεί μετά την πτώση του Άσαντ, και οι εσωτερικές εντάσεις να διαδραματίζουν πλέον μεγαλύτερο ρόλο στη διαμόρφωση της τουρκικής πολιτικής. Ωστόσο, το 2025 οι διεθνείς προτεραιότητες της Τουρκίας παραμένουν σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητες: η στρατηγική αυτονομία και ο ρόλος γεφυροποιού μεταξύ των κρατών BRICS και Δύσης, η ενίσχυση των σχέσεων με την ΕΕ, και η διατήρηση μιας επισφαλούς θέσης εντός μιας μεταβαλλόμενης συμμαχίας του ΝΑΤΟ.

Το κείμενο του 2023 παραμένει εξαιρετικά επίκαιρο.

**Ο ΠΟΛΕΜΟΣ
ΙΣΠΑΝΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΚΑΤΑΛΑΝΙΚΗΣ
ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ
ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗΝ
ΟΥΚΡΑΝΙΑ**

Ο πόλεμος Ισπανικής και Καταλανικής Αριστεράς για τον πόλεμο στην Ουκρανία

ARNAU PIQUÉ

(Ο Arnau Piqué είναι πολιτικός επιστήμονας, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του ιδρύματος Neus Català και πρώην πρόεδρος του ιδρύματος l'Alternativa.)³³

Το πρωί της 24ης Φεβρουαρίου 2022, ρωσικά στρατεύματα διέσχισαν τα σύνορα μεταξύ Λευκορωσίας και Ουκρανίας και σύμφωνα με τα λόγια της ρωσικής κυβέρνησης, ξεκίνησε η ειδική στρατιωτική επιχείρηση αποναζιστικοποίησης. Ωστόσο, σύμφωνα με τα λόγια των περισσότερων κυβερνήσεων στον κόσμο, ξεκίνησε η εισβολή στην Ουκρανία.

Η κλιμάκωση της έντασης δεν ήταν κάτι καινούργιο, αφού είχε αυξηθεί τους τελευταίους μήνες, ίσως και χρόνια, και παρόλο που οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες είχαν προειδοποιήσει γι' αυτό, κανείς δεν πίστευε ότι η Ρωσία θα μπορούσε να πραγματοποιήσει την εισβολή.

Αυτή η δυσπιστία ήταν ιδιαίτερα έντονη στην αριστερά, καθώς δεν ήταν η πρώτη φορά που οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες έλεγαν κραυγαλέα ψέματα για να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους, οπότε η εισβολή αιφνιδίασε τους πάντες.

Αυτό ανάγκασε ολόκληρη την αριστερά να πάρει μια στάση, η οποία έγινε πιο συγκεκριμένη και σταθεροποιήθηκε με την πάροδο του χρόνου.

Επομένως, στόχος αυτού του άρθρου είναι να προσπαθήσει να συσχετίσει τις θέσεις που έλαβε η ισπανική αριστερά σε αυτό το πλαίσιο, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην καταλανική αριστερά. Οι θέσεις που λαμβάνονται σε παγκόσμια κλίμακα θα μπορούσαν να χωριστούν σε τρεις βασικές προσεγγίσεις. Προφανώς, η καθεμιά έχει τις δικές της αποχρώσεις, αλλά αυτή η ταξινόμηση μπορεί να χρησιμεύσει ως οδηγός:

Η πρώτη είναι η μετωπική απόρριψη της ρωσικής εισβολής, αποκαλώντας την ιμπεριαλιστική επίθεση από μια υπερδύναμη σε ένα μικρότερο και ασθενέστερο κράτος. Ως εκ τούτου, θα ήταν καθήκον της αριστεράς να συνταχθεί με την αδύναμη πλευρά της σύγκρουσης. Αυτή η υποστήριξη θα μπορούσε να δοθεί κυρίως μέσω της αποστολής ανθρωπιστικής βοήθειας και όπλων στον ουκρανικό στρατό. Οι υπερασπιστές αυτής της άποψης θα υποβαθμίσουν τις συμμαχίες της Ουκρανίας με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις δημοκρατικές ελλείψεις που υπάρχουν στην Ουκρανία. Κάποιες δυνάμεις θα προχωρήσουν περισσότερο, υποστηρίζοντας ότι αυτό που υπονομεύεται είναι μια φιλελεύθερη δημοκρατία, όπως η Ουκρανική, από ένα αυταρχικό κράτος, όπως η Ρωσία. Αυτό αναγκάζει κάθε δημοκράτη και αριστερό να υποστηρίξει την Ουκρανία στον πόλεμο.

33 Μετάφραση: Κατερίνα Τσατσαρώνη

Η δεύτερη είναι η πλήρης υποστήριξη της Ρωσίας στην επιχείρηση αποναζιστικοποίησης. Σύμφωνα με αυτή τη θέση, η Ρωσία αμύνεται ενάντια στην επίθεση και την πολιορκία του ΝΑΤΟ, στην οποία η Ουκρανία είναι η αιχμή του δόρατος. Αυτός ο ισχυρισμός βασίζεται στη συνεχιζόμενη επέκταση του ΝΑΤΟ προς τα ανατολικά από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και στους ισχυρούς δεσμούς του ουκρανικού κράτους με τους νεοναζί παραστρατιωτικούς, όπως το τάγμα του Αζόφ. Για παράδειγμα, η ακροδεξιά βία που σημειώθηκε στον πόλεμο του Ντονμπάς από το 2014 ή η πυρκαγιά στη Βουλή των Συνδικάτων στην Οδησό τον Μάιο του 2014. Ως εκ τούτου, θα ήταν καθήκον κάθε διεθνιστή να υποστηρίξει τη στρατιωτική επιχείρηση της Ρωσίας, ακόμη κι αν η Ρωσία δεν εκπροσωπεί πλέον τις αξίες της ΕΣΣΔ.

Και τέλος η τρίτη, καταδικάζει τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία ως παραβίαση του διεθνούς δικαίου και καταγγέλλει ότι η Ρωσία πραγματοποιεί την εισβολή για γεωστρατηγικά της συμφέροντα και όχι για τον διεθνισμό.

Ωστόσο, λέγεται ότι το ΝΑΤΟ φέρει την ίδια ή και μεγαλύτερη ευθύνη για το ξέσπασμα της σύγκρουσης, ενώ ταυτόχρονα επικρίνονται οι δημοκρατικοί περιορισμοί της Ουκρανίας, όπως η απαγόρευση των 10 πολιτικών κομμάτων ή οι ισχυροί δεσμοί του κράτους με φασιστικές οργανώσεις. Σύμφωνα με αυτήν την τρίτη θέση, είναι αναγκαία η αποστολή ανθρωπιστικής βοήθειας στην Ουκρανία, η υποδοχή προσφύγων και η προώθηση των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων. Αλλά σε καμία περίπτωση οι υποστηρικτές αυτής της θέσης δεν θα δεχόντουσαν να τεθούν στο πλευρό κανενός από τα αντιμαχόμενα μέρη ή να στείλουν όπλα.

Οι πρώτες αντιδράσεις της Ισπανικής και Καταλανικής αριστεράς στην εισβολή, θα μπορούσαν να τοποθετηθούν στον άλφα ή τον βήτα βαθμό μεταξύ της πρώτης και της τρίτης επιλογής. Σε κάθε περίπτωση, είναι ομόφωνη η απόρριψη της ρωσικής εισβολής όχι μόνο από ολόκληρη την κοινοβουλευτική αριστερά, αλλά και από την αριστερά που έχει εκπροσώπηση σε περιφερειακό, τοπικό ή εξωκοινοβουλευτικό επίπεδο.^{34 35 36 37 38 39 40 41}

34 <https://izquierdaunida.org/2022/02/24/no-a-la-guerra-por-una-solucion-diplomatica-en-ucrania/>

35 <https://catalunyaencomu.cat/ca/premsa/comunicat-de-catalunya-en-comu-front-lagres-sio-i-invasio-militar-de-russia-ucraina>

36 <https://www.realitat.cat/2022/02/comunistes-de-catalunya-sobre-la-guerra-a-ucraina/>

37 <https://twitter.com/albertbotran/status/1499000659617669133>

38 <https://www.esquerra.cat/ca/comunicat-ucraina>

39 <https://www.pcte.es/internacional/no-a-la-guerra-imperialista-en-ucrania-declaracion-conjunta-de-los-partidos-comunistas-y-obreros/>

40 <https://www.noticiasdenavarra.com/politica/2022/03/26/otegi-remarca-rechazo-eh-bildu-2088664.html>

41 <https://www.europapress.es/galicia/noticia-bng-condena-intervencion-militar-rusa-ucrania-pide-gobierno-no-envie-armamento-20220302180306.html>

Η διαφωνία ήταν κυρίως στο πώς να χαρακτηριστεί ο πόλεμος. Ωστόσο, λίγο μετά το ξέσπασμα του πολέμου, τα μέσα ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης άρχισαν να επιτίθενται στη λεγόμενη «φιλο-πουτινική αριστερά».⁴²⁴³ Αυτή η κατηγορία προήλθε όχι μόνο από τη δεξιά, αλλά και από μέλη κομμάτων που συνδέονται με το Ευρωπαϊκό Κόμμα των Πρασίνων.

Μεταξύ αυτών των κατηγοριών ήταν το «westplaining», που σημαίνει ότι η Δυτική Αριστερά θα προσπαθούσε να εξηγήσει συγκαταβατικά στην Αριστερά της Ανατολικής Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου τα κακά του NATO και του αμερικανικού ιμπεριαλισμού χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες της ανατολικοευρωπαϊκής Αριστεράς εναντίον της ρωσικής επιθετικότητας.

Αυτή είναι μια περίεργη κατηγορία, καθώς στη Λατινική Αμερική, την Αφρική, την Ασία και την Ανατολική Ευρώπη, η συντριπτική πλειοψηφία των βασικών δυνάμεων της μετασχηματιζόμενης αριστεράς επέλεξε μια θέση ίσων αποστάσεων μεταξύ των δύο πλευρών της σύγκρουσης ή ακόμη περισσότερο υπέρ της ρωσικής εισβολής. Όλα αυτά με αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, όπως το κόμμα Razem στην Πολωνία ή πιο περιθωριακές τροτσικιστικές ομάδες.

Όπως είπαμε, η φιλοπουτινική αριστερά είναι πρακτικά ανύπαρκτη στην Ισπανία, οπότε χρησιμοποιήθηκε αυτό το επιχείρημα ως πρόσχημα, για να κατηγορηθούν οι δυνάμεις που υποστήριξαν την τρίτη θέση όπως την ορίσαμε παραπάνω.

Αυτή η εκστρατεία λειτούργησε ως μέσο πίεσης προς την κυβέρνηση. Αν και στην αρχή το Ισπανικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (PSOE) επέλεξε να στείλει ανθρωπιστική βοήθεια και να προωθήσει την ειρηνική επίλυση της σύγκρουσης, στις αρχές Μαρτίου επέλεξε να στείλει όπλα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.⁴⁴

Η Ενότητα της Χώρας των Βάσκων (EH Bildu), η Ρεπουμπλικανική Αριστερά της Καταλονίας (ERC), το εθνικιστικό δημοκρατικό κόμμα της Γαλικίας (BNG) και η καταλανική Υποψηφιότητα Λαϊκής Ενότητας (CUP) αντιτάχθηκαν σε αυτήν την αποστολή όπλων και ζήτησαν να την ψηφίσουν στο κοινοβούλιο.⁴⁵

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στον κυβερνητικό εταίρο του PSOE, Unidas Podemos. Ενώ ο υπουργός Ione Belarra των Podemos μίλησε κατά της αποστολής όπλων, τόσο η

---

42 <https://elpais.com/mexico/2022-03-02/el-extrano-caso-de-la-izquierda-pro-putin.html>

43 <https://www.infobae.com/opinion/2022/03/06/la-siniestra-fascinacion-que-siente-cierta-izquierda-por-putin/>

44 https://www.eldiario.es/politica/sanchez-rectifica-enviara-armas-bilateralmente-ucrania_1_8794472.html

45 <https://www.europapress.es/nacional/noticia-erc-rechaza-envio-armas-ucrania-pide-vote-congreso-20220302120705.html>

Yolanda Díaz όσο και ο Alberto Garzón ήταν υπέρ.⁴⁶ Να σημειωθεί ότι και οι δύο είναι μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ισπανίας (PCE) και ο Alberto Garzón της Ενωμένης Αριστεράς (IU), ενός κόμματος που γεννήθηκε ακριβώς στον πυρετό των κινητοποιήσεων κατά του ΝΑΤΟ.

Στην Καταλονία, το CUP δεν ήταν υπέρ της αποστολής όπλων στην Ουκρανία, αν και ένα από τα κόμματα του συνασπισμού, η Διεθνιστική Πάλη (Lluita Internacionalista), που συνδέεται με τη Διεθνή Ένωση Εργαζομένων – 4η Διεθνής, διαφώνησε με την επίσημη γραμμή του CUP.⁴⁷

Το ERC έχει διατηρήσει αμφίθυμη στάση για το θέμα, πιθανώς λόγω των εσωτερικών του διχογνωμιών. Ενώ ο Πρόεδρος της Καταλανικής Κυβέρνησης Pere Aragonès έδωσε πλήρη υποστήριξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση να κάνει τις ενέργειες που έκρινε αναγκαίες στον πόλεμο στην Ουκρανία, η κοινοβουλευτική ομάδα στο Κογκρέσο των Αντιπροσώπων αντιτάχθηκε, όπως είπαμε, στην αποστολή όπλων και απαίτησε να το ψηφίσει η Βουλή.⁴⁸ Η Καταλονία Από Κοινού (Catalunya en Comú), ο καταλανός εταίρος των Unidas Podemos, τόσο ο υπουργός της στην κυβέρνηση όσο και η επίσημη θέση του κόμματος, υποστήριξαν την αποστολή όπλων στην Ουκρανία και την ξεκάθαρη στάση υπέρ της μίας πλευράς της σύγκρουσης. Θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η Catalunya en Comú είναι μέρος του Κόμματος των Πρασίνων, ενός από τα κόμματα στην Ευρώπη που έχει έντονα στηρίζει την αποστολή όπλων, τις κυρώσεις στη Ρωσία και εν ολίγοις, τη στρατιωτική εμπλοκή στη σύγκρουση. Τέλος, η Ενωμένη και Εναλλακτική Αριστερά (Esquerra Unida i Alternativa), οι Κομμουνιστές της Καταλονίας (Comunistes de Catalunya) και οι Αντικαπιταλιστές (Anticapitalistes) έχουν μιλήσει ξεκάθαρα κατά της αποστολής όπλων και εναντίον της κλιμάκωσης του πολέμου στην Ουκρανία.

Ανασυγκρότηση των κομμάτων γύρω από το ΝΑΤΟ

Ενώ η αναδιαμόρφωση της στάσης της αριστεράς στο ζήτημα του ΝΑΤΟ δεν ήταν τόσο δραστηκή όσο σε ορισμένες χώρες της Βόρειας Ευρώπης, υπήρξαν ορισμένες αξιοσημείωτες αλλαγές που θα εξηγήσουμε.

Αρχικά, πρέπει να περιγράψουμε το ιστορικό πλαίσιο. Η Ισπανία εντάχθηκε στο ΝΑΤΟ το 1982 και αργότερα το 1986 διεξήγαγε δημοψήφισμα για να επερωτήσει την παραμονή της

---

46 https://www.eldiario.es/politica/anuncio-sanchez-enviar-armas-ucrania-divide-unidas_1_8795597.html

47 https://www.lapajaramagazine.com/las-posiciones-de-la-cup-pr-y-la-cup-uncpg-referentes-en-la-guerra-de-ucrania-no-nos-representan#_ftn1

48 <https://www.elpuntavui.cat/politica/article/17-politica/2108824-aragones-sobre-ucraina-una-amenaca-directa-a-la-unio-europea-es-una-amenaca-directa-a-catalunya.html>

στη συμμαχία. Το PSOE, που κέρδισε τις εκλογές με ένα αντι-νατοϊκό πρόγραμμα, άλλαξε τη θέση του και έκανε εκστρατεία για την παραμονή της Ισπανίας στο NATO.

Το δημοψήφισμα κερδήθηκε με μικρή διαφορά και ηττήθηκε στην Καταλονία, τη Χώρα των Βάσκων, τη Ναβάρρα και τα Κανάρια Νησιά.

Και ως αποτέλεσμα των κινητοποιήσεων κατά του NATO, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ισπανίας δημιούργησε την Ενωμένη Αριστερά, που σήμερα συμμετέχει στην ισπανική κυβέρνηση.

Ένα άλλο στοιχείο του πλαισίου είναι η διεξαγωγή της συνόδου του NATO στη Μαδρίτη τον Ιούνιο, όπου θα συζητηθεί,⁴⁹ μεταξύ άλλων, η είσοδος της Φινλανδίας και της Σουηδίας στην Ατλαντική συμμαχία. Ενώ αυτές οι θέσεις δεν έχουν αλλάξει επίσημα (το PSOE είναι υπέρ του NATO και η υπόλοιπη αριστερά είναι εναντίον του), μπορούμε να δούμε πώς η ρητορική ενάντια στο NATO εξαφανίζεται όλο και περισσότερο από τις αφηγήσεις της μετασχηματιζόμενης αριστεράς. Για παράδειγμα, η ηγεσία των Unidas Podemos έχει δηλώσει ότι θα παραστεί στη σύνοδο του NATO, ενώ ο κόσμος της βάσης του κόμματος θα συμμετάσχει στην αντισύνοδο.⁵⁰

Ένα άλλο παράδειγμα βρίσκεται στην ισπανική Γερουσία, όπου ένα ψήφισμα υπέρ της διεξαγωγής της επόμενης συνόδου κορυφής του NATO είχε μόνο 5 ψήφους κατά: 3 κατά λάθος, 1 από την EH Bildu και 1 από τους Sobiranistes (έναν συνασπισμό που συγκεντρώνει μέλη των Comunistes de Catalunya, Esquerra Unida i Alternativa και Aurora).⁵²

Συμπεράσματα

Αν και η Αριστερά κυβερνά και στις δύο κυβερνήσεις, της Ισπανίας και της Καταλονίας, είναι η Δεξιά που θέτει τους κανόνες του παιχνιδιού και τις συζητήσεις που πρέπει να γίνουν, ειδικά σε παγκόσμιο επίπεδο. Από αυτή την έντονη αντίφαση προκύπτει το πρόβλημα που αναλύουμε εδώ.

Βρίσκουμε την πρακτική και συνεπή εφαρμογή της δέσμευσης για ειρήνη και τη διευθέτηση των συγκρούσεων μέσω διαπραγματεύσεων, μόνον όταν εμφανίζονται αποκλίσεις και αντιπαραθέσεις μεταξύ των αριστερών δυνάμεων. Συχνά επιτίθενται η μία στην άλλη πιο

49 <https://elcomun.es/2021/06/14/enrique-santiago-sobre-la-otan-si-formamos-par-te-de-una-organizacion-internacional-hay-obligaciones/>

50 <https://www.europapress.es/nacional/noticia-asens-abre-puerta-participacion-podemos-cumbre-otan-tengan-actitud-critica-20220531101236.html>

51 <https://www.senado.es/web/actividadparlamentaria/sesionesplenarias/pleno/rwdsesion-espleno/detalle/index.html?id=53&legis=14>

52 <https://www.senado.es/web/actividadparlamentaria/sesionesplenarias/pleno/rwdsesionespleno/detalle/index.html?id=53&legis=14>

βίαια απ' ό,τι στους πολιτικούς τους αντιπάλους.

Όπως σε όλη την Ευρώπη, μπορούμε να επιβεβαιώσουμε ότι οι θέσεις του NATO έχουν ενισχυθεί, όχι μόνο μεταξύ των ιστορικών συμμάχων του, αλλά και μεταξύ των δυνάμεων που παραδοσιακά ήταν σκεπτικές ή ακόμη και εχθρικές απέναντί του.

Εναπόκειται στις προοδευτικές δυνάμεις να αντιστρέψουν αυτήν την κατάσταση.

Αναφορές

<https://izquierdaunida.org/2022/02/24/no-a-la-guerra-por-una-solucion-diplomatica-en-ucrania/>

<https://catalunyaencomu.cat/ca/premsa/comunicat-de-catalunya-en-comu-front-la-gressio-i-invasio-militar-de-russia-ucraina>

<https://www.realitat.cat/2022/02/comunistes-de-catalunya-sobre-la-guerra-a-ucraina/>

<https://twitter.com/albertbotran/status/1499000659617669133>

<https://www.esquerra.cat/ca/comunicat-ucraina>

<https://www.pcte.es/internacional/no-a-la-guerra-imperialista-en-ucrania-declaracion-conjunta-de-los-partidos-comunistas-y-obreros/>

<https://www.noticiasdenavarra.com/politica/2022/03/26/otegi-remarca-rechazo-eh-bildu-2088664.html>

<https://www.europapress.es/galicia/noticia-bng-condena-intervencion-militar-rusa-ucrania-pide-gobierno-no-envie-armamento-20220302180306.html>

<https://elpais.com/mexico/2022-03-02/el-extrano-caso-de-la-izquierda-pro-putin.html>

<https://www.infobae.com/opinion/2022/03/06/la-siniestra-fascinacion-que-siente-cierta-izquierda-por-putin/>

https://www.eldiario.es/politica/sanchez-rectifica-enviara-armas-bilateralmente-ucrania_1_8794472.html

<https://www.europapress.es/nacional/noticia-erc-rechaza-envio-armas-ucrania-pi>

[de-vote-congreso-20220302120705.html](https://www.eldiario.es/politica/anuncio-sanchez-enviar-armas-ucrania-divide-unidas_1_8795597.html)

https://www.eldiario.es/politica/anuncio-sanchez-enviar-armas-ucrania-divide-unidas_1_8795597.html

https://www.lapajareramagazine.com/las-posiciones-de-la-cup-pr-y-la-cup-uncpg-referentes-en-la-guerra-de-ucrania-no-nos-representan#_ftn1

<https://www.elpuntavui.cat/politica/article/17-politica/2108824-aragones-sobre-ucraina-una-amenaca-directa-a-la-unio-europea-es-una-amenaca-directa-a-catalunya.html>

<https://elcomun.es/2021/06/14/enrique-santiago-sobre-la-otan-si-formamos-parte-de-una-organizacion-internacional-hay-obligaciones/>

<https://www.europapress.es/nacional/noticia-asens-abre-puerta-participacion-podem-cumbre-otan-tengan-actitud-critica-20220531101236.html>

<https://www.senado.es/web/actividadparlamentaria/sesionesplenarias/pleno/rwdsesionespleno/detalle/index.html?id=53&legis=14>

Banner of the United Left (Izquierda Unida): "FOR PEACE: NO TO NATO"
Source: IU.

Σχόλια

Με το κείμενο του στον Ευρυγώνιο, ο Arnau Riqué (*Ιούλιος 2022, τεύχος 4*) μας προσφέρει μια παρουσίαση των πολιτικών τοποθετήσεων της Ισπανικής και Καταλανικής Αριστεράς απέναντι στον πόλεμο στην Ουκρανία, με τη συστηματική και αναλυτική ματιά ενός έμπειρου αλλά και πολιτικά ενταγμένου ερευνητή. Γραμμένο το 2022, όταν η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη συγκλονίζεται και μετατοπίζεται απότομα υπέρ της Ουκρανίας, τα κόμματα εξουσίας υφίστανται εσωτερικές πιέσεις και συγκρούσεις και η Αριστερά βρίσκεται σε ιδεολογικό αδιέξοδο: πώς να καταδικάσει μια εισβολή χωρίς να ενισχύσει το NATO;

Μέσα από την ανάλυση των διασπάσεων μεταξύ κομμάτων εξουσίας και ριζοσπαστικών σχημάτων και τις ιδεολογικές μετατοπίσεις της Αριστεράς υπό την διεθνή πίεση, ο Riqué υπερβαίνει την απλή παράθεση γεγονότων και προσφέρει πολύτιμα ερμηνευτικά εργαλεία για τη σύγχυση και τη σύγκρουση μέσα στην ίδια την Αριστερά. Αναζητά μια συνεπή αριστερή στάση υπέρ της ειρήνης χωρίς απολογίες.

Τρία χρόνια μετά, η σαφήνεια, η πολύ-επίπεδη τεκμηρίωση και η πολιτική εντιμότητα του συγγραφέα καθιστούν το κείμενο ακόμη πιο πολύτιμο, ως χρονικό και ερέθισμα σκέψης. Η Ισπανία και η Καταλονία παραμένουν πεδία πολιτικής αντιφατικότητας. Η παραδοσιακή ρητορική ενάντια στο NATO έχει ατονήσει και η πολυδιάσπαση της Αριστεράς ενισχύθηκε ενώ κόμματα και κινήματα που προτάσσουν ειρηνιστική πολιτική να έχουν περιθωριοποιηθεί. Το άρθρο αυτό, είναι μια σπουδαία συμβολή του Arnau Riqué στην καταγραφή της εσωτερικής πολιτικής πάλης που προκάλεσε στην ευρωπαϊκή αριστερά η εισβολή στην Ουκρανία.

**Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΣΤΗ
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ ΚΑΙ
Η ΑΙΤΗΣΗ ΕΝΤΑΞΗΣ
ΣΤΟ ΝΑΤΟ**

Η Αριστερά στη Φινλανδία και η αίτηση ένταξης στο NATO

JUKKA PIETILÄINEN

(Διδάκτωρ Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου του Τάμπερε, πρώην ερευνητής του Πανεπιστημίου του Ελσίνκι, Διευθυντής του φινλανδικού think tank Left Forum και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του transform!europa)⁵³

Η στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας στην Ουκρανία προκάλεσε μια σημαντική αλλαγή στις απόψεις σχετικά με την ασφάλεια και το NATO στη Φινλανδία. Η παραδοσιακή πολιτική ουδετερότητα χάνει ραγδαία την υποστήριξή της και η πλειοψηφία του πληθυσμού και των ψηφοφόρων της Αριστερής Συμμαχίας (Left Alliance) έχει αρχίσει να θεωρεί αναγκαία τη συμμετοχή στο NATO. Πολλοί είναι αυτοί που είπαν ότι οι απόψεις τους σχετικά με τη Ρωσία και το NATO έχουν αλλάξει, άρα και η Αριστερή Συμμαχία ως κόμμα έπρεπε να αναθεωρήσει τη θέση της για το NATO.

Παραδοσιακά, η υποστήριξη του φινλανδικού πληθυσμού στη συμμετοχή στο NATO δεν είχε φτάσει το 30%, και στους ψηφοφόρους της Αριστερής Συμμαχίας η υποστήριξη είναι ακόμη μικρότερη, συνήθως σε επίπεδο 10%. Η βασική αιτία των χαμηλών ποσοστών υποστήριξης της συμμετοχής στο NATO ήταν η καλή εμπειρία της ουδετερότητας κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και επίσης το γεγονός ότι η Φινλανδία έχει ισχυρή παράδοση στην αυτάρκεια στρατιωτικής άμυνας και εμπειρία από τον Πόλεμο του Χειμώνα το 1939-1940, όταν η Φινλανδία αναγκάστηκε να υπερασπιστεί τον εαυτό της μόνη της, παρά τα υποστηρικτικά λόγια των Δυτικών δυνάμεων.

Η αλλαγή στην πολιτική της για το NATO ήταν δύσκολη για την Αριστερή Συμμαχία. Οι προγραμματικοί στόχοι του κόμματος για το 2019-2020 δήλωναν καθαρά ότι η Φινλανδία δεν πρέπει να γίνει μέλος του NATO. Αυτό συμπεριλήφθηκε επίσης και στο κυβερνητικό πρόγραμμα ως ένα από τα σημεία κλειδιά από την Αριστερή Συμμαχία. Η Αριστερή Συμμαχία συμμετέχει στην κυβέρνηση από τον Ιούνιο του 2019 από κοινού με τους Σοσιαλδημοκράτες, τους Πράσινους, το Κεντρικό κόμμα και το κόμμα του Σουηδικού Λαού. Η Αριστερή Συμμαχία έχει 16 βουλευτές στο σύνολο των 200 και δύο υπουργούς στους 19. Η Αριστερή Συμμαχία έχει συμμετάσχει σε διάφορους κυβερνητικούς συνασπισμούς από το 1995 ως το 2003 και το 2011-2014. Η Αριστερή Συμμαχία έχει υιοθετήσει μια μάλλον μετριοπαθή και συνεργατική πολιτική γραμμή στην κυβερνητική πολιτική της. Από την άλλη πλευρά, ακόμη κι αν η Αριστερή Συμμαχία ήταν στην αντιπολίτευση, πιθανά να μην παρέμενε ομόφωνα ενάντια στο NATO στο μεταβληθέν περιβάλλον ασφάλειας.

Μετά την επίθεση της Ρωσίας η αλλαγή στις απόψεις ήταν ραγδαία: ήδη σε μια σφυγμομέτρηση της κοινής γνώμης που δημοσιεύθηκε στις 28 Φεβρουαρίου (και μέρος

53 Μετάφραση: Ελένη Γκρίνγουδ

των δεδομένων συλλέχθηκε πριν τις 24 Φεβρουαρίου) το 53% των Φινλανδών υποστήριξε τη συμμετοχή στο ΝΑΤΟ. Σε άλλες δημοσκοπήσεις ο αριθμός των υποστηρικτών αυξήθηκε σε 73-76% (δημοσκοπήσεις δημοσιευμένες τον Μάιο), ενώ ο αριθμός των αντιτιθέμενων έπεσε στο 12%.

Η αλλαγή στις απόψεις μεταξύ των υποστηρικτών της Αριστερής Συμμαχίας ήταν ριζική: το 2020 μόνο το 2% των ψηφοφόρων της Αριστερής Συμμαχίας είχε την άποψη ότι η στρατιωτική επίθεση αποτελεί σημαντική ή κάπως σημαντική απειλή ενώ οι συχνότερα αναφερόμενες απειλές ήταν η υπερθέρμανση του κλίματος, η απώλεια εργασίας και βιοπορισμού και η μεγάλη παγκόσμια οικονομική κρίση. Τον Μάρτιο του 2022 περίπου το 30% των ψηφοφόρων της Αριστερής Συμμαχίας είχε την άποψη ότι η στρατιωτική απειλή είναι μεγάλη ή κάπως μεγάλη απειλή και έως και το 81% των ψηφοφόρων της Αριστερής Συμμαχίας έβλεπαν τη Ρωσία υπό τον Πούτιν ως πολύ ή αρκετά απειλητική προς την εθνική ασφάλεια της Φινλανδίας. Η πιθανότητα στρατιωτικής επίθεσης στη Φινλανδία στο προσεχές μέλλον είναι μικρή, αλλά η αλλαγή στο περιβάλλον ασφάλειας έχει γίνει επειδή η Ρωσία έδειξε προθυμία να χρησιμοποιήσει μεγάλη στρατιωτική δύναμη ενάντια σε μια γειτονική χώρα (παρότι πολιτικά και ιστορικά η Φινλανδία και η Ουκρανία έχουν κρίσιμες διαφορές), κάτι το οποίο θεωρούνταν απίθανο πριν.

	Για τη στρατιωτική συνεργασία στην ΕΕ		Για τη στρατιωτική συνεργασία με το ΝΑΤΟ		Για τη συμμετοχή στο ΝΑΤΟ	
	Ψηφοφόροι Αριστερής Συμμαχίας	Σύνολο πληθυσμού	Ψηφοφόροι Αριστερής Συμμαχίας	Σύνολο πληθυσμού	Ψηφοφόροι Αριστερής Συμμαχίας	Σύνολο πληθυσμού
2020	80%	87%	25%	59%	5%	21%
2021	93%	87%	41%	66%	9%	24%
2022	97%	92%	69%	84%	47%	68%

Πίνακας 1: Υποστήριξη για στρατιωτική συνεργασία και συμμετοχή στο ΝΑΤΟ (πλήρης ή μερική συμφωνία) %.

Όπως μπορεί να δει κανείς στον Πίνακα 1, η υποστήριξη για τη στρατιωτική συνεργασία με το ΝΑΤΟ έχει αυξηθεί στους ψηφοφόρους της Αριστερής Συμμαχίας ήδη από το 2021 και η υποστήριξη για στρατιωτική συνεργασία (με την ΕΕ) είναι και ήταν σε υψηλότερο επίπεδο από την υποστήριξη για συμμετοχή στο ΝΑΤΟ.

Τον Μάρτιο του 2022 το 74% των Φινλανδών πίστευε ότι η συμμετοχή στο ΝΑΤΟ θα αυξήσει τη στρατιωτική ασφάλεια της Φινλανδίας, ενώ μόνο το 7% είχε αντίθετη γνώμη. Από την άλλη πλευρά, το 80% πίστευε ότι η συμμετοχή στο ΝΑΤΟ θα βλάψει τη σχέση με τη Ρωσία.

Η Αριστερή Συμμαχία καταδίκασε τη Ρωσική στρατιωτική επίθεση στην Ουκρανία αμέσως μετά την έναρξή της και υποστήριξε στην κυβέρνηση την αποστολή στρατιωτικών

εξοπλισμών στην Ουκρανία. Η φινλανδική στρατιωτική βοήθεια στην Ουκρανία υπήρξε παρόλα αυτά αναλογικά μικρότερη από αυτή των Βαλτικών κρατών ή της Πολωνίας.

Η αλλαγή στην κοινή γνώμη όπως και η αλλαγή μεταξύ των ψηφοφόρων και των μελών της Αριστερής Συμμαχίας οδήγησε την Αριστερή Συμμαχία στην αναθεώρηση της παραδοσιακής θέσης της ενάντια στο NATO. Αρχικά, αυτό συνέβη σε μια κοινή συνεδρίαση του συμβουλίου του κόμματος (55 μέλη) και της κοινοβουλευτικής ομάδας (16) στις 7 Μαΐου, όταν η συνεδρίαση αποφάσισε ότι η Αριστερή Συμμαχία μπορεί να συνεχίσει τη συμμετοχή της στην κυβέρνηση της Φινλανδίας, ακόμη κι αν η κυβέρνηση αποφασίσει να συμμετάσχει στο NATO. Η απόφαση πάρθηκε με 52 ψήφους υπέρ, 10 κατά, ένα λευκό. Δόθηκε η άδεια στους βουλευτές της Αριστερής Συμμαχίας να ψηφίσουν όπως επιθυμούν. Εννέα (9) από τους 16 βουλευτές της Αριστερής Συμμαχίας ψήφισαν για τη συμμετοχή στο NATO στις 17 Μαΐου 2022, όταν η Βουλή αποδέχτηκε την αίτηση του NATO με 188 ψήφους υπέρ και 8 ψήφους κατά (6 Αριστερή Συμμαχία, μία Αληθινοί Φινλανδοί, μία Η Δύναμη Ανήκει στο Λαό). Γενικά, οι υποστηρικτές της συμμετοχής στο NATO από την Αριστερή Συμμαχία είπαν ότι η απόφαση ήταν δύσκολη και ότι η επιλογή έγινε μεταξύ δύο κακών εναλλακτικών. Όπως είπε η Hanna Sarkkinen, «Θα ήθελα να σκέφτομαι ότι ένας διαφορετικός κόσμος είναι πιθανός, αλλά οι λύσεις πρέπει να δίνονται στον πραγματικό κόσμο και αυτές οι λύσεις δεν είναι πάντοτε ιδανικές». Η Mai Kivelä, μια άλλη υποστηρίκτρια της συμμετοχής στο NATO, είπε: «ένοιωσα ότι ο κόσμος είναι τέτοιος που υπάρχει λίγος χώρος για μικρές αδέσμευτες χώρες».

Οι βουλευτές της Αριστερής Συμμαχίας που εναντιώθηκαν στη συμμετοχή της χώρας στο NATO στήριξαν την επιχειρηματολογία τους στην παραδοσιακή πολιτική ειρήνης και στη μη δέσμευση, αλλά κάποιοι ακόμα φοβήθηκαν ότι η συμμετοχή σε μια στρατιωτική συμμαχία ίσως επιδεινώσει την παραδοσιακά υψηλή υποστήριξη στην ανεξάρτητη εθνική άμυνα. Υπέδειξαν επίσης ότι ως μέλος του NATO η Φινλανδία δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει μια ειρηνική εξωτερική πολιτική.

Στο συνέδριο του κόμματος στις 10-12 Ιουνίου η Αριστερή Συμμαχία άλλαξε επίσημα τη θέση της για το NATO. Η νέα διατύπωση είναι τέτοια που ακόμα και τα μέλη με διαφορετική άποψη μπορούν να ζήσουν με αυτή, επειδή δεν παίρνει ξεκάθαρη θέση για το NATO αλλά ορίζει τη φινλανδική αίτηση συμμετοχής στο NATO ως μια πραγματικότητα και αναζήτησε τρόπους με τους οποίους να προωθηθεί η αριστερή οπτική της ειρήνης, του αφοπλισμού και της ασφάλειας ακόμη κι αν η Φινλανδία γίνει μέλος του NATO. Σύμφωνα με το πρόγραμμα στόχων της Αριστερής Συμμαχίας για τις χρονιές 2022-2025, το κόμμα δηλώνει ότι «η ασφάλεια της Φινλανδίας απαιτεί μια τέτοια διεθνή συνεργασία η οποία να μειώνει την απειλή στρατιωτικής επίθεσης στη Φινλανδία». Δηλώνει ακόμα ότι ο ρόλος της Φινλανδίας στο NATO πρέπει να είναι μόνο αμυντικός και ότι η Φινλανδία δεν θα έπαιρνε πυρηνικά όπλα ή μόνιμες στρατιωτικές βάσεις ή στρατεύματα στην επικράτειά της.

Η αντίθετη διατύπωση, η οποία ανέφερε ότι η Φινλανδία πρέπει να μείνει εκτός στρατιωτικών συμμαχιών και ότι το NATO δεν αυξάνει την ασφάλεια στη Φινλανδία,

έχασε με 173 ψήφους υπέρ, 68 κατά και 29 λευκά. Το ποσοστό των λευκών ήταν σχετικά υψηλό, γεγονός που υποδεικνύει τη δυσκολία που αντιμετώπισαν πολλοί αντιπρόσωποι του συνεδρίου του κόμματος με το συγκεκριμένο θέμα.

Η Αριστερή Συμμαχία επίσης εξέλεξε μία νέα πρώτη αντιπρόεδρο μεταξύ των αντιπάλων του NATO, των βουλευτών Veronika Honkasalo και Pia Lohikonski, όπου η πρώτη κέρδισε τη δεύτερη δημοφιλέστερη υποψήφια βουλευτή με ψήφους 154 έναντι 122. Η Honkasalo είχε ψηφίσει κατά της αίτησης του NATO στη Βουλή, ενώ η Lohikonski ψήφισε υπέρ, όμως το ζήτημα του NATO δεν ήταν ζήτημα κλειδί σε αυτή την εκλογή αντιπροέδρου και έτσι οποιαδήποτε ερμηνεία για την υποστήριξη διαφορετικών πολιτικών γραμμών δεν μπορεί να δοθεί βασισμένη σε αυτό.

Το ζήτημα του NATO δεν είχε κάποια μεγάλη επίδραση στην υποστήριξη των πολιτικών κομμάτων. Το συντηρητικό κόμμα Συνασπισμού, το οποίο έχει στηρίξει επί μακρόν τη συμμετοχή στο NATO, έλαβε μεγαλύτερη υποστήριξη, κυρίως από άλλα δεξιά κόμματα και ειδικά δεξιούς λαϊκιστές. Το κόμμα των Φινλανδών έχασε. Η υποστήριξη προς την Αριστερή Συμμαχία στις πρόσφατες σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης ήταν περίπου στα ίδια επίπεδα (8%) όπως πριν τον πόλεμο. Πηγές του κόμματος της Αριστερής Συμμαχίας αναφέρουν ότι ένας μικρός αριθμός μελών του κόμματος είπε ότι έφυγαν από το κόμμα λόγω της πολιτικής σχετικά με το NATO, περίπου οι μισοί επειδή δεν δέχονται τη πιο θετική γραμμή προς το NATO, και οι άλλοι μισοί επειδή θα προτιμούσαν το κόμμα να είναι πιο θετικό στη συμμετοχή στο NATO.

Παρόλα αυτά, η δυνατή, ή πιθανή, συμμετοχή στο NATO δεν αποτελεί μια ριζική αλλαγή στη Φινλανδική πολιτική ασφάλειας. Η Φινλανδία είχε ενεργή συμμετοχή στη στρατιωτική συμμαχία με το NATO από το 1992, όταν η Φινλανδία εντάχθηκε στη συνεργασία για το πρόγραμμα ειρήνης. Το 2008 επίσης η Φινλανδία εντάχθηκε στη Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης του NATO. Η υποστήριξη της στρατιωτικής άμυνας έχει παραμείνει σε υψηλό επίπεδο, ύστερα από τον πόλεμο στην Ουκρανία έφτασε στο ιστορικό υψηλό, 83% του συνολικού πληθυσμού συμφωνεί με τη δήλωση: «Αν η Φινλανδία δεχόταν επίθεση, οι Φινλανδοί θα έπρεπε να πάρουν τα όπλα για να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους σε κάθε περίπτωση, ακόμη κι αν η έκβαση ήταν αβέβαιη». Το 75% των ψηφοφόρων της Αριστερής Συμμαχίας συμφωνεί με αυτή τη δήλωση, σε σχέση με το 43% που ήταν το 2021.

Flags of Finland and NATO

Uploaded a work by FinnishGovernment from <https://www.flickr.com/photos/finnishgovernment/52792850955/> with UploadWizard

Σχόλια

Αφιερωμένο εξ'ολοκλήρου σε θέματα σχετικά με τον πόλεμο στην Ουκρανία, το 4^ο τεύχος του Ευρυγώνιου φιλοξένησε το παρόν κείμενο του Δρ. Κοινωνικών Επιστημών Jukka Pi-
etiläinen για τη μεταστροφή των στάσεων της Αριστεράς στη Φινλανδία απέναντι στο NATO μετά τη ρωσική εισβολή. Δημοσκοπήσεις, εσωτερικές κομματικές διεργασίες και κοινοβουλευτικές ψηφοφορίες, συνθέτουν μία εντυπωσιακή έρευνα που εμπνέει εγκυρότητα και αποφεύγει την προπαγάνδα.

Γραμμένο τον Ιούλιο του 2022 (λίγες εβδομάδες μετά την ιστορική αλλαγή στάσης της Φινλανδίας και της Αριστερής Συμμαχίας τον Μάιο του 2022), αποτελεί μια μοναδική καταγραφή των κρίσιμων εκείνων στιγμών. Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία υπήρξε ο καταλύτης, η κοινή γνώμη ο μοχλός πίεσης και οι παραδοσιακές πολιτικές σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκείς. Για την φινλανδική πολιτική, ήταν ένα ισχυρό σοκ.

Με τα δεδομένα του σήμερα, η ανάλυση του Pietiläinen επιβεβαιώνεται σε μεγάλο βαθμό. Η Φινλανδία είναι πλέον μέλος του NATO. Η γεωπολιτική της ταυτότητα έχει ανασχηματιστεί. Η Ρωσία, ως παράγοντας ανασφάλειας, παραμένει σταθερός. Η στρατιωτική παρουσία στη Βαλτική αυξάνεται, ενώ τα αιτήματα για ενίσχυση της ευρωπαϊκής άμυνας γίνονται όλο και πιο ηχηρά.

Στην ανάλυσή του, ο Pietiläinen αποδείχθηκε αξιόπιστος, επαρκής και πολιτικά έντιμος. Χαρακτηριστικά των οποίων η ανάγκη σήμερα είναι εντονότερη από ποτέ.

**Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ
ΩΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑ
ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΔΕΞΙΑΣ ΣΤΗΝ
ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ**

Η πανδημία ως ευκαιρία κινητοποίησης της Δεξιάς στην Αργεντινή

JULIÁN REBÓN

(Ο JULIÁN REBÓN είναι διδάκτωρ κοινωνικών επιστημών και ερευνητής του Εθνικού Συμβουλίου Επιστημονικών και Τεχνικών Ερευνών (CONICET) στο Ινστιτούτο Ερευνών Gino Germani του Πανεπιστήμιου του Μπουένος Άιρες.)⁵⁴

Εισαγωγή

Η πρόσφατη παγκόσμια και λατινοαμερικανική ιστορία καταδεικνύει ότι βρισκόμαστε σε μια από τις εντονότερες περιόδους διαμαρτυρίας και συλλογικής δράσης. Η Αργεντινή, καθ' όλη την ιστορία της, και ιδιαίτερα στο μέρος του 21ου αιώνα που έχει παρέλθει, διακρινόταν από ένα αξιοσημείωτο επίπεδο κινητοποίησης και συλλογικής δράσης, από μια πλειάδα πρωταγωνιστών και ρεπερτορίων, όπως και από τη μεγάλη επίδραση αυτών των δράσεων. Ενώπιον της αδυναμίας του κομματικού συστήματος, και κυρίως της αντιπολίτευσης, η διαμαρτυρία πρόβαλλε ως βασικός τρόπος εκδήλωσης της κοινωνικής αντίθεσης. Πρόκειται για έναν ακόμα μηχανισμό πολιτικής αμφισβήτησης σε μια πολωμένη κοινωνία που τείνει να ακολουθεί την πορεία του εκκρεμούς σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Η σύγχρονη ιστορία της Αργεντινής χαρακτηρίζεται από μια δυναμικά πολωτική πολιτική που ασκείται μεταξύ μιας δύναμης σταθερά προσανατολισμένης σε μια εθνική-λαϊκή κατεύθυνση με μεταρρυθμιστικό χαρακτήρα – κιρτσνερισμός-περονισμός – με ερείσματα στην εργατική τάξη και τα λαϊκά στρώματα, και μια δύναμη που έχει ως σημείο αναφοράς το νεοφιλελεύθερο ιδεώδες – Juntos por el Cambio – με ερείσματα στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Σε αυτή τη δυναμική, κανένας από τους δύο πόλους δεν καταφέρνει να επιβάλει μια απόλυτη ηγεμονία, ούτε όταν κυβερνούσε ο περονισμός-κιρτσνερισμός μεταξύ του 2003 και του 2015 (πρώτα με τον Νέστωρ Κίρτσνερ κι έπειτα με την Κριστίνα Φερνάντες ντε Κίρτσνερ) και από το 2019 μέχρι σήμερα (με τον Αλμπέρτο Φερνάντες), ούτε όταν κυβερνούσε το Juntos por el Cambio στο διάστημα 2015-19 (με τον Μαουρίσιο Μάκρι).

Αυτά τα χαρακτηριστικά οδηγούν ξανά και ξανά στην τροφοδότηση των διαμαρτυριών από τις ομάδες εκείνες που δεν αποτελούν μέρος της βάσης της εκάστοτε κυβέρνησης ή συμμαχίας. Στην πιο πρόσφατη περίοδο, οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν λόγω της πανδημίας του COVID 19 αποτέλεσαν για διάφορους τομείς της Δεξιάς ένα ευκαιριακό πλαίσιο για την κινητοποίηση και τη ριζοσπαστικοποίηση εναντίον της τότε νεόκοπης προοδευτικής κυβέρνησης του Frente de Todos, με πρόεδρο τον Α. Φερνάντες και την

54 Μετάφραση από τα ισπανικά: Αλέξανδρος Ηλιόπουλος

Κριστίνα Φερνάντες ντε Κίρτσνερ ως αντιπρόεδρος. Ακολούθως, θα αναλύσουμε την ανάπτυξη αυτών των διαμαρτυριών, εστιάζοντας στις πολιτικές τους συνέπειες, οι οποίες συνεχίζουν να υφίστανται στην περίοδο μετά την πανδημία.

Διαμαρτυρίες κατά την περίοδο της πανδημίας COVID 19

Η πανδημία αποτέλεσε μια γενική κρίση, η οποία δημιουργήθηκε λόγω της αλληλεπίδρασης των υγειονομικών μέτρων που έλαβε η κυβέρνηση με την προϋπάρχουσα κοινωνικό-οικονομική κρίση που είχε κληροδοτηθεί από την κυβέρνηση του Μάκρι. Το σύνολο των υγειονομικών μέτρων που πήρε η κυβέρνηση ήταν σχετικά επιτυχημένα από υγειονομικής άποψης: το σύστημα υγείας δεν κορέστηκε ποτέ και τα επίπεδα επιπλέον θανάτων κατά τα χρόνια της πανδημίας (2020 και 2021), σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, συγκαταλέγονται μεταξύ των χαμηλότερων της ευρύτερης περιοχής. Παρόλα αυτά, και παρά τα μέτρα που πάρθηκαν για να μετριάσουν τον κοινωνικό αντίκτυπο, η πανδημία και τα περιοριστικά μέτρα που επιβλήθηκαν για παρατεταμένο χρονικό διάστημα σήμαναν μια κοινωνική οπισθοδρόμηση για ορισμένα κομμάτια της κοινωνίας που είχαν ήδη επηρεαστεί από την κρίση της προηγούμενης κυβέρνησης. Σε αντίθεση με άλλες κρίσεις, οι υγειονομικές συνθήκες επέβαλλαν τον περιορισμό μετακινήσεων και δραστηριοτήτων, περιορίζοντας έτσι τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Έτσι, παρότι κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου αναγνωρίζεται ότι συμμετείχε σε συλλογικές διαμαρτυρίες ένα σημαντικό ποσοστό του αστικού πληθυσμού της χώρας (11%) – σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας ESAyPP/ PISAC-Covid19 – αυτό σηματοδότησε μια σαφή μείωση σε σχέση με το 17% που σημειώθηκε το έτος πριν την πανδημία, το οποίο ήταν ένα έτος χαμηλής κινητοποίησης (Rebon και Troncoso, 2022).

Σε ό,τι αφορά τα αιτήματα που εκφράστηκαν στις διαμαρτυρίες, ένα πρώτο στοιχείο που ξεχωρίζει είναι ότι τα αιτήματα που σχετίζονταν με την υγεία, ένα ζήτημα κλειδί σε συνθήκες γενικευμένης υγειονομικής κρίσης, καλύπτουν μόλις το 13% όσων συμμετείχαν σε αυτές. Αντιθέτως, το εργασιακό ζήτημα προβάλλει ως κύρια αιτία της διαμάχης, καθώς το 42% των αιτημάτων των διαδηλωτών αφορούσαν αυτό το πεδίο. Το συγκεκριμένο πεδίο συχνά βρίσκεται μεταξύ των κύριων διεκδικήσεων. Η πανδημία επηρέασε με τρόπο ανομοιογενή και αρνητικό τις συνθήκες εργασίας μεγάλου μέρους του πληθυσμού και πολλές από αυτές τις αρνητικές συνέπειες αντιμετωπίστηκαν μέσω της συλλογικής δράσης. Τα δικαιώματα των γυναικών ήταν το δεύτερο βασικότερο πεδίο, καθώς εκεί επικεντρώθηκε το 31% των αιτημάτων των διαδηλωτών. Το πεδίο αυτό ήταν ένας από τους κυριότερους άξονες διεκδικήσεων στην Αργεντινή πριν από την πανδημία, καθώς τότε είχε συνδεθεί με την πάλη για τη νομιμοποίηση της εθελούσιας διακοπής κύησης. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας εγκρίθηκε και ψηφίστηκε ένας νόμος που κατοχυρώνει το δικαίωμα σε νόμιμη, ασφαλή και δωρεάν έκτρωση, κάτι που αποτελεί τη μεγαλύτερη τομή

στην οποία προχώρησε η κυβέρνηση του Α. Φερνάντες.

Στο τέλος αυτού του άρθρου θα θέλαμε να παρουσιάσουμε ξεχωριστά μια σειρά διεκδικήσεων σχετικών, και, σε ορισμένες περιπτώσεις καινοτόμων, οι οποίες σύμφωνα με τη δική μας θεώρηση, ήταν η ραχοκοκαλιά της κοινωνικής αντίθεσης στην κυβέρνηση. Αναφερόμαστε στα αιτήματα σχετικά με την ασφάλεια και τη διαφθορά (18%), όπως για παράδειγμα ενάντια σε μια υποτιθέμενη μαζική απελευθέρωση κρατούμενων για υγειονομικούς λόγους, και ενάντια στα μέτρα που σχετίζονταν με την καραντίνα και άλλους περιορισμούς (15%), όπως τα αιτήματα για επαναφορά να παρουσιάζονται ως κινήσεις πολιτών, και μάλιστα απολιτικές, παρότι έχουν σαφές πολιτικό περιεχόμενο. Σύμφωνα με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων για τις πολιτικές διαμαρτυρίες του Ινστιτούτου Ερευνών Gino Germani, η πανδημία ενίσχυσε την κινητοποίηση αυτού του πολιτικού χώρου, καθώς σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, οι διαμαρτυρίες σχετιζόμενες με τις παραδόσεις και τις αξίες της Δεξιάς διπλασιάστηκαν σε αριθμό, φτάνοντας να απαρτίζουν πάνω από το ένα τρίτο όλων των πράξεων διαμαρτυρίας ενάντια στον κρατικό μηχανισμό. Αυτό σηματοδοτεί μια ριζοσπαστικοποίηση του ζητήματος. Σε αυτές τις διαδηλώσεις συνενώνονται ή/και αλληλεπικαλύπτονται αρνητές της πανδημίας, με το αίτημα της ανεμπόδιστης εργασίας, με όσους υπερασπίζονται τις ατομικές ελευθερίες ενάντια στον υποτιθέμενο λαϊκίστικο αυταρχισμό, με τον κόσμο που ήθελε να γιορτάσει τις εθνικές εορτές, ακόμα και με την οργή για την παραβίαση της καραντίνας εκ μέρους του προέδρου σε έναν ιδιωτικό εορτασμό, ή με την αντίθεση στην αποτυχημένη κρατικοποίηση την οποία επιχείρησε η κυβέρνηση στην περίπτωση μιας πτωχευμένης εταιρίας αγροτικών προϊόντων, πράξη την οποία οι διαδηλωτές απεικόνιζαν ως κομμουνιστική απειλή.

Σε πολλές διαδηλώσεις ασκήθηκαν διάφορες μορφές συμβολικής ή, σε κάποιες περιπτώσεις, φυσικής βίας, όπως όταν τοποθετήθηκαν μπροστά από το κυβερνητικό μέγαρο σακούλες πτωμάτων με τα ονόματα αξιωματούχων της κυβέρνησης ή ατόμων που συνδέονταν με την κυβέρνηση, σωματική βία εναντίον δημοσιογράφων που εργάζονταν σε μέσα που θεωρήθηκαν φιλοκυβερνητικά ή διαδηλώσεις έξω από τις κατοικίες αξιωματούχων της κυβέρνησης. Ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο ήταν οι απειλές βίας εναντίον της κυβέρνησης, κυρίως εναντίον της αντιπροέδρου της κυβέρνησης και ισχυρού στελέχους αυτής, Κριστίνα Φερνάντες ντε Κίρτσονερ. Στις διαδηλώσεις συμμετείχαν και πολλές φορές πρωταγωνιστούσαν οργανώσεις συνδεδεμένες με διάφορες όψεις της δεξιάς παράδοσης. Ένα στοιχείο που ξεχωρίζει, είναι ότι αυτές οι οργανώσεις τελικά εντάχθηκαν σε αυτές που ανήκαν στην κύρια αντιπολιτευτική δύναμη (Juntos por el Cambio), στην δεξιά πτέρυγα της Δεξιάς, αρθρώνοντας δριμύ και ριζοσπαστικοποιημένο δημόσιο λόγο ο οποίος ξεπερνούσε τα εσκαμμένα του δημόσιου λόγου και των δημόσιων δράσεων. Η επίδραση της ριζοσπαστικής πτέρυγας σε αυτή την περίπτωση ήταν η ριζοσπαστικοποίηση ολόκληρης της βασικής αντιπολιτευτικής δύναμης μέσω της οποίας πολλά κομμάτια της κοινωνίας πήραν θέση εναντίον της κυβέρνησης. (Saferstein et al.,

2021). Οι διαμαρτυρίες εξέφρασαν την ανυπακοή στους περιορισμούς μετακίνησης μέσω πορειών και *cacerolazos*.⁵⁵

Το *cacerolazo*, αυτή η συλλογική μορφή φασαρίας, υπήρξε ιδιαίτερα διαδεδομένο κατά τη διάρκεια της πανδημίας στην Αργεντινή και την ευρύτερη περιοχή. Λόγω της φύσης του, αλλά και του αποκεντρωμένου χαρακτήρα του, από τη στιγμή που μπορεί να το κάνει οποιοσδήποτε, από οποιοδήποτε σημείο, επέτρεψε υπό τις συνθήκες της πανδημίας την έκφραση της δυσφορίας εναντίον του κράτους, χωρίς να χρειάζεται καν να βγει κανείς από το σπίτι. Ο μη δομημένος και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σχετικά αυθόρμητος χαρακτήρας τέτοιου είδους διαμαρτυριών ευνοήθηκε από την επέκταση της ψηφιοποίησης της κοινωνικής ζωής και της διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Για την ακρίβεια, όπως καταγράφηκε στην προαναφερθείσα έρευνα, η πλειονότητα όσων συμμετείχαν σε κινητοποιήσεις εκείνη την περίοδο (πάνω από το 60%) συμμετείχε σε κάποια ψηφιακή συλλογική δράση. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενδυναμώθηκαν ως κανάλι έκφρασης τόσο της ατομικής όσο και της συλλογικής αγανάκτησης και δυσφορίας, καθώς αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για λεκτικές επιθέσεις, όπως και για την ενίσχυση και τη ριζοσπαστικοποίηση της προσωπικής οπτικής γωνίας του κάθε ατόμου. Η ψηφιοποίηση μείωσε επίσης τα οργανωτικά κόστη των ζωντανών διαμαρτυριών, διευκολύνοντας τη διάδοση του μηνύματός τους. Αυτό επέτρεψε την εύκολη μετάδοση της κοινωνικής δυσφορίας στο πεδίο των διαμαρτυριών, όπως φάνηκε σε πολλά από τα *cacerolazos*. Ο παρακωλυτικός χαρακτήρας των ειδών παρέμβασης, μαζί με τον πολιτικό προσανατολισμό ορισμένων κεντρικών συγκροτημάτων τύπου της Αργεντινής, εξασφάλισαν τον έντονο δημόσιο αντίκτυπο.

Η πανδημία και η διευθέτησή της εκ μέρους μιας προοδευτικής κυβέρνησης παρείχε την ιδανική ευκαιρία για την ενεργοποίηση των κινητοποιήσεων εκ μέρους της Δεξιάς, με ερείσματα κυρίως στην ανώτερη και τη μεγαλομεσαία τάξη, αλλά με την τάση να διαχέονται σε αγανακτισμένα τμήματα άλλων λαϊκών στρωμάτων. Η κεντρικότητα της δημόσιας πολιτικής κατά τη διάρκεια της πανδημίας αλλά και ο ρόλος του κράτους ως εγγυητή της υγειονομικής ασφάλειας του πληθυσμού, αξιοποιήθηκαν από αυτά τα κομμάτια για να οικοδομήσουν το προφίλ του κράτους ως απειλής για την προσωπική

---

55 *cacerolazo*: διαδεδομένη μορφή διαμαρτυρίας στη Λατινική Αμερική και ιδιαίτερα στην Αργεντινή,

κατά την οποία τα διαμαρτυρόμενα άτομα χτυπούν τις άδειες κατσαρόλες ή τηγάνια με κουτάλες ή άλλα αντικείμενα, κάνοντας θόρυβο. Ο προφανής συμβολισμός της άδειας κατσαρόλας υποδηλώνει την κακή οικονομική κατάσταση. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, τα *cacerolazos* δεν γίνονταν μόνο στις διαδηλώσεις, αλλά και από τα μπαλκόνια κάθε σπιτιού, με αποστασιοποιημένο δηλαδή τρόπο. ΣτΜ.

ελευθερία, ως αυτού που δημιουργεί τη δυσφορία και την αγανάκτηση αντί για αυτόν που τις καταπραΰνει. Αυτή η ευκαιρία ήρθε σε αντίθεση, σε ό,τι αφορά τις κινητοποιήσεις, με τη λαϊκή βάση της κυβέρνησης, η οποία κατά την περίοδο της πανδημίας προτράπηκε να μην προβαίνει σε κινητοποιήσεις για υγειονομικούς λόγους. Η κινητοποίηση των δεξιών και η σχετική έλλειψη κινητοποίησης εκ μέρους των δυνάμεων που πρόσκεινται στην κυβέρνηση οδήγησαν σε ένα κλίμα συγκρούσεων, συλλήψεων, αβεβαιότητας και κοινωνικής οπισθοδρόμησης.

Παράσταση 1: Βασικοί λόγοι συμμετοχής του αστικού πληθυσμού σε μια κοινωνική διαμαρτυρία

Μετάφραση διαγράμματος (με τη σειρά που αναγράφονται):

Εργασιακά προβλήματα -Δικαιώματα των γυναικών - Ασφάλεια/ Διαφθορά/ Δικαιοσύνη
 - Ενάντια στην καραντίνα και άλλα υγειονομικά μέτρα - Απαίτηση κοινωνικής στήριξης από το κράτος - Πρόσβαση σε στέγαση και κοινωνικές υπηρεσίες - Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ή πρόληψη - Υποστήριξη της ζωντανής διδασκαλίας

Πηγή: Προσωπική προβολή με βάση την έρευνα ESAyPP/PISAC-Covid19 (2021). Δείγμα: 5239 άτομα.

Πολλαπλή επιλογή.

Η πολιτική βία στην περίοδο μετά την πανδημία

Η πανδημία ενεργοποίησε τα αντιλαϊκά στοιχεία που συμμετέχουν στις διαμαρτυρίες. Πέρα από τις συνθήκες της στιγμής, όπως η πανδημία για παράδειγμα, πυρήνας της ατζέντας αυτών των στοιχείων είναι η αντίθεση σε αυτή τη λαϊκή πολιτική, εκφράζοντας αξίες όπως η ιδιοκτησία, ο ατομισμός, η τάξη και η μη ανάμειξη του κράτους. Ως αποτέλεσμα, σε αντιστοιχία με άλλες χώρες της περιοχής, συναντάμε μια ριζοσπαστικοποίηση της Δεξιάς, και μια ανάπτυξη επιχειρημάτων και πράξεων που έρχονται σε σύγκρουση με τη δημοκρατία.

Μια καινοτομία σε σχέση με άλλες περιόδους κινητοποιήσεων αυτού του είδους, είναι ότι αυτή η εν λόγω ενεργοποίηση δεν έρχεται σε μια στιγμή αδυναμίας της πολιτικής αντιπολίτευσης. Το *Juntos por el Cambio* δείχνει από την αρχή ιδιαίτερα ενωμένο, και από τις ενδιάμεσες κοινοβουλευτικές εκλογές ενισχύθηκε ιδιαίτερα, παίρνοντας την πλειοψηφία έναντι του κυβερνητικού συνασπισμού, ο οποίος έχει αποδυναμωθεί όπως και οι περισσότερες κυβερνητικές δυνάμεις, λόγω των αρνητικών κοινωνικών συνεπειών της κρίσης. Επίσης, σε εκείνες τις εκλογές εμφανίστηκαν με μεγάλη εκλογική δυναμική οι δυνάμεις της άκρας Δεξιάς, αυτοαποκαλούμενες φιλελεύθερες, οι οποίες κατόρθωσαν να έχουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση στις πιο κεντρικές εκλογικές περιφέρειες της χώρας με έξαλλη επιχειρηματολογία, συνδυάζοντας τον νεοφιλελευθερισμό με τον ακραίο συντηρητισμό. Σε ό,τι αφορά την πολιτική φθορά της κυβέρνησης, αυτή φάνηκε καθαρά από τις δυσκολίες που αντιμετώπισε για να ενοποιήσει τον λόγο και τη διαδρομή της και από την αυτοσυγκράτηση στα αποτελέσματα της κοινωνικής και οικονομικής της πολιτικής, καθώς η περίοδος μετά την πανδημία έφερε μια πληθωριστική κρίση που οδήγησε τις τιμές στα υψηλότερα επίπεδα από την τελευταία περίοδο υπερπληθωρισμού, στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Σημάδι των καιρών δεν είναι τόσο η πόλωση του κλίματος, όσο η ριζοσπαστικοποίηση της Δεξιάς και η μετρίαση της λαϊκής ισχύος, με την πολιτική απάθεια των πολιτών να μεγαλώνει μέρα με τη μέρα.

Οι κινητοποιήσεις που εξετάσαμε συνδυάζονται με την πολιτική φθορά της κυβέρνησης, την ανάπτυξη της ριζοσπαστικοποίησης της επιχειρηματολογίας εκ μέρους της βασικής αντιπολίτευσης αλλά και με την εκλογική ανάδυση της φιλελεύθερης ακροδεξιάς, αλλά προκάλεσαν επίσης την επανεμφάνιση της πολιτικής βίας. Κατά την περίοδο μετά την πανδημία, οι διαμαρτυρίες συνεχίστηκαν με λιγότερο μαζικό αλλά πιο βίαιο τρόπο, καθώς μία από αυτές περιλάμβανε μέχρι και επίθεση με πέτρες και πυρσούς στο κυβερνητικό μέγαρο. Μία από τις ομάδες που ανήκει στο οικοσύστημα των οργανώσεων της άκρας Δεξιάς που δρούσαν στις συγκεκριμένες κινητοποιήσεις έκανε πράξη τις απειλές που εκφράζονταν συχνά δημοσίως, πραγματοποιώντας δολοφονική απόπειρα εναντίον της Κριστίνα Φερνάντες ντε Κίρτσονερ την 1η Σεπτεμβρίου 2022. Ο δράστης τη σημάδεψε με περίστροφο, ευρισκόμενος μερικά μόλις εκατοστά από το κεφάλι της αντιπροέδρου και

τράβηξε δύο φορές τη σκανδάλη, αλλά το όπλο έπαθε εμπλοκή. Ο δράστης συνελήφθη και επί του παρόντος διερευνάται αν πρόκειται μόνο για μια μικρή ομάδα της άκρας Δεξιάς ή αν η απόπειρα έχει πολιτικές επιπτώσεις άλλου τύπου. Αυτή η απόπειρα δολοφονίας αποτελεί ένα προηγούμενο που διαταράσσει την ειρήνευση της πολιτικής αντιπαράθεσης, η οποία αποτελεί έναν από τα μεγαλύτερα θεσμικά κατορθώματα της χώρας, και δημιουργεί ερωτηματικά για το μέλλον. Αμέσως μετά το τέλος της πανδημίας εμφανίζεται μια αποδυνάμωση της δημοκρατικής συνθήκης, μια πρόκληση που θα πρέπει να αντιμετωπίσουν οι λαϊκές και δημοκρατικές δυνάμεις.

Γλωσσάρι

cacerolazo: διαδομένη μορφή διαμαρτυρίας στη Λατινική Αμερική και ιδιαίτερα στην Αργεντινή, κατά την οποία τα διαμαρτυρόμενα άτομα χτυπούν τις άδειες καταρόλες ή τηγάνια με κουτάλες ή άλλα αντικείμενα, κάνοντας θόρυβο. Ο προφανής συμβολισμός της άδειας καταρόλας υποδηλώνει την κακή οικονομική κατάσταση. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, τα *cacerolazos* δεν γίνονταν μόνο στις διαδηλώσεις, αλλά και από τα μπαλκόνια κάθε σπιτιού, με αποστασιοποιημένο δηλαδή τρόπο..

Βιβλιογραφία

Saferstein, E., Vicente M., Morresi, S (2021) *Ganar la calle. Repertorios, memorias y convergencias de las manifestaciones derechistas Argentina*. Clespidra.

Rebón, J., Troncoso, F. (2022) “La estructura social en la protesta durante la crisis del COVID19”. en Dalle, P. (comp.) *Estructura social de Argentina en tiempos de pandemia*. IIGG - Agencia Nacional de Promoción Científica y Tecnológica.

Benza G., Dalle, P. y Maceira, V. (2022) “Estructura de clases de Argentina: efectos de la doble crisis pre pandemia y pandemia en el empleo, los ingresos y la reproducción social de los hogares”, en Dalle, P. (comp.) *Estructura social de Argentina en tiempos de pandemia*. IIGG - Agencia Nacional de Promoción Científica y Tecnológica.

Σχόλια

Το 5^ο τεύχος του Ευρυγώνιου (Δεκέμβριος 2022), είχε εκτενές αφιέρωμα στη Λατινική Αμερική. Στο πολύχρωμο αυτό φάσμα άρθρων, το κείμενο του Julián Rebón ξεχώρησε. Μια πολιτικό-κοινωνιολογική ανάλυση των τρόπων με τους οποίους η πανδημία COVID-19 επιτάχυνε τη ριζοσπαστικοποίηση της Δεξιάς στην Αργεντινή.

Ο Rebón αναλύει διεξοδικά τις κοινωνικό-οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που ενδυνάμωσαν τη δεξιά αντιπολίτευση μετά την πρώτη φάση της πανδημίας (2020–2021). Καταγράφει με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά των διαμαρτυριών κατά την περίοδο της πανδημίας και μετά, καταλήγοντας πως η κρίση από υγειονομική μετατράπηκε και σε πολιτική. Δεν υιοθετεί απλοϊκές διχοτομίες μεταξύ «καλού λαού» και «κακής εξουσίας», αλλά αναδεικνύει τη βαθύτερη κοινωνική βάση της Δεξιάς.

Ως κοινωνιολόγος με ειδίκευση στις κοινωνικές κινητοποιήσεις, ο Rebón γράφει με τη σκοπιά της υπεράσπισης της δημοκρατικής και λαϊκής παράδοσης στην Αργεντινή. Η ανησυχία του για τη μετατόπιση του δημόσιου λόγου προς τον αυταρχισμό και τον αντικρατισμό, κάνει το κείμενο του να παραμένει ιδιαίτερα επίκαιρο, ειδικά υπό το φως της παγκόσμιας ανόδου της ακροδεξιάς και ηγετών όπως ο Javier Milei.

**ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ
ΚΡΙΣΕΙΣ ΩΣ ΠΟΛΕΜΟΙ**

Οι Οικονομικές Κρίσεις ως Πόλεμοι

LUCA LOMBARDI, ROLAND KULKE (ΕΙΣΑΓΩΓΗ)

(Ο Luca Lombardi είναι διδάκτωρ Οικονομικών Επιστημών. Έχει εργαστεί στον τραπεζικό τομέα για 25 χρόνια και εξειδικεύεται στη ρύθμιση του τραπεζικού συστήματος και στη χρηματοπιστωτική σταθερότητα.)⁵⁶

Εισαγωγή

Το *transform!europe* ίδρυσε το 2023 μια νέα Οικονομική Ομάδα Εργασίας (EWG) για να αντιδράσει στην τρέχουσα κρίση που προκάλεσε ο ύστερος καπιταλισμός, η οποία επιφέρει την «αόρατη» κρίση του κόστους ζωής, ενώ ταυτόχρονα αυξάνει την παγκόσμια κλιματική υπερθέρμανση. Αυτή η κρίση περιγράφεται συχνά ως πολλαπλή, ή «πολυ-κρίση», αλλά στην πραγματικότητα έχει μία κοινή αιτία: τον παγκόσμιο καπιταλισμό. Κατά τις τελευταίες εβδομάδες αποδείχτηκε και πάλι αυτή η αιτία, καθώς η κατάρρευση μίας μόνο περιφερειακής τράπεζας των δυτικών ΗΠΑ προκάλεσε μια τραπεζική κρίση η οποία οδήγησε στη θεαματική κατάρρευση μιας από τις αποκαλούμενες 30 «συστημικές τράπεζες» σε παγκόσμιο επίπεδο στην Ελβετία – μιας τράπεζας που θεωρούνταν πολύ μεγάλη για να καταρρεύσει. Η κυβέρνηση της Ελβετίας ανάγκασε την εξαγορά της Credit Suisse από την UBS (Union de Banques Suisses) για να αποφευχθεί μια παγκόσμια κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος. Άρα το πρόβλημα λύθηκε και τέθηκε υπό έλεγχο; Κάθε άλλο. Η κυβέρνηση απλώς ανέβαλε μια πολύ μεγαλύτερη κρίση που θα λάβει χώρα στο μέλλον, καθώς η νέα τράπεζα έχει πλέον συνδυασμένο ισολογισμό με μέγεθος διπλάσιο από το ΑΕΠ της Ελβετίας. Δεν υπάρχει απολύτως καμιά πιθανότητα το ελβετικό κράτος να καταφέρει να κρατήσει ζωντανό αυτό το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα όταν η επόμενη κρίση χτυπήσει το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Σε αυτό το σύντομο άρθρο, ο Λούκα Λομπάρντι παρουσιάζει μια συνεκτική και ακριβή ανάλυση σχετικά με τα αίτια αυτής της παρολίγον κατάρρευσης και θέτει τέσσερα χειροπιαστά αιτήματα για την επίλυση των απειλών που αντιπροσωπεύει ο απελευθερωμένος χρηματοπιστωτικός τομέας για τις κοινωνίες μας.

Ρόλαντ Κούλκε

Οι οικονομικές κρίσεις είναι συνυφασμένες με την ιστορία του σύγχρονου καπιταλισμού. Όπως ακριβώς οι πόλεμοι, έτσι κι οι οικονομικές κρίσεις είναι συνέπεια της αδυναμίας του κανονικού μηχανισμού συσσώρευσης κεφαλαίου να συνεχίσει, παρότι υπάρχουν φυσικά και άλλες αιτίες. Ακόμα, όπως οι πόλεμοι, οδηγούν στην εξάλειψη των πιο αδύναμων και

56 [ΣτΕ] Το άρθρο δημοσιεύτηκε αρχικά στον ιστότοπο του *transform! europe* στις 20 Απριλίου 2023 <https://www.transform-network.net/blog/article/financial-crises-as-wars/> . Μετάφραση από τα αγγλικά: Αλέξανδρος Ηλιόπουλος

τερματίζονται με την πλήρη κινητοποίηση των κρατικών πόρων. Αναλύοντας τη φύση του πολέμου, ο Καρλ φον Κλάουσεβιτς παρατήρησε ότι «θα ήταν πιο ακριβές να συγκριθεί με το εμπόριο, το οποίο επίσης αποτελεί μια σύγκρουση ανθρωπίνων συμφερόντων και δραστηριοτήτων· ενώ είναι ακόμα πιο κοντά στην πολιτική, η οποία με τη σειρά της θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα είδος εμπορίου σε μεγαλύτερη κλίμακα» (Κλάουσεβιτς, 1976, σελ. 100). Αν σε αυτή την εικόνα προσθέσουμε την οικονομική κρίση, έχουμε μια θαυμάσια σύνθεση των δεσμών μεταξύ πολέμου, πολιτικής και κρίσεων.

Κάθε κρίση έχει τις δικές της συγκεκριμένες αιτίες, οι οποίες πρέπει να αναλυθούν για να γίνει κατανοητή, αλλά πάνω από όλα, έχει πάντα τον ίδιο μηχανισμό, ο οποίος μπορεί να περιγραφεί συνοπτικά ως η ανάγκη του κεφαλαίου να συσσωρεύεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα. Η φύση του κεφαλαίου είναι να ξεπερνά κάθε όριο, και οτιδήποτε τίθεται ως όριο απορρίπτεται ως κύτταρο ξένο με τον οργανισμό, όπως υποστήριξε ο Καρλ Μαρξ: «Το πραγματικό όριο της καπιταλιστικής παραγωγής είναι το ίδιο το κεφάλαιο». Παραδόξως, όσο περισσότερο επιτυγχάνει το κεφάλαιο να μεγαλώσει, τόσο περισσότερα εμπόδια δημιουργεί για τον εαυτό του και για τη συσσώρευσή του, κι έτσι αναγκάζεται να καταφύγει σε εξωτερικά βοηθήματα. Αυτά είναι βασικά δύο: το κράτος και οι τράπεζες.

Ήταν μια βαθιά πεποίθηση του Μίνσκι: η ιδέα ότι ο αυξανόμενος ρόλος των οικονομικών συνεπάγεται έναν αυξημένο ρόλο για τα δημόσια οικονομικά (Μίνσκι, 1986). Δεν ήταν εύκολο να υπερασπιστεί κανείς αυτή τη θέση κατά την περίοδο Θάτσερ-Ρίγκαν, όταν το Κράτος έμοιαζε με ένα απομεινάρι έτοιμο να αποσυρθεί. Ο Μίνσκι εξήγησε ότι όσο μεγαλύτερες οι τράπεζες και οι χρηματοοικονομικές αγορές, τόσο μεγαλύτερος πρέπει να είναι ο ρόλος των κεντρικών τραπεζών και των κυβερνήσεων στην οικονομία. Στην πραγματικότητα, η υποχώρηση του Κράτους δεν συνέβη ποτέ, επειδή χωρίς την υπόρρητη ή και ρητή δημόσια εγγύηση για τις δραστηριότητές τους, οι τράπεζες δεν μπορούν να επιβιώσουν για πολύ. Αυτό που άλλαξε είναι η φύση του δημόσιου ρόλου στην οικονομία, η οποία πλέον είναι προσανατολισμένη προς τη στήριξη της συσσώρευσης κεφαλαίου και την ανάπτυξη των χρηματοοικονομικών αγορών. Ένα ιδιαίτερα σαφές παράδειγμα είναι η κοινωνική ασφάλιση, η οποία έχει υπονομευτεί, βοηθώντας έτσι την ανάπτυξη των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών fund. Σήμερα, οι χρηματοοικονομικές αγορές και το Κράτος είναι σαν δύο αντικείμενα που κρέμονται από τις πλάστιγγες μιας ζυγαριάς. Αν το βάρος των ιδιωτικών οικονομικών αυξηθεί, η άλλη πλευρά πρέπει επίσης να αυξηθεί για να διατηρηθεί η ισορροπία. Αυτή η ιδέα είναι πολύ διαφορετική από το αφήγημα που επικρατεί και θέλει το δημόσιο χρέος να αποδυναμώνει τις ιδιωτικές επενδύσεις. Η πραγματικότητα είναι ότι η σύγχρονη επενδυτική μηχανή βασίζεται στις χρηματοοικονομικές αγορές (μετοχές, ομόλογα, χρέη, παράγωγα, κλπ) και δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς τον εξισορροπητικό ρόλο των κυβερνήσεων.

Το επιχειρηματικό μοντέλο των τραπεζών είναι εγγενώς εύθραυστο

Αυτό ισχύει τόσο για το παθητικό όσο και για το ενεργητικό τους. Το παθητικό των τραπεζών αποτελείται κυρίως από καταθέσεις, ορισμένες εκ των οποίων είναι οι αποταμιεύσεις των εργατών και τα μη επενδεδυμένα κέρδη των εταιριών, και κάποιες άλλες δημιουργούνται απευθείας από τις τράπεζες μέσω της λειτουργίας πίστωσης. Η δυνατότητα των τραπεζών να δημιουργούν χρήμα (το λεγόμενο «ενδογενές χρήμα») είναι κάτι που πολλές φορές αρνείται το κυρίαρχο ρεύμα της οικονομικής επιστήμης, με εξαιρέσεις ωστόσο (McLeay κ. α., 2014· Jakab and Kumhof, 2015). Στην πραγματικότητα, οι τράπεζες μπορούν να χρηματοδοτούν επενδύσεις και να δημιουργούν χρηματοοικονομική κερδοσκοπία ακριβώς επειδή μπορούν να παράγουν χρήμα κατά βούληση. Γενικά μιλώντας, θα έπρεπε να δημιουργούν ένα ιδανικό ποσό χρημάτων, το οποίο σχετίζεται με τις προσδοκίες των πελατών τους, των εταιριών και των νοικοκυριών, να αποπληρώσουν τα χρέη τους, αλλά κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων ποιο είναι αυτό το ποσό. Ακόμα, κάθε τράπεζα προσπαθεί να δημιουργεί το μέγιστο μέρος της ιδανικής ποσότητας, κάτι που οδηγεί σε ένα συνολικό αποτέλεσμα χρηματοοικονομικών φουσκών, κι ακολουθείται από μια πιστωτική κρίση. Το γεγονός ότι σχεδόν όλα τα χρήματα που χρησιμοποιούμε για να αγοράσουμε οτιδήποτε (π.χ. οι τραπεζικές μας καταθέσεις) δημιουργείται από ιδιώτες μεσάζοντες με μόνο σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών τους καθιστά ζωτικό τον ρόλο του δημοσίου. Ο δημόσιος δανεισμός ως τελευταίο καταφύγιο, η εγγύηση των καταθέσεων και η τραπεζική επιτήρηση είναι εργαλεία που δημιουργήθηκαν ανά τους αιώνες για να εμποδίσουν την καταστροφή της οικονομίας λόγω της συμπεριφοράς του ιδιωτικού τραπεζικού τομέα.

Σχετικά με το ενεργητικό, οι τράπεζες οφείλουν να επιλέγουν προσεκτικά τους οφειλέτες τους, αλλά όσο περισσότερα δάνεια εγκρίνουν και όσο περισσότερα στοιχεία αγοράσουν, τόσο μεγαλύτερα τα κέρδη τους. Άρα, η σύνεση είναι εχθρός των τραπεζών, και τους έχει επιβληθεί από τις δημόσιες αρχές. Όμως, οι κεντρικές τράπεζες και οι κυβερνήσεις τείνουν να βρίσκονται πολύ κοντά στα συμφέροντα των μεγάλων τραπεζών. Όπως παρατήρησε ο Τζόνσον: «Τα υπερτροφικά (χρηματοπιστωτικά) ιδρύματα επηρεάζουν δυσανάλογα την πολιτική του δημοσίου» (Johnson, 2009). Αυτό ίσχυε ήδη εδώ και δεκαετίες, αλλά σήμερα οι τράπεζες έχουν μεγαλώσει τόσο πολύ που, για να συνεχιστεί η επιβίωση της εθνικής οικονομίας, είναι απλώς αδύνατον να τους αντιταχθεί κανείς. Για να αναλύσουμε ένα ακραίο παράδειγμα, η προτεινόμενη εξαγορά της Credit Suisse από την UBS θα δημιουργήσει μια τράπεζα, με συνολικό ενεργητικό υπερδιπλάσιο του ΑΕΠ της Ελβετίας. Δεν πρόκειται για θέμα λόμπινγκ ή για την τακτική των «περιστρεφόμενων πορτών» (ΣΤΜ: το φαινόμενο της στενής σύνδεσης ιδιωτικού τομέα και πολιτικών αξιωμάτων), αλλά για πλήρη προσάρτηση των δημόσιων θεσμών στο οικονομικό κεφάλαιο (Johnson and Kwak, 2010). Έπειτα από κάθε μεγάλη κρίση, οι κρατικές αρχές και αυτοί που θέτουν τα πρότυπα σε διεθνές επίπεδο, όπως η Επιτροπή της Βασιλείας, προσπαθούν να εφαρμόσουν αυστηρότερους κανόνες, οι

οποίοι, αν και έχουν κάποια χρησιμότητα, δεν εξαλείφουν τα μελλοντικά προβλήματα, αλλά καθιστούν απλώς τον τομέα λιγότερο ανταγωνιστικό, ευνοώντας έτσι πάλι τις μεγάλες τράπεζες. Η αυξανόμενη ανάγκη για χρέη που θα επιτρέψουν τη λειτουργία των επενδύσεων ορίζεται ως «χρηματοπιστικοποίηση» (σχετικά: Palley 2007· Whalen 2017). Καθιστά τις τράπεζες ολοένα και πιο σημαντικές για την παγκόσμια οικονομία, και την τελευταία όλο και πιο εύθραυστη.

Οι οικονομικές κρίσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως αναπόφευκτες, αλλά η αστραπιαία ταχύτητά τους συνδέεται επίσης με το επιχειρηματικό μοντέλο των τραπεζών. Λέγεται συχνά ότι η αξία του χρήματος και η επιβίωση των τραπεζών είναι θέμα εμπιστοσύνης. Αυτό πηγάζει από το ότι το επιχειρηματικό μοντέλο των τραπεζών βασίζεται σε μια αναντιστοιχία που μοιάζει ανόητη. Ενώ το μεγαλύτερο μέρος του παθητικού τους είναι καταθέσεις και άρα μπορούν να ανακληθούν από τους πελάτες ανά πάσα στιγμή, το ενεργητικό τους τείνει να είναι μακροπρόθεσμο (αναλογιστείτε ένα δεκαετές ομόλογο ή μια υποθήκη 25 ετών). Αυτή η δομική αναντιστοιχία είναι αναπόφευκτη, επειδή αποτελεί τον λόγο ύπαρξης των τραπεζών: υπάρχουν επειδή έχουν κεντρική ρευστότητα και τη χρησιμοποιούν για να χρηματοδοτούν εταιρίες και νοικοκυριά. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι μαζικές αναλήψεις σε κατάσταση πανικού πάντα ήταν θανάσιμος κίνδυνος. Ακόμα χειρότερα, όταν οι καταθέτες μιας τράπεζας αρχίζουν να αποσύρουν μαζικά τις καταθέσεις τους, αυτό το φαινόμενο μπορεί εύκολα να διαδοθεί και σε άλλες τράπεζες, καταστρέφοντας το τραπεζικό σύστημα μέσα σε λίγες εβδομάδες ή ακόμα και ημέρες. Ποτέ δεν έχει βρεθεί κάποια ιδιωτική λύση σε αυτό το πρόβλημα, και πλέον υπάρχουν κρατικά συστήματα διασφάλισης καταθέσεων, όπως το FDIC στις ΗΠΑ, τα οποία εγγυώνται ότι όλα θα συνεχίσουν να βαίνουν ομαλώς.

Αυξημένη ευαλωτότητα στις κρίσεις λόγω της απορρύθμισης ή της ρύθμισης προς το συμφέρον των αγορών

Η κανονιστική ρύθμιση και ο δημόσιος έλεγχος των τραπεζών αναπτύχθηκαν γενικά μετά τις συνέπειες της διπλής κρίσης του 1929-1931 και έχουν επιτρέψει στις οικονομικές αγορές να απολαμβάνουν σταθερότητα επί δεκαετίες. Αυτή η εποχή χαρακτηρίστηκε από αυστηροποίηση του ελέγχου, καθώς οι τράπεζες ήταν είτε κρατικές είτε διέπονταν από αυστηρό κανονιστικό πλαίσιο, η κινητικότητα των κεφαλαίων ήταν μικρή και τα χρηματοοικονομικά κεφάλαια δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν ελεύθερα. Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, η κρατική επιτήρηση καταργήθηκε ή υποβαθμίστηκε. Η απορρύθμιση ή η ρύθμιση προς όφελος των αγορών θεωρήθηκε πιο συμφέρουσα, επειδή οι τράπεζες γνώριζαν καλύτερα. Όμως, όσο περισσότερο απορρυθμιζόταν το κανονιστικό πλαίσιο των χρηματοοικονομικών αγορών, τόσο πιο ευάλωτες σε κρίσεις γίνονταν. Το 1992, το ΕΝΣ (Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, το οποίο ρύθμιζε τα ευρωπαϊκά

νομίσματα πριν το ευρώ) κατέρρευσε, αποβάλλοντας την Ιταλία και τη Βρετανία από τον μηχανισμό. Οι κερδοσκόποι των χρηματοοικονομικών αγορών διεξήγαγαν σκληρή μάχη ενάντια σε σημαντικές κεντρικές τράπεζες και νίκησαν. Αυτό δεν άλλαξε την πορεία των ανεπτυγμένων οικονομιών. Οι ιδιωτικοποιήσεις και η απορρύθμιση του κανονιστικού πλαισίου συνεχίστηκε απρόσκοπτα. Έπειτα, μια σειρά μεγάλων κρίσεων χτύπησε τις αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπως η κρίση των ασιατικών τίγρεων το 1996, η μεξικανική κρίση το 1994, η βραζιλιάνικη και η ρωσική κρίση το 1998 και η κρίση της Αργεντινής το 2001. Η συμβατική οικονομική εξήγηση ήταν ότι αυτές οι κρίσεις προκλήθηκαν από την υποανάπτυξη σε αυτές τις χώρες του κεφαλαίου και του καπιταλιστικού συστήματος γενικότερα. Υπέστησαν την τυπική φθορά του καπιταλισμού διαπλεκόμενων συμφερόντων της Ασίας ή της Λατινικής Αμερικής. Όσο για την κρίση dot.com στις ΗΠΑ το 2000, ήταν η απαρχή της ψηφιακής οικονομίας. Τέλος, το 2008, η πιο βαθιά κρίση της σύγχρονης εποχής χτύπησε τα σημαντικότερα και πιο ανεπτυγμένα χρηματοοικονομικά κέντρα του κόσμου: τόσο η Γουόλ Στριτ όσο και το Σίτι του Λονδίνου υπέστησαν καταστροφικές ζημιές από την κατάρρευση αγορών και τραπεζών. Εν μία νυκτί, οι ατέρμονες φλυαρίες των οικονομολόγων περί «νόμου της αγοράς» ή «πειθαρχία της αγοράς» έπαψαν, καθώς τα κράτη και οι κεντρικές τράπεζες διοχέτευσαν τρισεκατομμύρια στο σύστημα για να ηρεμήσουν την κατάσταση.

Μετά το 2008, όπως συμβαίνει πάντα μετά από μια μεγάλη κρίση, ακολούθησε ένα κύμα νέας ρύθμισης του κανονιστικού πλαισίου. Το κοινό μότο ήταν «Όχι άλλες διασώσεις τραπεζών από τα λεφτά των φορολογούμενων!». Όμως, όπως αναλύθηκε παραπάνω, οι αδυναμίες είναι κομβικό συστατικό του επιχειρησιακού μοντέλου των τραπεζών για τη δημιουργία χρήματος και τη χρηματοδότηση επενδύσεων. Οι επώδυνες αναμνήσεις μιας βαθιάς κρίσης ξεθωριάζουν γρήγορα. Έτσι, το 2011-12, η κατάρρευση των πιο αδύναμων κρατών μελών της Ευρωζώνης, με πρώτες την Ελλάδα και την Κύπρο, οδήγησε στην «κρίση των spread» που απειλούσε να καταστρέψει όλο το σύστημα του ευρώ. Για μια ακόμα φορά, η ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) αναγκάστηκε να παρέμβει με απεριόριστα χρηματικά ποσά. Στον διάσημο λόγο του «ό,τι κι αν χρειαστεί», ο Μάριο Ντράγκι (ο τότε πρόεδρος της ΕΚΤ) επισημοποίησε αυτή τη θέση, βάζοντας τέλος στην κρίση (ΕΚΤ, 2012). Για νιοστή φορά, η μόνη διέξοδος από την κρίση ήταν οι κρατικοί αξιωματούχοι, κι όχι ο νόμος της αγοράς. Φυσικά, οι ευρωπαϊκές τράπεζες που αγόρασαν τα ελληνικά ομόλογα μπορεί να σώθηκαν, αλλά οι Έλληνες και οι Ελληνίδες όχι, καθώς εξαναγκάστηκαν σε ραγδαία μείωση του βιοτικού τους επιπέδου, κάτι που έγινε αισθητό σε όλους τους κοινωνικούς δείκτες. Έπειτα, το 2014 δημιουργήθηκε η Τραπεζική Ένωση, δίνοντας στην ΕΚΤ την ευθύνη επίβλεψης των μεγαλύτερων τραπεζών της ΕΕ. Και πάλι, τόσο αυτός όσο και κάποιοι άλλοι νέοι κανόνες παρουσιάστηκαν ως εμβόλιο ενάντια σε μελλοντικές κρίσεις. Η αναλογία με το εμβόλιο χρησιμοποιείται επειδή λίγα χρόνια αργότερα ξέσπασε η πανδημία του Covid-19, αναγκάζοντας, μεταξύ άλλων, τις κεντρικές τράπεζες και

κυβερνήσεις να παρέμβουν για να αποτρέψουν την κατάρρευση της οικονομίας και του τραπεζικού συστήματος. Τέλος, στις αρχές του 2023, η κατάρρευση ορισμένων μεσαίων μεγέθους τραπεζών των ΗΠΑ, όπως η Silicon Valley Bank και αυτή του κολοσσού της Credit Suisse άνοιξε εκ νέου τη συζήτηση μιας ακόμα γενικευμένης χρηματοοικονομικής κρίσης. «Λέγεται συχνά ότι η λύση μιας προηγούμενης κρίσης γίνεται η αιτία για την επόμενη κρίση» (Μπ. Μαχαπάτρα).

Αυτό το άρθρο δεν φιλοδοξεί να εντυπώσει σε αυτά τα πρόσφατα συμβάντα, αλλά αγγίζει ορισμένα ζητήματα με κοινό υπόβαθρο. Για να συνεχιστεί η επιβίωση των τραπεζών, οι κεντρικές τράπεζες αναγκάστηκαν να κρατήσουν τα επιτόκια σε μηδενικά επίπεδα από το 2008 και μετά, κάτι που προκάλεσε συζητήσεις περί μιας νέας εποχής μόνιμων μηδενικών επιτοκίων (Bayoumi κ. α., 2014· IMF, 2017). Το δωρεάν χρήμα δεν βοήθησε τις πραγματικές επενδύσεις επειδή η οικονομική ανάπτυξη και η συνολική ζήτηση ήταν ούτως ή άλλως αδύναμες. Οδήγησε όμως, στη δημιουργία διαδοχικών χρηματοοικονομικών φουσκών, επειδή αυτή η τεράστια ρευστότητα δεν μπορούσε να διοχετευτεί αλλού. Η φούσκα των κρυπτονομισμάτων ήταν απλώς η πιο «πιασάρικη». Η διαδικασία, την οποία οι οικονομολόγοι ονομάζουν πληθωρισμό των στοιχείων ενεργητικού, δεν ανησύχησε τις κεντρικές τράπεζες επειδή δεν επηρέαζε τον πληθωρισμό, παρά μόνο αύξανε τη συσσώρευση πλούτου στις εύπορες κοινωνικές ομάδες (Mersch, 2020). Για παράδειγμα, ο δείκτης Dow Jones, ο μεγαλύτερος χρηματιστηριακός δείκτης παγκοσμίως, τετραπλασιάστηκε από το 2009 μέχρι το 2022, ενώ το ΑΕΠ των ΗΠΑ αυξήθηκε μόλις κατά 50% την ίδια περίοδο, δηλαδή το ένα όγδοο από την αύξηση του Dow Jones. Όταν η πανδημία και ο πόλεμος στην Ουκρανία μπλόκαραν τα συστήματα εφοδιασμού για εβδομάδες ή μήνες και η χρηματοοικονομική κερδοσκοπία στα βασικά αγαθά προκάλεσε ραγδαία αύξηση του «πραγματικού» πληθωρισμού (δηλαδή στον καταναλωτικό δείκτη τιμών), οι κεντρικές τράπεζες πραγματοποίησαν αυξήσεις των επιτοκίων για να προκαλέσουν ύφεση και να κάμψουν έτσι τον πληθωρισμό. Δεν μπορούμε να σχολιάσουμε πόσο ανεπαρκής, για να το θέσουμε ήπια, είναι αυτή η πολιτική, μπορούμε μόνο να παρατηρήσουμε ότι προκαλεί αύξηση στα επιτόκια που πληρώνουν το κράτος, οι εταιρίες και τα νοικοκυριά, αυξάνοντας τις δυσκολίες αποπληρωμής του χρέους. Και όλα αυτά τη στιγμή που η πανδημία ήδη αύξησε το δημόσιο χρέος.

Οι τράπεζες στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ και αλλού έχουν αγοράσει κολοσσιαία ποσά δημοσίου χρέους τις περασμένες δύο δεκαετίες. Τα τέλη του 2022, για παράδειγμα, οι τράπεζες των ΗΠΑ κατείχαν 4,4 τρις δολάρια χρέους, το οποίο έτσι αντιπροσώπευε περίπου το 20% του συνολικού ενεργητικού τους. Δεδομένου ότι κάθε ομόλογο έχει σχέση αντιστρόφως ανάλογη μεταξύ τιμής και απόδοσης (επειδή το επιτόκιο του ομολόγου είναι σταθερό, κι έτσι η τιμή ανεβαίνει ή κατεβαίνει για να ανταποκριθεί στα επίπεδα επιτοκίου της αγοράς καθώς οι αποδόσεις μεταβάλλονται), όταν τα επιτόκια αυξάνονται, η αξία αυτού

του τεράστιου χαρτοφυλακίου δημοσίου χρέους συσσωρεύει απώλειες. Οι τράπεζες που εξαναγκάζονται να πουλήσουν σημαντικό μέρος αυτού του χαρτοφυλακίου θα υποστούν τεράστιες απώλειες. Πολλές τράπεζες θα επιβιώσουν έπειτα από αυτές, άλλες όμως όχι. Αν οι επενδυτές και οι καταθέτες πανικοβληθούν, οι απώλειες ορισμένων τραπεζών θα προκαλέσουν την κατάρρευση ολόκληρου του τραπεζικού συστήματος. Είναι ενδιαφέρον ότι, παρά τις διαφορές τους, η κατάρρευση των μεσαίου μεγέθους τραπεζών των ΗΠΑ και η ξαφνική κατάρρευση της Credit Suisse διευθετήθηκαν, όπως πάντα, με τεράστια ποσά κρατικού χρήματος σε διάφορες μορφές. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι οι κυβερνήσεις παραβίασαν την ίδια τους τη νομοθεσία για να το πράξουν. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ, οι ομοσπονδιακές υπηρεσίες έχουν εγγυηθεί καταθέσεις άνω του ορίου των 250.000 δολαρίων· στην Ελβετία, η κεντρική τράπεζα θα επωμιστεί τις απώλειες του ενεργητικού της Credit Suisse για να εξασφαλίσει ότι η UBS θα την εξαγοράσει κανονικά, κι ούτω καθεξής. Τα παράπονα περί υπέρμετρης απληστίας των τραπεζιτών και περί χρήσης κρατικού χρήματος για τη διάσωση των μεγάλων μετόχων ενώ οι μικροκαταθέτες θα χάσουν τα χρήματά τους μπορεί να διατυπωθούν στις ερχόμενες εβδομάδες, αλλά είναι μάταια. Έτσι λειτουργεί το τραπεζικό σύστημα. Δεν έχει νόημα να καταδικάζει κανείς την απληστία των τραπεζιτών, είναι σαν να διαμαρτύρεται για το ότι τα πιράνχας καταβροχθίζουν ό,τι βρεθεί στον διάβα τους. Το θέμα όμως είναι ότι δεν ζούμε σε ποταμούς γεμάτους πιράνχας. Δεν θα έπρεπε να ζούμε σε χώρες γεμάτες με άπληστους τραπεζίτες.

Υπάρχουν εναλλακτικές σε όλα αυτά;

Όπως έχουμε δει, οι πιο αυστηροί κανόνες δεν σηματοδοτούν κάποια σημαντική διαφορά σε περίοδο οικονομικών κρίσεων. Οι οικονομολόγοι το γνωρίζουν πολύ καλά. Ένας διάσημος αρθρογράφος των Financial Times πρόσφατα παρατήρησε: «Οι τράπεζες είναι σχεδιασμένες ώστε να αποτυγχάνουν. Οι κυβερνήσεις θέλουν οι τράπεζες να είναι και ασφαλή μέρη στα οποία το ευρύ κοινό να αποταμιεύει τα χρήματά του, αλλά και ριψοκίνδυνοι κερδοσκόποι. Είναι ταυτόχρονα και υπηρεσίες κοινής ωφέλειας με λειτουργικό κανονιστικό πλαίσιο αλλά και εταιρίες που δεν φοβούνται το ρίσκο. Τα κίνητρα των διευθύνσεων τους στρέφουν τις τράπεζες προς την ανάληψη ρίσκων, όπως και τα αντίστοιχα κίνητρα των κρατών τα στρέφουν προς τη διάσωση αυτών των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας όταν η ανάληψη ρίσκων τις οδηγεί στην κατάρρευση. Το αποτέλεσμα είναι μια ιδιαίτερα δαπανηρή αστάθεια» (Wolf, 2013). Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει λύση.

Οι θεμελιώδεις αλλαγές του τραπεζικού τοπίου οδηγούν σε πιο αποτελεσματικές λύσεις

Πρώτον, οι τράπεζες είναι υπερβολικά μεγάλες. Έχουμε δει ότι ακόμα και οι μεσαίου μεγέθους τράπεζες μπορούν να προκαλέσουν μεγάλη αναστάτωση στις αγορές, αλλά όταν καταρρέει ένας χρηματοοικονομικός γίγαντας, ολόκληρος ο κόσμος παρασύρεται μαζί του. Θα έπρεπε να επιβληθεί ένα ανώτατο όριο στο μέγεθός τους, για παράδειγμα 250

δισ δολάρια ενεργητικό (Stiglitz, 2009· Singh, 2013· Mastromatteo and Esposito, 2016). Έτσι, ακόμα και οι μεγάλες τράπεζες θα ήταν μικρές σε σχέση με τον προϋπολογισμό των κυβερνήσεων, και δεν θα είχαν το κίνητρο της αέναης ανάπτυξης. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ, 10 τράπεζες θα υπερέβαιναν αυτό το όριο, ενώ οι δύο μεγαλύτερες το υπερβαίνουν στο δεκαπλάσιο. Στην ΕΕ, η κατάσταση είναι ακόμα χειρότερη. Δεκάδες μεσαίου μεγέθους τράπεζες θα είχαν πολύ μικρότερη πολιτική επιρροή και θα καθιστούσαν τον τομέα πιο ανταγωνιστικό και με γνώμονα τους πελάτες.

Ένα δεύτερο μέτρο θα ήταν να αντιμετωπιστεί η ακόρεστη δίψα των τραπεζών για κέρδη επιβάλλοντας ένα ανώτατο όριο, για παράδειγμα στις ευρέως διαδεδομένες τακτικές κερδοσκοπίας όπως η απόδοση ιδίων κεφαλαίων και η απόδοση ενεργητικού, ώστε να αποτραπούν οι τάσεις των διευθυντικών στελεχών να χρησιμοποιούν ολοένα και πιο επιθετικές στρατηγικές κερδοσκοπίας. Για παράδειγμα, οι CEO 7 τραπεζών των ΗΠΑ λαμβάνουν ως μισθό περισσότερα από 20 εκατομμύρια δολάρια ετησίως (για την κατάσταση στην Ευρώπη, βλ. EBA, 2023).

Μια τρίτη ιδέα είναι η κατάργηση των μόνους και άλλων μέσων μεταβαλλόμενου οικονομικού οφέλους για τα ανώτατα τραπεζικά στελέχη, στερώντας έτσι από τους τραπεζίτες το κίνητρο, λόγω του οποίου βάζουν σε κίνδυνο την υγεία της παγκόσμιας οικονομίας, δηλαδή τα περισσότερα χρήματα για τους ίδιους. Όλες αυτές είναι συνετές ιδέες, παραμένουν ωστόσο πολιτικά ανέφικτες λόγω της ισχύος των μεγάλων τραπεζών.

Για να γίνουν πιο ρεαλιστικές, οι μεγάλες τράπεζες θα έπρεπε να επιστραφούν στο κράτος. Το τέταρτο μέτρο είναι να εθνικοποιηθούν οι τράπεζες και να διοικούνται όπως τα νοσοκομεία και τα σχολεία, αφού παρέχουν ζωτικές υπηρεσίες στην κοινότητα. Οι τράπεζες που είναι μεγαλύτερες από, για παράδειγμα, το 10% του ΑΕΠ θα έπρεπε να εθνικοποιηθούν, αντί να εθνικοποιούνται οι απώλειές τους εν καιρώ κρίσης, ενώ τα κέρδη τους παραμένουν στα χέρια τους όταν οι δουλειές πάνε καλά. Σήμερα, για παράδειγμα, αυτό το μέτρο θα επηρέαζε 5 τράπεζες στη Γαλλία, 2 στη Γερμανία, 3 στην Ιταλία και 4 στην Ισπανία.

«Ο πόλεμος που έρχεται δεν είναι ο πρώτος. Πριν από αυτόν υπήρχαν άλλοι πόλεμοι» (Μπ. Μπρεχτ). Κάνοντας έναν παραλληλισμό ανάμεσα στους πολέμους και τις οικονομικές κρίσεις, τονίστηκαν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά τους και η κοινή τους προέλευση. Πρέπει να προσθέσουμε ότι ο κόσμος θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τους πολέμους μόνο αν μπορέσει να αντιμετωπίσει τις κρίσεις.

Αναφορές/ Βιβλιογραφία

- Bayoumi T. et al. (2014). Monetary Policy in the New Normal, IMF Staff Discussion Note no. 14/3, Washington.
- Clausewitz C. (1976). On War, Oxford University Press, Oxford.
- EBA. (2023). EBA Report on High Earners. Data as of End 2021, EBA, Paris.
- ECB. (2012). Speech by Mario Draghi, President of the European Central Bank, Global Investment Conference, London, 26 July.
- IMF. (2017). Negative Interest Rate Policies – Initial Experiences and Assessments, IMF Policy Paper, August.
- Jakab Z., Kumhof, M. (2015). Banks are not intermediaries of loanable funds – and why this matters, Bank of England Working Paper no. 529, Bank of England, London.
- Johnson S. (2009). The Quiet Coup, The Atlantic, May.
- Johnson S., Kwak J. (2010). 13 Bankers. The Wall Street Takeover and the Next Financial Meltdown, Vintage Books, New York.
- Mastromatteo G., Esposito, L. (2016). Minsky at Basel: A Global Cap to Build an Effective Postcrisis Banking Supervision Framework, Levy Economics Institute Working Paper no. 875, Annandale-on-Hudson.
- McLeay M. et al. (2014). Money creation in the modern economy, Bank of England Quarterly Bulletin no. 1, Bank of England, London.
- Mersch Y. (2020). Asset price inflation and monetary policy, ECB, Luxembourg, 27 January.
- Minsky H. P. (1986). Global Consequences of Financial Deregulation, Washington University Working Paper no. 96, St. Louis.
- Palley T. I. (2007). Financialization: What It Is and Why It Matters, Levy Institute Working Paper no. 525, Annandale-on-Hudson.
- Singh A. (2013). Too Big to Fail Bank: Examining the How of Breaking Up, Harvard University, Cambridge
- Stiglitz J. E. (2009). Too big to fail or too big to save? Examining the systemic threats of large financial institutions, Hearing before the Joint Economic Committee Congress of the United States of America of the One Hundred Eleventh Congress, First Session, April 21.
- Whalen C. J. (2017). Understanding Financialization: Standing on the Shoulders of Minsky, Levy Economics Institute Working Paper no. 892, Annandale-on-Hudson.
- Wolf M. (2013). Banks are designed to fail – and they do, Financial Times, 14 March.

Σχόλια

Το 6^ο τεύχος του Ευρυγώνιου (Ιούλιος 2023), είχε την τιμή να παρουσιάσει ένα εξαιρετικό κείμενο του Luca Lombardi, μετά από συμφωνία με την Οικονομική Ομάδα Εργασίας του δικτύου transform!europe. Χρησιμοποιώντας τα θεωρητικά εργαλεία των Κλάουσεβιτς, Μαρξ και Μίνσκι, καθώς και την προσωπική του εμπειρία στον τραπεζικό τομέα, ο Lombardi παραλληλίζει τις οικονομικές κρίσεις με πολέμους, ως συστημικά γεγονότα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ο ισχυρισμός του ότι οι κρίσεις δεν είναι απλώς συγκυριακά φαινόμενα, αλλά αποτελούν οργανικό αποτέλεσμα της λειτουργίας του συστήματος, απεδείχθη απόλυτα εύστοχος.

Σε μια εποχή αυξανόμενου κόστους ζωής, φούσκας ακινήτων και υψηλών επιτοκίων, η ανάλυση του αποκτά ιδιαίτερο βάρος. Η πρόσφατη κατάρρευση της Silicon Valley Bank και της Credit Suisse επιβεβαιώνει την άποψή του ότι το τραπεζικό σύστημα παραμένει εγγενώς ασταθές, παρά τη ρύθμιση του 2008. Οι προτάσεις του Lombardi για την αναδιάρθρωση του τραπεζικού συστήματος είναι βαθιά ριζοσπαστικές και στοχεύουν στη προστασία της δημοκρατίας και της κοινωνικής συνοχής. Είναι ανατρεπτικές απαντήσεις στο ερώτημα: πώς μπορούμε να χτίσουμε ένα οικονομικό σύστημα που να υπηρετεί την κοινωνία αντί να την απειλεί.

Και αυτό το ερώτημα αντηχεί πιο έντονα από ποτέ.

**Η ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ
ΕΘΝΙΚΩΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ
ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ
ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ
ΑΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ**

Η χειραγώγηση των εθνικών ταυτοτήτων ως μηχανισμός νομιμοποίησης της άλωσης του κράτους

LJUPCHO PETKOVSKI

(Ο Ljupcho Petkovski (Λιούπτσο Πετκόφσκι) είναι πολιτικός επιστήμονας και συνεργάτης του Institute for Social Sciences and Humanities των Σκοπίων και σύμβουλος σε θέματα έρευνας και πολιτικής. Ειδικεύεται στη μελέτη του αριστερού λαϊκισμού και έχει τιμηθεί με το Βραβείο Ernesto Laclau του Πανεπιστημίου του Essex.)⁵⁷

Αυτό το σύντομο άρθρο καταπιάνεται με το ερώτημα της χειραγώγησης της εθνικής ταυτότητας/των εθνικών ταυτοτήτων στη Βόρεια Μακεδονία. Σε αντίθεση με τις άφθονες και συχνές αναφορές στο ζήτημα της μακεδονικής εθνικής ταυτότητας που εστιάζουν στην ιστορική εξέταση της διαδικασίας ανάδυσης, στην επανεφεύρεση και στην προβληματοποίηση της (σλαβο-)μακεδονικής εθνικής ταυτότητας, θα εστιάσω σε μια πρόσφατη ιστορική περίοδο, προκειμένου να εξετάσω πώς οι κυρίαρχες εθνικές αφηγήσεις (τόσο μακεδονικές όσο και αλβανικές) στη Βόρεια Μακεδονία χειραγωγούνται, θεσμοποιούνται και τιτλοποιούνται σε μια «από τα πάνω» διαδικασία, με την οποία οι εθνικές (τόσο μακεδονικές όσο και αλβανικές) και βαθιά εδραιωμένες πολιτικές ελίτ εργαλειοποιούν την εθνική ταυτότητα για να νομιμοποιήσουν τις πολιτικές και οικονομικές πρακτικές άλωσης του κράτους. Στην προσπάθεια αυτή, το άρθρο θα στηριχθεί στο βιβλίο που κυκλοφόρησε πρόσφατα, με τίτλο “Sell Out, Tune Out, Get Out, or Freak Out?” («Να εξαγοραστούμε, να παθητικοποιηθούμε, να φύγουμε ή να αντιδράσουμε;»), και πιο συγκεκριμένα στο κεφάλαιο που έγραψα μαζί με τον Kur Bassuener. Το βιβλίο αυτό ανέπτυξε ένα ολοκληρωμένο μοντέλο της πολιτικής οικονομίας της άλωσης του κράτους στη Βόρεια Μακεδονία και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Το να εξετάσει κανείς την πολιτική οικονομία της άλωσης του κράτους [state capture] πριν εξηγήσει τη χειραγώγηση της εθνικής ταυτότητας ως κυρίαρχης ιδεολογίας της άρχουσας τάξης/ των αρχουσών τάξεων μπορεί να είναι μια ωφέλιμη άσκηση για πολλούς λόγους. Πρώτον, στρέφει την προσοχή μας από τις ηθικολογικές στις δομικές εξηγήσεις των εθνικών ταυτοτήτων και της χειραγώγησης τους. Με άλλα λόγια, η έμφαση δίνεται στις «πεζές» πολιτικές δυναμικές, όπως η διανομή των δημόσιων πόρων για ιδιωτικούς σκοπούς και ο τρόπος με τον οποίο η εθνική ταυτότητα εργαλειοποιείται από τις πολιτικές ελίτ για να αποστρέψει την προσοχή [των πολιτών] από τις πραγματικές δυναμικές της πολιτικής οικονομίας προς τα ηθικά ζητήματα της ταυτότητας, της εθνικής υπερηφάνειας κ.ο.κ. Δεύτερον, υποθέτω ότι οι αναγνώστες και οι αναγνώστριες αυτού του άρθρου δεν

57 Μετάφραση από τα αγγλικά: Δανάη Κολτσίδα

Ευχαριστίες στο ISSHS και την Katerina Kolozova για τη βοήθεια.

είναι εξοικειωμένοι/εξοικειωμένες με τις πολιτικές συνθήκες στη Βόρεια Μακεδονία, εκτός εκείνων που αφορούν τη διμερή ταυτοτική διαμάχη μεταξύ της Βόρειας Μακεδονίας και της Ελλάδας. Για το λόγο αυτό, θα προτάξω τα θέματα που σχετίζονται με την πολιτική οικονομία της άλωσης του κράτους, καθώς μπορεί να αποδειχθούν χρήσιμα για την καλύτερη κατανόηση των πολιτικών συνθηκών στη Βόρεια Μακεδονία και για τον εντοπισμό αναλογιών με παρόμοιες εξελίξεις στο ελληνικό εθνικό πλαίσιο. Τέλος, η έμφαση στη συστημική διαφθορά ως την πραγματική κινητήρια δύναμη των πολιτικών διαδικασιών εξορθολογεί την αντίληψή μας για τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων ως ελαττωματικών ευρωπαϊκών φιλελεύθερων δημοκρατιών, που δεν αποτελούν μια παρέκκλιση από τη φαντασική κανονικότητα, αλλά μια κανονική εκδήλωση της ευρύτερης δυναμικής της ευρωπαϊκής πολιτικής οικονομίας στην περιφέρειά της. Μπορούν να γίνουν πολλοί παραλληλισμοί με την κατάσταση στην Ελλάδα, ειδικά σε ό,τι αφορά τα δομικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά κινήματα και τα προοδευτικά πολιτικά κόμματα, όταν προσπαθούν να αρθρώσουν πολιτικά οράματα που αμφισβητούν τις παραμέτρους του συστήματος που πιστεύουν ότι δεν ωφελεί ευρύτερα τις κοινωνίες.

Η άλωση του κράτους ως η κυρίαρχη λογική του πολιτικού παιχνιδιού

Η άλωση του κράτους έχει γίνει μόδα στις πολιτικές συζητήσεις στα Δυτικά Βαλκάνια την τελευταία δεκαετία. Δεδομένου ότι η οπτική του άρθρου αυτού ξεφεύγει από τις εννοιολογικές συζητήσεις, αρκεί να πούμε ότι η έννοια αποτυπώνει την παράδοξη συνθήκη στην οποία οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων σε διαδικασία εξευρωπαϊσμού χαρακτηρίζονται από ευρέως διαδεδομένες πρακτικές συστημικής διαφθοράς, παρά τη «βιτρίνα» της φιλελεύθερης δημοκρατίας που υποστηρίζεται από την ΕΕ. Οι πρακτικές αυτές δεν είναι συμπτωματολογικού χαρακτήρα, αλλά αποτελούν μάλλον την κυρίαρχη λογική, σύμφωνα με την οποία λειτουργούν τα πολιτικά συστήματα, ειδικά στο υψηλότερο επίπεδο της πολιτικής ιεραρχίας, όπου οι κλεπτοκρατικές και ιδιοτελείς πολιτικές ελίτ χειραγωγούν την πολιτική οικονομία και τους δημόσιους θεσμούς προς το δικό τους όφελος.

Οι πρακτικές άλωσης του κράτους «λιπαίνουν» το μηχανισμό των πολιτικών συστημάτων στα Δυτικά Βαλκάνια και συχνά νομιμοποιούνται από και συνδυάζονται με την εργαλειοποίηση των ζητημάτων εθνικής ταυτότητας από τις κλεπτοκρατικές πολιτικές ελίτ, όπως θα καταδείξουν τα μοντέλα που θα παρουσιάσω παρακάτω.

Η Βόρεια Μακεδονία ήταν η πρώτη χώρα στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων που αναγνωρίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι περιλαμβάνει «στοιχεία άλωσης του κράτους» το 2016. Πολλοί ακτιβιστές και ειδικοί από άλλες χώρες στην ευρύτερη περιοχή υπήρξαν εξαιρετικά υποστηρικτικοί αυτής της πρωτοφανούς κίνησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ζητώντας να χρησιμοποιηθεί μια παρόμοια γλώσσα και για το χαρακτηρισμό των δικών τους χωρών. Μέχρι στιγμής, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν έχει χρησιμοποιήσει,

ωστόσο, αντίστοιχα ειλικρινείς χαρακτηρισμούς για άλλες χώρες στην περιοχή. Πώς λειτουργεί η άλωση του κράτους και πώς η εργαλειοποίηση της ιδεολογίας της εθνικής ταυτότητας; Το Μοντέλο 1 παρακάτω είναι μια απλή γραφική αναπαράσταση των πολιτικών δυναμικών της άλωσης του κράτους. Το δανείστηκα από ένα βιβλίο που κυκλοφόρησε πρόσφατα, το οποίο έγραψα μαζί με συναδέλφους ερευνητές και ακτιβιστές από την περιοχή. Το βιβλίο παρουσιάζει μια συγκριτική μελέτη της άλωσης του κράτους στη Βόρεια Μακεδονία και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ωστόσο τα μοντέλα μπορούν να εφαρμοστούν σε όλες τις χώρες της περιοχής. Το Μοντέλο 1 αναπαριστά το «υλισμικό» [hardware] της άλωσης του κράτους, ενώ το Μοντέλο 2 εστιάζει περισσότερο στο «λογισμικό» της [software], που περιλαμβάνει τις ιδεολογίες που χρησιμοποιούνται για να την νομιμοποιήσουν. Και τα δύο μοντέλα αναλύονται παρακάτω.

Το «υλισμικό» [hardware] της άλωσης του κράτους

Ο κεντρικός κόμβος αυτού του μοντέλου είναι αυτό που ονομάζουμε «Συγκρότημα Εξουσίας», δηλαδή ο εσωτερικός κύκλος της ολιγαρχίας. Για αναλυτικούς λόγους, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αποτελείται από:

1. πολιτικά κόμματα (πολιτικές ελίτ), δηλαδή την κλεπτοκρατική κομματοκρατία.
2. την περίπλοκη διασύνδεση επιχειρήσεων, οργανωμένου εγκλήματος και ΜΜΕ (Σύμπλεγμα BCM).

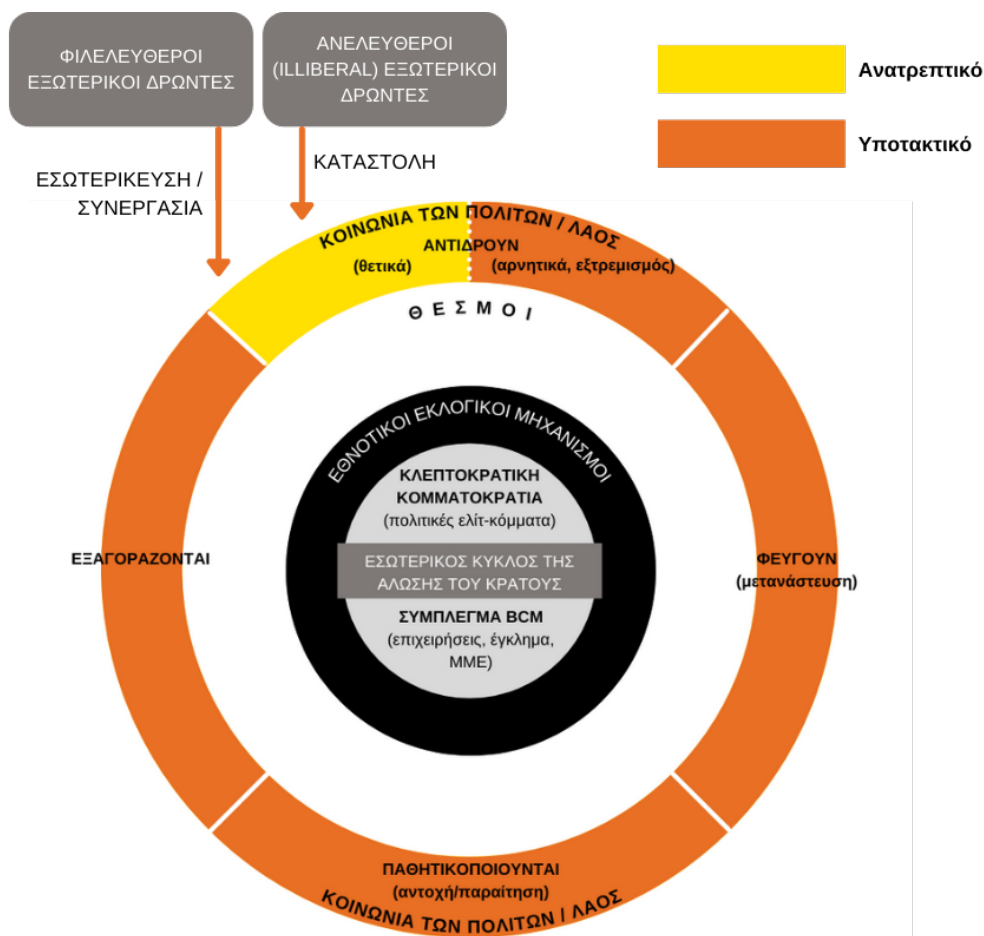
Η κλεπτοκρατική κομματοκρατία αποτελείται από καθιερωμένα πολιτικά κόμματα που ανταγωνίζονται για την εξουσία, δηλαδή των έλεγχου των διαφόρων κυβερνητικών μηχανισμών, έσω-εθνικά (εκκινώντας από διαφορετικές δυνητικές βάσεις ψηφοφόρων, καθώς στη Βόρεια Μακεδονία τα πολιτικά κόμματα είναι γενικά εθνικά/εθνοτικά κόμματα). Ο έλεγχος της κυβέρνησης οικοδομεί την κλεπτοκρατική κομματοκρατία, προκειμένου να ελεγχθεί η είσπραξη των δημοσίων εσόδων μέσω της φορολογίας του πληθυσμού, τα κεφάλαια που προέρχονται από δημόσια/κρατικά περιουσιακά στοιχεία, τα τέλη γης και αδειοδοτήσεων, η δυνατότητα δανεισμού και η εξουσία καταναγκασμού. Τα πολιτικά κόμματα το βλέπουν αυτό ως μια κερδοσκοπική επιχείρηση, στην οποία υποτίθεται φυσικά ότι πρέπει να οργανώνουν νικηφόρους συνασπισμούς, αποτελούμενους από εκπροσώπους όλων των επιπέδων του μοντέλου (επιχειρήσεις, μέσα ενημέρωσης, εκλογικούς μηχανισμούς, εγκληματικά δίκτυα και κοινωνία των πολιτών).

Η απλή, συγκεντρωτική και διαρθρωμένη σε δύο επίπεδα δομή του κράτους της Βόρειας Μακεδονίας, καθώς και η βαθιά διαιρεμένη κοινωνία, στη βάση εθνικών γραμμών, μεταξύ μακεδονικής και αλβανικής εθνότητας, έχει ουσιαστικά δημιουργήσει μια δυναμική συμπερίληψης/αποκλεισμού μεταξύ των πολιτικών κομμάτων. Αυτά που βρίσκονται εκτός κεντρικής εξουσίας είναι ουσιαστικά στην ερημιά και αποκομμένα από τη βάση των πόρων με τους οποίους συντηρούν τα στελέχη και τις έδρες τους. Αυτό ισχύει για τα πολιτικά οικοσυστήματα τόσο της μακεδονικής όσο και της αλβανικής εθνότητας.

Το κατώτερο τμήμα του κεντρικού κόμβου του μοντέλου

που προαναφέρθηκε καταλαμβάνεται από επιχειρήσεις, μέσα ενημέρωσης και εγκληματικά δίκτυα, των οποίων η επιβίωση και η επιτυχία μέσα στο οικοσύστημα ενός αλωμένου κράτους εξαρτάται από τις διασυνδέσεις τους με τις πολιτικές ελίτ. Αυτά τα δίκτυα συνήθως διοικούνται από άτομα που έχουν συμφέροντα σε πολλούς επιμέρους τομείς. Στη Βόρεια Μακεδονία τα περισσότερα εθνικά τηλεοπτικά δίκτυα ανήκουν σε πρόσωπα των οποίων τα πρωταρχικά επιχειρηματικά συμφέροντα βρίσκονται σε άλλους τομείς και των οποίων η επιτυχία εξαρτάται από την πρόσβασή τους σε δημόσιους διαγωνισμούς και χρήματα. Χρησιμοποιούν δηλαδή τα κατά τα άλλα μη κερδοφόρα ΜΜΕ τους ως μηχανισμούς για την εξαγορά πολιτικής υποστήριξης και για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης με τρόπο που να ευνοεί τα επιχειρηματικά τους συμφέροντα και όχι ως μια επιχείρηση καθαυτή. Η διάρκεια ζωής των πολιτικών ελίτ είναι εξ ορισμού συντομότερη από αυτή των άλλων συνιστωσών του πυρήνα εξουσίας, το Σύμπλεγμα BCM (επιχειρήσεις-έγκλημα-ΜΜΕ). Αυτό το σύμπλεγμα επίσης διαιρείται κατά μήκος των εθνικών/εθνοτικών γραμμών, όπως και οι πολιτικές ελίτ. Διαιρείται δηλαδή από τις παραμέτρους του συστήματος, αλλά –σε αντίθεση με τους πολιτικούς κλεπτοκράτες– δεν χρειάζεται ποτέ να πραγματοποιήσει τη διαίρεση. Αντίθετα, όπως ακριβώς και στην περίπτωση των πολιτικών κλεπτοκρατών, το συμφέρον για τη διατήρηση του συστήματος, με την έλλειψη λογοδοσίας, είναι κεντρικής σημασίας για αυτά τα πιο ανθεκτικά και σταθερά συμφέροντα. Επίσης όπως οι πολιτικές ελίτ, τα συστατικά στοιχεία του συμπλέγματος των επιχειρήσεων, του εγκλήματος και των ΜΜΕ συνεργάζονται όταν αυτό είναι επικερδές. Κατά περιόδους αλλάζουν κόμματα (οικοδεσπότες), αλλά μόνο για να διατηρήσουν και να επεκτείνουν τα οικονομικά τους συμφέροντα, όπως επίσης και για να επωφεληθούν από κοινού από τα προνόμια της εξουσίας σε ένα κερδοσκοπικό πολιτικό οικοσύστημα. Αυτά τα συμφέροντα θα αναλάβουν το αυξημένο κόστος της αλλαγής «οικοδεσπότη» μόνο όταν είναι απαραίτητο –είναι πολύ λιγότερο δαπανηρό να βοηθήσουν το κατεστημένο να στηρίξει την αρχιτεκτονική της εξουσίας του.

Μοντέλο 1

Τα κόμματα εξουσίας στη Βόρεια Μακεδονία έχουν τεράστια επιρροή στην οικονομική σφαίρα μέσω της κυριαρχίας τους στους κυβερνητικούς μοχλούς και χάρη στο μέγεθος του δημόσιου τομέα και τα περιθώρια κρατικής παρέμβασης στην οικονομία μέσω των δημόσιων προμηθειών και της ρύθμισης [της αγοράς]. Το κράτος είναι ο μεγαλύτερος αγοραστής αγαθών, ο μεγαλύτερος πάροχος πιστώσεων, ο μεγαλύτερος οφειλέτης, ο μεγαλύτερος εργοδότης. Αξιοποιεί στις συναλλαγές την κυβερνητική νομιμοποίηση, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Σύμφωνα με μια μελέτη του 2017, περίπου 13% του συνολικού πληθυσμού της Βόρειας Μακεδονίας είναι μέλη ενός από τα τρία μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα: του VMRO-DPMNE, του SDSM, και του DUI- ποσοστό έξι φορές πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (περίπου 2%). Ο αριθμός των μελών τόσο του VMRO-DPMNE όσο και του SDSM ξεχωριστά υπερβαίνει τον αριθμό των μελών του Κομμουνιστικού Κόμματος της εποχής του μονοκομματικού συστήματος. Μια δυναμική λειτουργία αυτής της οργανικής σχέσης είναι η διατήρηση ενός εκλογικού μηχανισμού. Αυτές οι ομάδες συνδέονται με μια συναλλακτική σχέση, αρκετά παρόμοια με αυτή του πυρήνα της εξουσίας που περιεγράφηκε παραπάνω. Τα μέλη των εκλογικών μηχανισμών προσδοκούν οφέλη από τις υπηρεσίες που παρέχουν σε αυτούς που βρίσκονται στην κεντρική εξουσία:

απασχόληση, κοινωνική θέση, συμβόλαια, χρηματοδότηση, ατιμωρησία, πρόσβαση, προνόμια, ορατότητα και σεβασμό. Με άλλα λόγια, οι εκλογικοί μηχανισμοί αποκτούν πρόσβαση σε ένα κάθετα ενσωματωμένο περιθώριο αποδεκτής διαφθοράς εντός του οποίου μπορούν να λειτουργούν. Αυτού του είδους τα οφέλη μεταβιβάζονται επίσης μέσω συναλλαγής, με την επιρροή στην εξουσία καταναγκασμού, στην καταστολή – όπου κάποιος ρισκάρει πράγματι να βρεθεί στη φυλακή–, να είναι αντίστοιχα πιο ακριβή. Έτσι, όσοι επωφελούνται από αυτό το καθεστώς δεν είναι μόνο ο πυρήνας της εκλογικής βάσης και, επομένως, η ραχοκοκαλιά της κομματικής υποστήριξης, αλλά έχουν επίσης επιρροή. Η υποστήριξή τους νοικιάζεται, δεν αγοράζεται για το διηνεκές. Ωστόσο, μέχρι σήμερα οι ταυτίσεις είναι σχετικά σταθερές, κυρίως εξαιτίας της καταστολής ή/και του εξοστρακισμού των αποστατών. Είναι πιθανό άνθρωποι καλών προθέσεων να εντάσσονται στο κόμμα/στον εκλογικό μηχανισμό, πιστεύοντας ότι θα μπορούσαν να προκαλέσουν θετικές αλλαγές εκ των έσω. Ωστόσο το σύστημα είναι επαρκώς ανθεκτικό και περίτεχνο, ώστε τέτοιου είδους εσωτερικός εκδημοκρατισμός και φιλελευθεροποίηση να είναι αδύνατος. Τα κόμματα που εκδιώκονται από τον πυρήνα της εξουσίας προς πιο απομακρυσμένες «τροχιές» έχουν μικρότερη βαρύτητα, ειδικό βάρος και χάνουν τους «δορυφόρους»/τα «ηλεκτρόνια» τους, συχνά προς τους νέους κατόχους της κεντρικής εξουσίας.

Το τρίτο επίπεδο [του μοντέλου του αλωμένου κράτους] περιλαμβάνει τους κρατικούς θεσμούς –οι οποίοι για τους σκοπούς της ανάλυσής μας θεωρείται ότι περιλαμβάνουν τα υπουργεία, τις δημόσιες υπηρεσίες, τις κανονιστικές αρχές, την αστυνομία, τους παρόχους κοινωνικών υπηρεσιών (εκπαίδευση, υγεία κ.λπ.). Τα δικαστήρια και οι άλλοι θεσμοί της δικαιοσύνης υποτίθεται ότι είναι πολιτικά ανεξάρτητοι. Σύμφωνα με τους επίσημους φιλελεύθερους-δημοκρατικούς κανόνες του παιχνιδιού, αυτοί οι θεσμοί υποτίθεται ότι παίζουν καταστατικό ρόλο στη διαδικασία των μηχανισμών ελέγχου και εξισορρόπησης και η καθημερινή λειτουργία τους διεξάγεται από πολιτικά ανεξάρτητους αρμόδιους δημόσιους λειτουργούς που έχουν γίνει μέλη των θεσμών αυτών στη βάση της προσωπικής τους αξίας και της προσωπικής/επαγγελματικής τους ακεραιότητας. Σε συνθήκες άλωσης του κράτους, οι ανεπίσημοι κανόνες και πρότυπα λειτουργίας των θεσμών αυτών πολύ συχνά επικρατούν. Η διαφθορά ενσωματώνεται κάθετα στη δουλειά των θεσμών, γεγονός που σημαίνει ότι οι «παίκτες» εντός ενός θεσμού έχουν ένα ορισμένο περιθώριο ατιμωρησίας και προστασίας στο βαθμό που ικανοποιούν τις απαιτήσεις των πολιτικών ελίτ.

Η ατιμωρησία είναι ένας από τους κομβικής σημασίας πόρους που «λιπαίνει» τον μηχανισμό της άλωσης του κράτους, ειδικά των διεφθαρμένων συναλλαγών του από τις οποίες κρέμεται η βιωσιμότητα του συστήματος. Η ατιμωρησία είναι το πιο επιζητούμενο αγαθό και κοστίζει ακριβά. Ο έλεγχος των θεσμών που υποτίθεται ότι επιβάλλουν το νόμο και απονέμουν δικαιοσύνη είναι, επομένως, ένα από τα λάφυρα που ανήκουν στους νικητές– και ένα μεγάλης αξίας ανταλλακτικό αγαθό.

Η Βόρεια Μακεδονία έχει προβλήματα στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, των εισαγγελέων

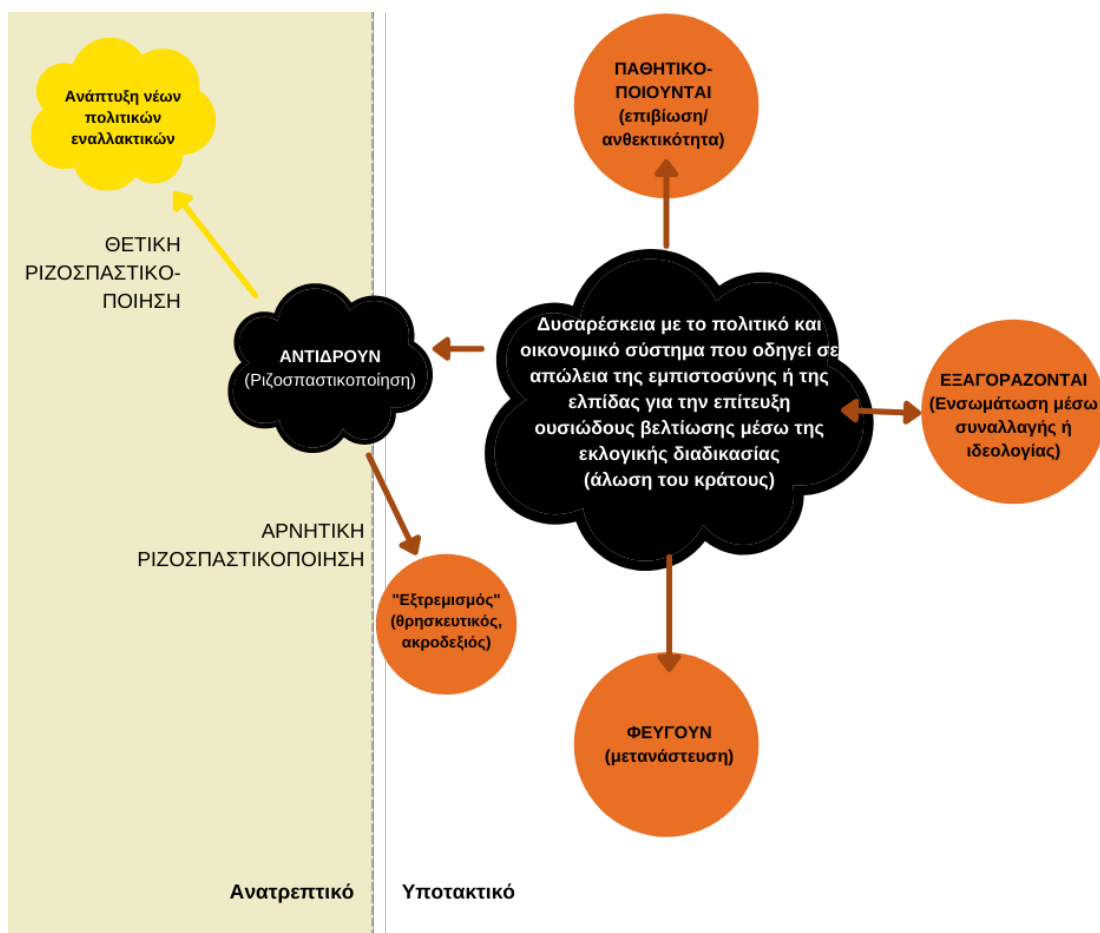
και των δικαστηρίων περιλαμβανομένων. Εκτός από το να εξασφαλίζουν ατιμωρησία, ο έλεγχος αυτού του θεσμού από τις πολιτικές ελίτ είναι επίσης σημαντικό για να τιμωρούν τους αποστάτες, να ελέγχουν την αντιπολίτευση και των αμφισβητήσεων εν τη γενέσει τους, και γενικά για τη διαχείριση της εξουσίας τους. Το συγκρότημα εξουσίας ελέγχει όλες τις μείζονες διαδικασίες και αποφάσεις του της λειτουργίας εκείνης που υποτίθεται ότι υπάρχει για να ελέγχει το συγκρότημα εξουσίας. Η εξουσία καταναγκασμού ανήκει φυσικά στη δικαστική λειτουργία, αλλά ο έλεγχος ασκείται σε άλλα επίπεδα που φτάνουν απευθείας στο κέντρο. Η σύνδεση αυτή είναι η ράβδος ελέγχου του αντιδραστήρα ισχύος.

Εργαλειοποίηση των εθνικών ταυτοτήτων: Το «λογισμικό» [software] της άλωσης του κράτους

Ο εξωτερικός κύκλος του μοντέλου ενός αλωμένου κράτους αναφέρεται ως κοινωνία των πολιτών, με την ευρεία σημασία του όρου. Η κοινωνία των πολιτών είναι η δεξαμενή για στρατολόγηση τόσο από τα επιχειρηματικά-ενημερωτικά-εγκληματικά δίκτυα του πρώτου επιπέδου του συστήματος εξουσίας όσο και από τους εκλογικούς μηχανισμούς, με τους οποίους η κοινωνία των πολιτών έχει δυναμικές σχέσεις στο μοντέλο μας. Όσο λιγότερο έχει προχωρήσει η άλωση της κοινωνίας των πολιτών, τόσο πιο ευρεία και πιο αυτόνομη είναι αυτή. Η απόλυτη άλωση δεν είναι ποτέ δυνατή. Ο κοινός παρονομαστής όλων των δρώντων που ανήκουν σε αυτόν τον κύκλο είναι ότι δεν αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως κάποιους που αντλούν οποιοδήποτε αξιοσημείωτο όφελος από το παρασιτικό και ληστρικό αυτό σύστημα, παρόλο που το χρηματοδοτούν μέσω των φόρων τους. Αυτές οι κοινωνικές δυνάμεις τρέφουν έντονη δυσαρέσκεια για το σύνολο της πολιτικής και οικονομικής αρχιτεκτονικής της εξουσίας, που τους αρνείται τη δράση και την αξιοπρέπεια –και μια έλλειψη εμπιστοσύνης σε αυτούς που την κατέχουν, ειδικά σε αυτούς που βρίσκονται στον πυρήνα της και στους πρωταρχικά επωφελούμενους από τους εκλογικούς μηχανισμούς. Αυτή η δυσαρέσκεια μόνο σποραδικά μεταμορφώνεται σε πρόκληση προς το σύστημα μέσω διαμαρτυριών, πολιτικής δράσης ή άρθρωσης εναλλακτικών πολιτικών οραμάτων. Πιο συχνά, πολλοί από αυτούς τους δρώντες παραιτούνται, καθώς έχουν χάσει κάθε ελπίδα ότι μπορούν να επιτύχουν ουσιώδη βελτίωση της κοινωνίας ή της δικής τους τύχης μέσω της εκλογικής διαδικασίας. Αυτοί που έχουν σταματήσει τελείως να ψηφίζουν (ένα μεγάλο μέρος του εκλογικού σώματος, τόσο στη Βόρεια Μακεδονία, όσο και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, που αφορούσε η δημοσιευθείσα μελέτη, σύμφωνα με τα στατιστικά της συμμετοχής στις προηγούμενες εκλογές) ανήκουν σε αυτή την κατηγορία.

Υπάρχουν τέσσερις γενικοί τύποι αντίδρασης της κοινωνίας των πολιτών απέναντι σε αυτά που αντιλαμβάνονται ως αδικία και απέναντι στο πολιτικό σύστημα που γεννά δυσαρέσκεια. Κάποιοι από αυτούς τους τύπους αντίδρασης διαιωνίζουν το σύστημα, ενώ άλλοι έχουν την προοπτική αλλαγής του. Αυτοί οι τύποι αντίδρασης παρουσιάζονται στο Μοντέλο 2 παρακάτω.

Μοντέλο 2

Η φυγή είναι μια πολύ συχνή απάντηση των πολιτών στα Δυτικά Βαλκάνια, περιλαμβανομένης της Βόρειας Μακεδονίας, σε αυτό που αντιλαμβάνονται ως διαβίωση σε ένα δυσλειτουργικό και θεμελιωδώς διεφθαρμένο κοινωνικό περιβάλλον. Αυτή περιλαμβάνει τη μετανάστευση σε μια χώρα που λειτουργεί «κανονικά» και θεωρείται απαλλαγμένη από τη διάχυτη διαλυμένη πολιτική που χαρακτηρίζει τη ζωή στην περιοχή για περισσότερο από μια γενιά. Οι δημογραφικές τάσεις δείχνουν ότι ένας αυξανόμενος αριθμός ανθρώπων μεταναστεύουν όχι για αποκλειστικά οικονομικούς λόγους, αλλά επίσης για λόγους που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής – ένα φαινόμενο που συχνά περιγράφεται ως «brain drain».

Μια άλλη απάντηση που οι πολίτες αναπτύσσουν ως στρατηγική είναι αυτό που αποκαλούμε παραιτημένη ανθεκτικότητα. Αυτή η απάντηση μπορεί επίσης να περιγραφεί ως παθητικοποίηση και αναφέρεται στην απόσυρση από την πολιτική και κοινωνική ζωή και στην επικέντρωση της προσπάθειας του προσώπου στη δημιουργία μιας ζωής όσο γίνεται έξω ή μακριά από τις δομές της πολιτικής που θεωρούνται απωθητικές και άδικες. Δύο από τις απαντήσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την ανάλυσή μας, καθώς περιλαμβάνουν την εργαλειοποίηση της εθνικής ταυτότητας και επομένως πρέπει να

εξεταστούν διεξοδικά. Η πρώτη χαρακτηρίζεται ως εξαγορά και αναφέρεται στην ένταξη ή στον εγκλωβισμό στο σύστημα, μέσω είτε των συναλλακτικών είτε των ιδεολογικών μηχανισμών του. Η εξαγορά λόγω συναλλαγής συχνά σημαίνει τη συμμετοχή σε ένα κατεστημένο πολιτικό κόμμα, που οδηγεί στην αποτελεσματική ένταξη στο σύστημα και στο μηχανισμό πατρωνίας και προσφέρει απτά κίνητρα, όπως η πρόσβαση σε θέσεις εργασίας, η ατιμωρησία, η προστασία και η πρόσβαση σε πόρους, με αντάλλαγμα ψήφους και στήριξη.

Η εξαγορά μπορεί όμως να είναι και ιδεολογικής φύσης, με την κυρίαρχη ιδεολογία των ελίτ να είναι ο εθνικισμός. Σε εθνικά διαιρεμένες κοινωνίες, όπως η Βόρεια Μακεδονία, όπου οι περίπλοκες συμφωνίες διανομής εξουσίας μεταξύ των εθνικών ομάδων χρησιμεύουν ως μηχανισμοί άλωσης του κράτους από τις εθνικές ελίτ, ο εθνικισμός είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για να προλαμβάνονται αμφισβητήσεις και διαμαρτυρίες. Όλα τα κατεστημένα πολιτικά κόμματα στη Βόρεια Μακεδονία είναι ουσιαστικά κόμματα που απευθύνονται σε εθνικά εκλογικά ακροατήρια και όχι σε όλους τους πολίτες. Τα περισσότερα από αυτά νομιμοποιούν την ύπαρξή τους όντας οι υποτιθέμενοι αληθινοί προστάτες των δικαιωμάτων της δικής τους εθνικής/εθνοτικής ομάδας, αντί του δημοσίου συμφέροντος. Πολλοί ψηφοφόροι με αλβανική εθνική καταγωγή στη Βόρεια Μακεδονία είναι σταθεροί ψηφοφόροι του DUI, όχι γιατί δεν αντιλαμβάνονται ότι το κόμμα διοικείται από μια πολιτική τάξη θεμελιωδώς ενσωματωμένη και ιδιοτελή, αλλά εξαιτίας του πολιτικού και συμβολικού κεφαλαίου που δημιούργησε το κόμμα αυτό ανακηρυσσόμενο προστάτης του εθνικού (αλβανικού) συμφέροντος. Το ίδιο ισχύει και για το VMRO-DPMNE, ένα κόμμα που πρωτοπορεί στην προστασία των δικαιωμάτων της μακεδονικής εθνότητας και εξακολουθεί να απολαμβάνει σημαντικής υποστήριξης, παρά το γεγονός ότι θεωρείται βαθιά διεφθαρμένο και συνένοχο στην άλωση του κράτους.

Η αντίδραση είναι η τελευταία πιθανή απάντηση και είναι ιδιαίτερα συναφής με το αντικείμενο της ανάλυσής μας. Αναφέρεται στη διαδικασία της πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης, που τροφοδοτεί αιτήματα για ουσιαστική αλλαγή σε ένα σύστημα που απορρίπτει ο λαός. Οι πολιτικοί εξτρεμισμοί και των δύο κατηγοριών, όπως οι διάφορες ακροδεξιές ή εμπνεόμενες από το Ισλάμ τάσεις (αρνητική ριζοσπαστικοποίηση) και η ριζοσπαστικοποίηση που βασίζεται σε προοδευτικές ιδεολογίες (θετική ριζοσπαστικοποίηση) τυπικά ανήκουν σε αυτή την κατηγορία.

Η αρνητική ριζοσπαστικοποίηση αναφέρεται στη συνάντηση με ριζοσπαστικοποιημένους ομοϊδεάτες με υποταγμένη και οπισθοδρομική στάση, στην υιοθέτηση και προβολή ανελεύθερων/αντιφιλελεύθερων αξιών και την πιθανή επιδίωξη διεύρυνσης της επιρροής της κοσμοθεωρίας κάποιου προκειμένου να αμφισβητήσει τελικά το σύστημα, πιθανόν με τη χρήση μη βίαιων ή βίαιων μέσων. Η θετική ριζοσπαστικοποίηση σημαίνει τη συνάντηση με ριζοσπαστικοποιημένους ομοϊδεάτες σε μια ειρηνική και προοδευτική, ωστόσο ανατρεπτική κατεύθυνση, στην υιοθέτηση και προβολή φιλελεύθερων αξιών στη βάση της διακυβέρνησης με λογοδοσία και συμμετοχή και στην επιδίωξη διεύρυνσης της

επιρροής της κοσμοθεωρίας κάποιου προκειμένου να προκαλέσει τελικά το σύστημα. Τόσο οι ακροδεξιές ομάδες με σλαβομακεδονικό εθνικό υπόβαθρο, που ριζοσπαστικοποιήθηκαν στη βάση του μακεδονικού εθνικισμού, οι οποίες εργαλειοποιήθηκαν από τα πολιτικά κόμματα κατά τη διάρκεια των βίαιων γεγονότων στο Κοινοβούλιο το 2017, όσο και οι αλβανικής εθνοτικής προέλευσης εξτρεμιστικές ομάδες με ισλαμιστικό υπόβαθρο που στρατολογούσαν μαχητές για τη Συρία, είναι παραδείγματα αρνητικής ριζοσπαστικοποίησης. Οι εξτρεμιστικές ιδεολογίες και των δύο αυτών κατηγοριών εδράζονται στην ίδια δεξαμενή δυσaréσκειας, που αποτελείται από τοξικά συναισθήματα που δημιουργεί η αντίληψη ότι οι άνθρωποι ζουν σε θεμελιωδώς διεφθαρμένα συστήματα, από τα οποία επωφελούνται οι πλούσιοι και οι ισχυροί, εκείνοι που θεωρείται ότι έχουν τη στήριξη της Δύσης. Η αρνητική ριζοσπαστικοποίηση γίνεται παιχνίδι στα χέρια των ολιγαρχών, είτε δημιουργώντας την αίσθηση μιας απειλούμενης εθνικής ταυτότητας (όπως στην περίπτωση των ακραίων Μακεδόνων εθνικιστών) που στρέφει την προσοχή από τα πραγματικά προβλήματα των ανθρώπων, είτε βοηθώντας τους ολιγάρχες να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι είναι συνεργάσιμοι με τους δυτικούς υποστηρικτές τους, όταν πρόκειται για τον πόλεμο εναντίον της διεθνούς τρομοκρατίας και των τζιχαντιστών (όπως στην περίπτωση του ισλαμικού εξτρεμισμού στη Βόρεια Μακεδονία).

Η θετική ριζοσπαστικοποίηση, αντίθετα, αφορά τη δημιουργία μη βίαιων και προοδευτικών πολιτικών οραμάτων που αμφισβητούν το status-quo, κινητοποιώντας τους δυσαρεστημένους ανθρώπους στο πλαίσιο κοινωνικών κινημάτων. Είναι η μόνη εναλλακτική απάντηση που έχει πιθανότητα ανατροπής της κατάστασης άλωσης του κράτους. Η θετική ριζοσπαστικοποίηση αφορά, επομένως, τη δημιουργία νέων, πιο συμπεριληπτικών πολιτικών ταυτοτήτων, τη δημιουργία ενός δημοκρατικού «λαού» που θα αμφισβητεί τον «λαό» των ολιγαρχών. Στο πολιτικό και ιδεολογικό περιβάλλον της Βόρειας Μακεδονίας, η μοίρα του «λαού» ως παράγοντα της πολιτικής είναι κάθε άλλο παρά βέβαιη. Η ιδανική κοινωνία των πολιτών στα μάτια των εθνικών πολιτικών ελίτ είναι μια βαθιά διαιρεμένη κοινωνία στο όνομα των εθνικών διαφορών, κάτι που αποτρέπει την ανάδυση ευρύτερων λαϊκών ταυτοτήτων που θα αποτελούσαν σοβαρότερες απειλές στο κλεπτοκρατικό σύστημα.

Για να το εξηγήσω παραστατικότερα, στις βουλευτικές εκλογές του 2016, που ακολούθησαν την Πολύχρωμη Επανάσταση και προηγήθηκαν των διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα για την αλλαγή ονομασίας, το 15-20% των αλβανικής καταγωγής ψηφοφόρων στη Βόρεια Μακεδονία υποστήριξε το SDSM, ένα κόμμα «της μακεδονικής εθνότητας» παραδοσιακά. Αυτή η κίνηση άλλαξε τις πολιτικές τύχες του τότε κυβερνώντος κόμματος VMRO-DPMNE και επέτρεψε το σχηματισμό ενός νέου κυβερνητικού συνασπισμού με επικεφαλής το SDSM, μετά από μια δεκαετή αυταρχική διακυβέρνηση του VMRO-DPMNE. Αυτό που προσέλκυσε τους αλβανικής καταγωγής ψηφοφόρους στο SDSM ήταν η υπόσχεση «Μια Κοινωνία για Όλους», μια υπόσχεση ότι η κυρίαρχη εθνική λογική σύμφωνα με την οποία η πολιτική

βασίζεται στη χειραγώγηση των εθνοτικών και εθνικών ταυτοτήτων θα αντικαθίστατο από μια λογική ισότητας, πολιτικής ταυτότητας (σε αντίθεση με την βασισμένη στην εθνική καταγωγή ταυτότητα) και δικαιοσύνης. Αυτά ήταν τα ιδανικά που πρέσβευε η Πολύχρωμη Επανάσταση, ένα μαζικό κοινωνικό κίνημα ή –για να το θέσω με τους όρους του Laclau– μια αλυσίδα ισοδυναμίας των πολιτών εναντίων της διαφθοράς, της απολυταρχίας και της αδικίας, που δεν κατόρθωσαν να αποκτήσουν υλική υπόσταση σε μια πιο σταθερή και συμπεριληπτική πολιτική ταυτότητα μετά την εκθρόνιση του κοινού εχθρού. Οι κατεστημένοι ολιγάρχες αντιλήφθηκαν πλήρως ότι η θετική ριζοσπαστικοποίηση είναι ο πραγματικός ανταγωνιστής τους.

Μόνο μέσα από κοινωνικά κινήματα στη βάση της θετικής ριζοσπαστικοποίησης μπορούν να κλονιστούν οι παράμετροι της άλωσης του κράτους και να γεννηθούν νέα, πιο δημοκρατικά πολιτικά οράματα. Αυτό είναι κάτι που οι «φιλελεύθεροι διεθνείς παράγοντες» (οι παράγοντες που στηρίζουν τη σταθερότητα στα Δυτικά Βαλκάνια) δεν κατανοούν, εξαιτίας της βαθιά ριζωμένης άποψής τους ότι η διατήρηση της σταθερότητας στην περιοχή είναι η πρώτη προτεραιότητα της εξωτερικής τους πολιτικής. Η εμμονή στη σταθερότητα, από την άλλη, είναι στενά συνδεδεμένη με την παλιά ιδέα ότι τα Βαλκάνια αποτελούν μια πυριτιδαποθήκη, στην οποία το «αρχαίο μίσος» μεταξύ εθνικών ομάδων μπορεί εύκολα να εκραγεί, υπονομεύοντας τη σταθερότητα. Οι τοπικές πολιτικές ελίτ στα Βαλκάνια, που είναι συνήθως οι ολιγάρχες που τυγχάνουν υπερασπιστές των εθνικών ταυτοτήτων, χειραγωγούν αυτές τις ιδέες παρουσιάζοντας τους εαυτούς τους ως τους μόνους παράγοντες ικανούς να εξασφαλίσουν τη σταθερότητα.

Γλωσσάρι (Σημειώσεις της μεταφράστριας)

Άλωση του Κράτους (state capture): Ο όρος state capture αποτελεί τεχνικό όρο της νομικής και πολιτικής επιστήμης. Στην κυριολεξία σημαίνει «άλωση του κράτους» ή «υφαρπαγή του κράτους», όρος που προτιμήθηκε εδώ ως ευρύτερος και σηματοδοτεί την χρησιμοποίηση του κράτους προς εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων ατόμων ή ομάδων – συνηθέστερα ενός μικρού αριθμού μεγάλων επιχειρήσεων ή του στρατού. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά στο πλαίσιο της κριτικής της πλουραλιστικής θεωρίας της δημοκρατίας, αν και ορισμένες φορές χρησιμοποιείται και για να περιγράψει κριτικά το κορπορατιστικό μοντέλο των οργανωμένων συμφερόντων (Britannica). Σήμερα, χρησιμοποιείται κυρίως – αλλά όχι αποκλειστικά – για να περιγράψει το καθεστώς των βαλκανικών και ανατολικοευρωπαϊκών χωρών σε διαδικασία μετάβασης από το 1989 κυρίως από οργανισμούς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα. Είναι ανάλογος του όρου “crony capitalism” (πελατειακός καπιταλισμός) και αναφέρεται στις περιπτώσεις διάχυτης διαφθοράς σε υψηλό επίπεδο (Oxford Dictionary of Politics), η οποία –αν και δεν επηρεάζει τα εξωτερικά/τυπικά χαρακτηριστικά της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος– υποτάσσει τις δημόσιες πολιτικές, τη νομοθεσία, τις δικαστικές αποφάσεις κ.ο.κ. στην

εξυπηρέτηση συγκεκριμένων μεγάλων οικονομικών συμφερόντων, μέσω της διαπλοκής επιχειρήσεων, μέσω ενήμερωσης, πολιτικών, αλλά και του οργανωμένου εγκλήματος. Θα μπορούσε στα ελληνικά να αποδοθεί επίσης ως «συστημική διαφθορά» ή «ολιγαρχία».

Εκλογικός Μηχανισμός (selectorate): Ο όρος “selectorate” που χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο σημαίνει κατά κυριολεξία το εκλεκτορικό σώμα. Παρ’ όλο που οι ισχυρές (αριθμητικά) κομματικές οργανώσεις παίζουν σε πολλές περιπτώσεις, ανάλογα και με τις καταστατικές ρυθμίσεις κάθε κόμματος, και αυτό το ρόλο, αφού επιλέγουν τους υποψήφιους βουλευτές κ.λπ. του κόμματος στην περιφέρειά τους, εδώ επιλέγεται να αποδοθεί με τον όρο «εκλογικός μηχανισμός» που είναι ευρύτερος και αποδίδει καλύτερα τη λειτουργία των κομματικών μελών, όπως την περιγράφει παρακάτω ο συγγραφέας.

VMRO-DPMNE: Τα αρχικά VMRO-DPMNE σημαίνουν Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση – Δημοκρατικό Κόμμα για τη Μακεδονική Εθνική Ενότητα. Το VMRO-DPMNE είναι ένα από τα δύο μεγαλύτερα κόμματα της χώρας και κινείται στο χώρο της Δεξιάς. Εθνικά βασίζεται στην (σλάβο)μακεδονική πλειονότητα της χώρας και ο λόγος του έχει σαφή εθνικιστικά χαρακτηριστικά. Επί πολλά χρόνια και μέχρι πρόσφατα, ο ηγέτης του κόμματος (και πρωθυπουργός) ήταν ο Nikola Gruevski, ενώ σήμερα του VMRO-DPMNE ηγείται ο Hristijan Mickoski. Το VMRO-DPMNE αντιτάχθηκε έντονα τόσο στο σύμφωνο φιλίας μεταξύ της Βόρειας Μακεδονίας και της Βουλγαρίας (2017) όσο και στη Συμφωνία των Πρεσπών μεταξύ Ελλάδας και Βόρειας Μακεδονίας (2018).

SDSM: Τα αρχικά SDSM σημαίνουν Σοσιαλδημοκρατική Ένωση Μακεδονίας. Το SDSM είναι το κύριο κόμμα της κεντροαριστεράς στη Βόρεια Μακεδονία και ιδρύθηκε το 1991. Διαχρονικά, το κόμμα υποστήριξε μετριοπαθείς και συμφιλιωτικές θέσεις έναντι των εθνικών μειονοτήτων στη χώρα. Επί διακυβέρνησης του SDSM και του ηγέτη του Zoran Zaev, υπογράφηκε μεταξύ άλλων η Συμφωνία των Πρεσπών, που έλυσε τη διαφορά περί την εθνική ταυτότητα με την Ελλάδα.

DUI: Τα αρχικά DUI σημαίνουν Δημοκρατική Ένωση για την Ένταξη. Το DUI είναι το μεγαλύτερο κόμμα της αλβανικής μειονότητας και το τρίτο μεγαλύτερο κόμμα στη Βόρεια Μακεδονία. Ιδρύθηκε αμέσως μετά την ένοπλη σύρραξη του 2001 με ηγέτη τον αρχηγό του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού (της ένοπλης οργάνωσης της αλβανικής μειονότητας, του μακεδονικού UCK), Ali Ahmeti. Το κόμμα έχει συμμετάσχει σε κυβερνήσεις συνεργασίας τόσο με το SDSM όσο και με το VMRO-DPMNE, ενώ μετά τις τελευταίες εκλογές του 2020 το DUI συμμετέχει στην κυβέρνηση του SDSM υπό τον Zoran Zaev.

Ράβδος ελέγχου του αντιδραστήρα ισχύος: Παρομοίωση πολιτικής με αντιδραστήρα πυρηνικού εργοστασίου. Η σύνδεση δικαιοσύνης και εξουσίας είναι σαν τις ράβδους ελέγχου που βρίσκονται στην καρδιά των πυρηνικών αντιδραστήρων και μέσω αυτών επιτυγχάνεται η διατήρηση σταθερού ρυθμού στην αλυσιδωτή αντίδραση, ώστε να επιτυγχάνεται η ομαλή ροή θερμότητας.

Το Κοινοβούλιο το 2017: 27/04/17, ομάδα εθνικιστών εισέβαλε στο Κοινοβούλιο, με αφορμή την εκλογή του πρώτου προέδρου της Βουλής με αλβανική καταγωγή (Talat Xhaferi) και

επιτέθηκε στην ηγεσία του SDSM και τον Zoran Zaen, που είχε υποστηρίξει την υποψηφιότητα, προκαλώντας την επέμβαση της αστυνομίας και την εκκένωση του κτιρίου.

Η Πολύχρωμη Επανάσταση: Την άνοιξη του 2016 έλαβαν χώρα στη Βόρεια Μακεδονία μαζικές κινητοποιήσεις εναντίον του τότε προέδρου Gjorgje Ivanov και της κυβέρνησης του μεταβατικού πρωθυπουργού Emil Dimitriev (από το κόμμα του VMRO-DPMNE). Αφορμή στάθηκε η ασυλία που έδωσε ο πρόεδρος της χώρας στον πρώην πρωθυπουργό Nikola Gruevski και άλλους πολιτικούς που κατηγορούνταν για συμμετοχή σε σκάνδαλο παρακολουθήσεων των πολιτικών τους αντιπάλων και χιλιάδων πολιτών, σταματώντας τη σχετική έρευνα. Υπενθυμίζεται ότι το σκάνδαλο των παρακολουθήσεων είχε καταγγελλεί ένα χρόνο νωρίτερα από τον Zoran Zaen κι είχε οδηγήσει σε πολιτική κρίση, μαζικές διαμαρτυρίες και τελικά παραίτηση του Nikola Gruevski από την πρωθυπουργία και προκήρυξη πρόωρων εκλογών. Οι διαμαρτυρίες (που ονομάστηκαν «Πολύχρωμη Επανάσταση») διοργανώθηκαν από την οργάνωση «Protestiram» («Διαμαρτύρομαι») και υποστηρίχθηκαν από το SDSM, το νεοϊδρυθέν τότε κόμμα της Αριστεράς (Levica) και άλλα κόμματα της αντιπολίτευσης και αμφισβητούσαν την ακεραιότητα των προγραμματιζόμενων τότε εκλογών, λόγω των συνθηκών. Το όνομα «πολύχρωμη επανάσταση» οφείλεται πιθανότατα στην πρακτική που επικράτησε από πολλούς διαδηλωτές να πετούν μπογιές σε κυβερνητικά κτίρια και μνημεία που είχαν κατασκευαστεί στο πλαίσιο του προγράμματος «Σκόπια 2014».

Αναφορές

Institute of Social Sciences and Humanities. (2020). Το Πρόγραμμα “Σκόπια 2014” και οι Επιδράσεις του στην Πρόσληψη της Μακεδονικής Ταυτότητας: Επανεξέταση της Μελέτης μετά τη Συμφωνία των Πρεσπών (2η έκδοση) [Ελληνική μετάφραση: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς]. https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2020/08/ISSHS_Study-on-Skopje2014_Revisited-after-Prespa-Agreement.pdf

Perry, V., & Stefanovski, I. (2021). Sell Out, Tune Out, Get Out, or Freak Out? Understanding Corruption, State Capture, Radicalization, Pacification, Resilience, and Emigration in Bosnia and Herzegovina and North Macedonia. EUROTHINK – Center for European Strategies. <http://www.democratizationpolicy.org/wp-content/uploads/2021/04/Eurothink-DPC-Final-Report-to-Publish-March-2021.pdf>

Kacarska, S. (2017). Freeing the Captured State in Macedonia: What Role for EU Accession? Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2017/freeing-captured-state-macedonia-what-role-eu-accession>

Kolozova, K., Lechevska, K., Borovska, V., & Blazeva, A. (2020). Το Πρόγραμμα “Σκόπια 2014” και οι Επιδράσεις του στην Πρόσληψη της Μακεδονικής Ταυτότητας: Επανεξέταση της Μελέτης μετά τη Συμφωνία των Πρεσπών (2η έκδοση) [Ελληνική μετάφραση: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς]. Institute of Social Sciences and Humanities. https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2020/08/ISSHS_Study-on-Skopje2014_Revisited-af

[ter-Prespa-Agreement.pdf](#)

Φωτ.: Η Κεντρική πλατεία της πόλης των Σκοπίων / Tonja Lapina, 23/7/2012, με άδεια [CC BY-NC-ND 2.0. https://www.flickr.com/photos/74111830@N08/7921391428](https://www.flickr.com/photos/74111830@N08/7921391428)

Σχόλια

Στο δεύτερο τεύχος του Ευρυγώνιου, τον Ιούλιο του 2021, ο Ljupcho Petkovski παρουσίασε το κείμενο του πάνω στη συστημική διαφθορά και την άλωση του κράτους στις μετασοσιαλιστικές δημοκρατίες των Δυτικών Βαλκανίων, μέσω της εμπειρικής και θεωρητικής ανάλυσης του συλλογικού έργου “*Sell Out, Tune Out, Get Out, or Freak Out?*”

Γραμμένο λίγα μόλις χρόνια μετά την Πολύχρωμη Επανάσταση (2016) την πολιτική κρίση του 2017 και την Συμφωνία των Πρεσπών (2018), είναι μια ριζοσπαστικά δομική ανάλυση που απορρίπτει τις ηθικολογικές ή πολιτισμικές ερμηνείες της «μακεδονικής ταυτότητας», και εστιάζει στην πολιτική οικονομία της διαφθοράς ως τον καθοριστικό παράγοντα που χειραγωγεί τα εθνοτικά αισθήματα.

Συνδυάζοντας θεωρία, πολιτική επιστήμη και κοινωνιολογική παρατήρηση ο Petkovski παρουσιάζει τον τριγωνικό δεσμό κόμματος – επιχειρήσεων – εγκλήματος που προκαλεί την εργαλειοποίηση των εθνικών ταυτοτήτων. Μηχανισμούς που δεν είναι ιστορικά στιγμιότυπα, αλλά ενεργά συστήματα εξουσίας. Είναι ένα πρωτοποριακό και αιχμηρό πολιτικό κείμενο.

**ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ
ΤΟΥ 2020**

Για τις εκλογές του 2020

ROSALIND C. MORRIS

(*Η Rosalind C. Morris είναι καθηγήτρια Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Columbia*)⁵⁸

Τι μάθαμε από τις εκλογές; Οι ειδικοί θα μελετήσουν τα νούμερα, θα αξιολογήσουν τις αλλαγές στα δημογραφικά στοιχεία και θα αναλύσουν τις εκλογές με τους όρους που μας δίνονται από τη βασική τεχνολογία του βιοπολιτικού κράτους, δηλαδή της απογραφής. Θα ερμηνεύσουν τις εκλογές ανά εθνικότητα, φυλή, φύλο και ηλικία. Θα συσχετίσουν την ψήφο με την ταξική προέλευση και το εκπαιδευτικό επίπεδο. Θα μας πουν ότι οι λευκοί άνδρες σε γενικές γραμμές θέλουν τον Ντόναλντ Τραμπ, ότι ένας εντυπωσιακά μεγάλος αριθμός μαύρων αποφάσισε πως του αρέσει επίσης, ότι ο λατινοαμερικάνικος πληθυσμός δεν στηρίζει στο σύνολό του τους δημοκρατικούς, γεγονός που ισχύει ακόμα περισσότερο για όσους έχουν δεσμούς με την Κούβα, ότι η τρίτοβάθμια εκπαίδευση σπρώχνει τους ανθρώπους προς τους δημοκρατικούς, ότι οι γυναίκες τείνουν να βλέπουν με συμπάθεια τον Joe Biden, αλλά αυτό δεν ισχύει στον ίδιο βαθμό για τις λευκές γυναίκες. Επίσης, στη βάση της εναντίωσης στις αμβλώσεις, πολλές Λατινοαμερικάνες είναι θετικές απέναντι στον Τραμπισμό. Οι ειδικοί θα χρωματίσουν τον χάρτη μπλε και κόκκινο και θα μας καθηλώσουν με το φάντασμα της στατιστικής σκιαγράφησης. Και παρά τον εντυπωσιακό χαρακτήρα όλων αυτών των πληροφοριών, δεν θα μας βοηθήσουν ιδιαίτερα να καταλάβουμε τι συνέβη στις σκοτεινές γωνίες του ασυνειδήτου των Αμερικανών πολιτών ώστε να εκτοξευθούμε στο χείλος του γκρεμού του δεσποτικού αυταρχισμού.

Δεν μπορούμε πια να βρίσκουμε παρηγοριά στην ιδέα ή στην πεποίθηση ότι η οπισθοδρόμηση, η λευκή υπεροχή, το μίσος για τις ελευθερίες των γυναικών, η αποδοχή της απληστίας και η δολοφονική περιφρόνηση της αδυναμίας—ανεξάρτητα αν προέρχεται από τη φτώχεια, την αρρώστια ή την εξασθένηση—στηρίζονται από λίγους. Πάρα πολλοί άνθρωποι θα ψήφιζαν τον οποιοδήποτε ώστε να βρουν καταφύγιο στη φαντασίωση μιας σιωπηλής, εάν όχι και απαθούς, ευγενούς πλειοψηφίας. Και ακόμα περισσότεροι άνθρωποι από όσους ψήφισαν τον Τραμπ το 2016 τον ξαναψήφισαν το 2020.

Η ψευδολόγος προεδρία του Ντόναλντ Τραμπ, που διεξήχθη διά της παραπληροφόρησης και των συστηματικών επιθέσεων στα μέσα ενημέρωσης κατέληξε σε ένα θέατρο αποκάλυψης. Και τώρα που το πολιτικό σώμα στέκεται γυμνό μπροστά μας, είναι τόσο γκροτέσκο και δύσμορφο όπως οποιοδήποτε τέρας των προκατακλυσμιαίων ωκεανών. Και όπως αυτά τα τέρατα, με τα παχιά και πτυχωτά δέρματά τους, τα μικρά κεφάλια και τα γεμάτα δόντια στόματά τους, είναι και αυτό φρικιαστικό και αχόρταγο και, όπως φαίνεται, απρόθυμο να αλλάξει ή να πεθάνει αν δεν υποχρεωθεί από έναν κατακλυσμό.

Στο μέλλον, εάν ο κόσμος μπορέσει να επιβιώσει από την ανηλεή ενόρμηση αυτής της χώρας

58 Μετάφραση από τα αγγλικά: Βαγγία Λυσικάτου

να αυτοκτονήσει εκ μέρους όλων, θα μπορούσαμε να πούμε πως το τέρας δεν γεννήθηκε αλλά φτιάχτηκε. Όμως, από ποιον; Από τα αντικοινωνικά κοινωνικά δίκτυα; Από το Fox News και τον Steve Bannon; Από το 4Chan και το Q-Anon ή τους συνωμοσιολόγους που προσεγγίζουν τους μοναχικούς και φοβισμένους άντρες που πιστεύουν ότι ο φεμινισμός έχει κλέψει τις ελευθερίες και τα ανδρικά τους προνόμια; Από τους εμπόρους της λευκής υπεροχής που κατασκευάζουν το φάντασμα της μελλοντικής «μειονοτοποίησης» και το όνειρο της μειονοτικής κυριαρχίας; Σίγουρα ναι! Αλλά εάν το τέρας γεννήθηκε εκεί, ανατράφηκε από τους συκοφάντες του ρεπουμπλικανικού κατεστημένου, που από την πρώτη μέρα απέδειξαν ότι οι αξίες μπορούν να καταπατηθούν χάριν της εξουσίας. Ο Τραμπ έγινε η βάση τους επειδή διεκδίκησε μια βάση στην κοινωνική σφαίρα. Αυτοί ήταν οι τεχνικοί της ανύψωσής του γιατί αυτός ήταν το μέσο της παραμονής τους στη μετά θάνατον ζωή της φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Οι τάξεις των μελών του Ρεπουμπλικανικού κόμματος που αντιτάχθηκαν στον Τραμπ πριν το 2016 και στη συνέχεια τον αγκάλιασαν –τόσο τον ίδιο όσο και τη μισητή κουστωδιά του από αντιμετανάστες πλασιέ της λευκής υπεροχής και της μνησικακίας– έδωσαν στο τέρας την αναγκαία ζωτικότητα και μετασημάτισαν αυτόν τον εσμό ψευδεπίγραφου πλούτου, τηλεπροσωπικότητας, γυρολόγων, αυταρέσκειας, ξεδιάντροπης και παιδιάστικης επιδίωξης αυτοϊκανοποίησης σε ομοίωμα μιας προεδρίας. Ο ένας μετά τον άλλον, οι αποκαλούμενοι άνθρωποι με αρχές, συμφώνησαν να βοηθήσουν έναν άνδρα χωρίς καμία γνώση της αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης ή οποιαδήποτε δέσμευση στις δημοκρατικές αξίες για να διαδραματίσει τον ρόλο ενός αντιπροσωπευτικού ηγέτη σε μια δημοκρατία. Και έπειτα ο ένας μετά τον άλλο έφυγαν – μέσα στην αγωνία, τη ματαιώση, τη ντροπή και τον θυμό. Μέσα σε μια φρενίτιδα ανικανότητας, εξέδωσαν τις αποκαλυπτικές εκθέσεις τους και τα απομνημονεύματα της μεταμέλειάς τους, λες και αυτές οι καθυστερημένες εξομολογητικές καταγγελίες μπορούσαν να αποκαταστήσουν το πολιτικό πραγματικό και να τους απαλλάξουν από τη συνενοχή τους και τη φούρια τους να επιβιβαστούν στο μοιραίο τραίνο της επιρροής. Φυσικά, ορισμένοι έμειναν για να απολαύσουν την πορτοκαλί λάμψη του τυράννου που μεγάλωνε, γυαλίζοντας τα λευκά τους πρόσωπα και χτενίζοντας τα λιπαρά μαλλιά τους. Ο Mitch McConnell, ο Lyndsay Graham και ο Mike Pence σχημάτισαν τον αρχαίο πυρήνα αυτής της σχέτας.

Όμως, το αληθινό περιβάλλον του Τραμπ ήταν άλλο, μια ομάδα ανελέητων ανθρώπων απελευθερωμένων ακόμη και από τους όποιους κομματικούς περιορισμούς – έχοντας κατά νου ότι η αφοσίωση στο κόμμα είναι μέρος του προβλήματος του φιλελευθερισμού, όπως μας προειδοποίησε ο Φουκώ πριν από πολλά χρόνια. Οι Stephen Miller, Steve Bannon, Jared Kushner – και η συντροφιά των ξανθών γυναικών (μαζί με την Sarah Huckabee Sanders) που δάνεισαν τις φωνές τους στην ανάγνωση των συνθημάτων.

Η κουστωδιά, προαπαιτούμενο οποιασδήποτε τηλεοπτικής διασημότητας ή προεπαναστατικού δικαστηρίου, συνόδευε το τέρας με καθρέφτες. Τα μέλη της κρατούσαν

αυτές τις γυαλιστερές άδειες επιφάνειες προς τον γεννημένο στη Νέα Υόρκη, νέο βασιλιά του ήλιου της Φλώριντας σε μια δουλική επιβεβαίωση της αυτό-εξιδανίκευσης του τέρατος, που αποδεχόταν ως αληθινή τη μύχια επιθυμία του αντικατοπτρισμένη από τους υπηρέτες του. Στις χρυσές αίθουσες των καθρεφτών του Μαρ-α-Λάγκο, δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε εάν η εικόνα και οι ιδέες προήλθαν από αυτούς ή από αυτόν. Και παρότι είναι δελεαστική ερμηνεία, η θεατρικότητα της εξουσίας δεν το εξηγεί. Απλώς μας το φανερώνει. Αυτή η εικόνα μπορεί να ενοποιεί, να παρέχει στον μηχανισμό την τελετουργική επίφαση που απαιτείται ολόένα και περισσότερο στην εποχή της ριάλιτι τηλεόρασης, ωστόσο, δεν τη δημιουργεί. Θα πρέπει να αναρωτηθούμε, λοιπόν, ποια ακριβώς είναι η ουσία αυτής της ατελείωτης παλινδρόμησης εικόνων ή των διαδηλώσεων κακόγουστης μεγαλοπρέπειας και ροκ σταρ.

Είναι, επίσης, δελεαστικό να πούμε πως στην παραφουσκωμένη μορφή του Ντόναλντ Τραμπ, ο νταής στο σκάμμα, που τραμπουκίζει διαρκώς και που ζηλεύει αλλά επίσης σαγηνεύεται από τον μεγαλύτερο νταή στο τέλος του δρόμου (διάβαζε Πούτιν), έφτασε, απλώς, στο απόγειό του. Όμως, το πιο σημαντικό είναι ότι αποτελεί την ενσάρκωση μιας αντίφασης που ενυπάρχει στις ρίζες του αμερικάνικου ονείρου. Είναι γεννημένος μέσα στα πλούτη και τα προνόμια και την ίδια στιγμή προσποιείται ότι είναι αυτοδημιούργητος. Δίνει, έτσι, μορφή στην αδύνατη αμερικανική φιλοδοξία να διατηρήσει ταυτόχρονα τα βασικά χαρακτηριστικά της φεουδαρχίας (ένα σύστημα κατά το οποίο η γέννηση καθορίζει το μέλλον του ατόμου) σε μια κοινωνία που έχει καταστεί μια απλή αγορά (ένα σύστημα που πιστώνει στα υποκείμενα τα προνόμιά τους και τους αποδίδει τις ευθύνες για την όποια κατάστασή τους). Αυτή η αντίφαση μαρτυρά μια ατελή επανάσταση ή ίσως τον μετασχηματισμό μιας επανάστασης σε μια αντεπανάσταση. Αντί να αλλάξουν την κοινωνική λογική, οι αμερικανικές επαναστάσεις μετατράπηκαν αναδρομικά σε απλούς σφετεριστές της εξουσίας. Οι μεγαλομανιακές φαντασιώσεις εθνικής κυριαρχίας του Ντόναλντ Τραμπ, φαιδρές σε μια εποχή βιοπολιτικής κυβερνητικής, εκφράζουν τη νοσταλγία για έναν τρόπο πολιτικής ύπαρξης, τον οποίο αποδέχεται ένα πολύ μεγάλο ποσοστό Αμερικανών: Έναν τρόπο ύπαρξης κατά τον οποίο ένας κυρίαρχος δρα χωρίς να αναφέρεται ή να λογοδοτεί στο σώμα των πολιτών και του οποίου η ασυδοσία τού επιτρέπει να σκοτώσει κάποιον ή να τον αφήσει να ζήσει (παρά να τον κάνει να ζήσει και να τον αφήσει να πεθάνει, που όπως μας δίδαξε ο Φουκώ είναι η δομή και η λογική του βιοπολιτικού κράτους).

Τώρα, μπορούμε να ρωτήσουμε γιατί ο Τραμπ έχει λάβει τόσο μεγάλη υποστήριξη από τους φτωχούς. Γιατί οι ψηφοφόροι του δεν είναι απλώς πλούσιοι γόνοι, όπως ο ίδιος, αλλά εκείνοι που εξαρτώνται από το κοινωνικό κράτος για να επιβιώσουν; Εκείνοι των οποίων οι γονείς και τα παιδιά έχουν πεθάνει στις εξορκτικές βιομηχανίες που μολύνουν την ατμόσφαιρά μας; Γιατί ο Τραμπ έχει καταστεί είδωλο από εκείνους που υπηρέτησαν και σκοτώθηκαν σε πολέμους που ο ίδιος απέφυγε εξαιτίας ψευδών ποδιατρικών προβλημάτων. Γιατί εκείνοι που αποκλείστηκαν από την περίθαλψη και εκείνοι που οι

κόσμοι τους μολύνθηκαν από τα τοξικά απόβλητα που ο Τραμπ επέτρεψε αίροντας την περιβαλλοντική προστασία χαιρόνται με τον εξοπλισμό για τον COVID του ιδιωτικού αεροσκάφους το που πληρώθηκε από τα χρήματα των φορολογούμενων; Πώς μπορούν να πιστεύουν ότι είναι δυνατόν να εκπροσωπηθούν και να μοιραστούν κάτι με αυτόν τον άνθρωπο σε αντίθεση με τους υπόλοιπους; Ισχυρίζονται και πιστεύουν ότι είναι ένας από αυτούς, κάποιος με τον οποίο μπορούν να ταυτιστούν.

Αυτό που μοιράζονται είναι, πρώτον, η αίσθηση ότι υφίστανται την καταπίεση ενός κράτους που θέλει να σφετεριστεί τα περιουσιακά τους στοιχεία. Αναπτύσσουν δεσμό μέσω ενός αισθήματος μιας ενδεχόμενης θυματοποίησης. Αυτό συνδέεται με το άλλο σημείο σύγκλισης, δηλαδή, τη λαχτάρα τους για την αποκατάσταση της κυριαρχικής εξουσίας, για την ανατροπή αυτής της δυσκολίας που την αντιλαμβάνονται ως δική τους, δηλαδή, την έκθεση στο κράτους και τις ελίτ που το διαχειρίζονται. Το συμπληρωματικό στοιχείο στον φόβο θυματοποίησης και τη νοσταλγία για την εθνική κυριαρχία είναι ίσως η πιο ειρωνική μορφή της αντεπαναστατικής ορμής στις ΗΠΑ, δηλαδή, το μίσος για την ισότητα —ή έστω την απομείωση της ισότητας στην αρχή της ίσης πρόσβασης στην ανισότητα. Μια τέτοια αρχή μετασχηματίζει τα δικαιώματα σε ανταμοιβές και καθιστά ακόμη και κάτι τόσο στοιχειώδες όσο η υγειονομική περίθαλψη μέρος της σύγκρουσης γύρω από τα σημεία που τα άτομα επιτυγχάνουν μέσω της συσσώρευσης και δείχνουν τι λείπει στους άλλους, καθιστώντας την έλλειψη των άλλων αναγκαία για την αίσθηση αυτοεκτίμησης.

Πράγματι, η συζήτηση για την υγειονομική περίθαλψη όχι μόνο δεν υπερβαίνει τις αντιφάσεις που ενσαρκώνονται στον Τραμπ, αλλά τις αναπαράγει. Και για αυτό, ένας αξιοσημείωτος αριθμός αυτών που ψήφισαν τον Τραμπ ή παρέμειναν αναποφάσιστοι τις τελευταίες στιγμές της καμπάνιας ισχυρίστηκαν ότι θα ψήφιζαν τον Μπάιντεν εάν οι εκλογές αφορούσαν απλώς τη διατήρηση της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη. Γνωρίζουν ότι θα εγκαταλειφθούν στην ασθένεια και τα δεινά σε περίπτωση που καταργηθεί ο νόμος περί προσιτής περίθαλψης (Obamacare). Όμως, παρότι πολλοί ρεπουμπλικάνοι ψηφοφόροι θα ήθελαν να διατηρήσουν τη δυνατότητα μιας κρατικά ρυθμισμένης και παρεχόμενης υγειονομικής περίθαλψης, θα ψηφίσουν υπέρ της υπεράσπισης των αρχών της ελεύθερης αγοράς, με αποτέλεσμα η πρόσβαση στην περίθαλψη διά της ασφάλισης να γίνει προαιρετική και ακριβή. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεσμεύονται σε ένα σύστημα στο οποίο η ευεξία θα μετατραπεί (ή θα ξαναγίνει) από υποχρέωση ανταμοιβή και/ή προϋπόθεση της δυνατότητας άσκησης του δικαιώματος παρά ένα δικαίωμα καθαυτό. Μόνο ο πλούτος και η δυνατότητα άσκησης ένδικων μέσων διαφυλάσσουν τα δικαιώματα σε αυτόν τον κόσμο. Αυτή είναι η πρόσβαση στην ανισότητα που οι ρεπουμπλικάνοι ψηφοφόροι επιθυμούν να έχουν πρόσβαση ή να διατηρήσουν.

Φυσικά, σε έναν τέτοιο άνισο κόσμο, θα υπάρχει φθόνος και απληστία και, ως εκ τούτου, κλοπή και άλλα είδη βίας που έχουν οικονομικά κίνητρα. Και έτσι, αυτοί οι ίδιοι

ρεπουμπλικάνοι ψηφοφόροι, που θα μπορούσαν να έχουν ψηφίσει τον Μπάιντεν αν το μόνο διακύβευμα ήταν η υγειονομική περιθάληση, λένε πως σταθμίζουν ακόμα και αυτήν την αντεστραμμένη έννοια της πρόνοιας ενάντια σε κάτι άλλο, σε ένα δικαίωμα που πιστεύουν ότι θα καταπατήσουν οι δημοκρατικοί: το δικαίωμα της οπλοφορίας. Πώς θα προστατεύσουν τους εαυτούς τους και τα παιδιά τους αν τους αφαιρεθούν τα όπλα, ρωτούν.

Μια εντελώς στρατιωτικοποιημένη κοινωνία φοβάται την απώλεια όπλων, γιατί σε μια τέτοια κοινωνία η αστυνόμευση έχει καταστεί μια γενικευμένη και πανταχού παρούσα μορφή διατήρησης των συνόρων που στοιχειώνει το ασυνείδητο ως δεύτερη φύση. Μια τέτοια κοινωνία σαηνεύεται από μια σμιτιανή αντίληψη της πολιτικής ως ερωτήματος για το ποιος είναι ο εχθρός. Σε αυτήν την περίπτωση, αυτό είναι το ερώτημα που αντικαταστάθηκε από το ερώτημα για την ιδιοκτησία. Ο εχθρός είναι αυτός που επιβουλεύεται την περιουσία σας στις ΗΠΑ. Όμως, υπάρχει και άλλη μια διάσταση αυτού του φαινομένου, η οποία εκτείνεται στις διεθνείς δραστηριότητες των ΗΠΑ. Είκοσι χρόνια μετά (και περισσότερο) από έναν πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, αυτή η χώρα (ή ένα μεγάλο μέρος της) κατάφερε τελικά να τρομοκρατήσει τον ίδιο της τον εαυτό και τώρα ο πόλεμος επιστρέφει στο σπίτι για να επανενεργοποιήσει τους υπόλοιπους ημιτελείς πολέμους — φυλετικούς πολέμους, έμφυλους πολέμους και τον πόλεμο στο όνομα του πολέμου, γιατί, ανεξάρτητα από τον τόπο που διεξάγεται, ο πόλεμος είναι ένας τομέας εξαγωγής κερδών (η Ρόζα Λούξεμπουργκ το ονόμασε περιοχή συσσώρευσης) τόσο για τους κατασκευαστές όπλων όσο και για το κεφάλαιο που αναλαμβάνει την ανοικοδόμηση. Ο αναχρονισμός του Τραμπ συνίσταται στο γεγονός ότι αντιπροσωπεύει την απατηλή υπόσχεση της επιστροφής στην εθνική κυριαρχία σε μια μετα-κυριαρχική στιγμή, στην οποία το ψηφιακό κεφάλαιο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν καταστήσει τη διακυβέρνηση ζήτημα αφηρημένων λειτουργιών, συμπληρώνοντας τη μακρά ιστορία της γραφειοκρατικοποίησης που είναι απόρροια της αυτοκρατορίας. Υπ' αυτήν την έννοια, η μορφή της κυριαρχίας που διοικεί τον Τραμπισμό είναι τέτοια ώστε θα μπορούσε να την επιδιώκει ένα

οποιοδήποτε άτομο — περισσότερο ταυτιζόμενο με την κυριαρχία παρά υποτασσόμενο σε αυτήν. Αυτή η επιδίωξη αποδομεί ταυτόχρονα την εξουσία του κυρίαρχου την ώρα που ειρωνικά αποτιμά την αξία της κυριαρχίας.

Υπάρχει, φυσικά και ένα τρίτο ζήτημα, δηλαδή, το δικαίωμα

μιας γυναίκας στην άμβλωση. Πώς κατέστη το ζήτημα αυτό τόσο κεντρικό για τη ρεπουμπλικανική υπόθεση που εκατομμύρια ευσεβείς χριστιανοί, καθολικοί ή ευαγγελιστές, θα δικαιολογούσαν την ομολογία του ίδιου του Τραμπ για χρήση σεξουαλικής βίας, τη δολιότητα και την κατά παραγγελία ηθική, τη δολοφονική μεταναστευτική πολιτική και την άρνηση της κλιματικής αλλαγής ως αναγκαία ανταλλάγματα στον αγώνα ενάντια στην πρόσβαση των γυναικών στην άμβλωση; Η βιασύνη για την πλήρωση των δικαστηρίων αφορά ουσιαστικά αυτό το ζήτημα και η βασική αρετή του Τραμπ για αυτούς τους

χριστιανούς είναι η υπηρεσία του ως προς τους δικαστικούς διορισμούς. Είναι το μοναδικό ζήτημα στο οποίο τήρησε τις υποσχέσεις του: Όχι μόνο τρεις ανώτατοι δικαστές, αλλά 194 από τους 792 δικαστές—δηλαδή το 24%— που υπηρετούν στο ομοσπονδιακό σύστημα διορίστηκαν από τον Τραμπ μεταξύ 20 Ιανουαρίου 2016 και 7 Ιουλίου 2020.

Η κρισιμότητα του ζητήματος των αμβλώσεων είναι, σε ένα επίπεδο, προφανής. Η άμβλωση είναι η πιο ριζική αποκήρυξη

του πατριαρχικού δικαιώματος. Εκτοπίζει τη γονιμοποίηση και τη λειτουργία της από τη νομιμοποίηση της φαλλοκεντρικής εξουσίας. Εντελώς ανεξάρτητα από τις προθέσεις, τις εμπειρίες ή το σκεπτικό οποιασδήποτε γυναίκας κατά τη δύσκολη απόφαση να τερματίσει μια εγκυμοσύνη, το δικαίωμά της να το κάνει θέτει σε προτεραιότητα το σώμα της γυναίκας έναντι του ανδρικού σπέρματος. Για αυτόν τον λόγο οι άνδρες που αντιτίθενται στο δικαίωμα των γυναικών στην άμβλωση θεωρούν ότι εκείνοι που το υποστηρίζουν δεν κάνουν απλώς λάθος αλλά αυτό-ευνουχίζονται. Παρέδωσαν αυτό που οι τραμπικοί ρεπουμπλικάνοι πιστεύουν ότι είναι το δικαίωμα της γέννησής τους

Αλλά υπάρχουν πολλά περισσότερα να πούμε πέραν αυτού.

Εύκολα θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι η υπεράσπιση της ζωής δεν αποτελεί την ουσία της εναντίωσης στην άμβλωση. Καμία κοινωνία που δέχεται τη θανατική ποινή ή ανέχεται τις παράπλευρες απώλειες στον πόλεμο και μάλιστα σε αριθμούς που υπερβαίνουν τις απώλειες στο πεδίο της μάχης, δεν δεσμεύεται στα αλήθεια από την αξία της ανθρώπινης ζωής. Αλλά αυτό είναι ένα πολύ εύκολο συμπέρασμα. Είναι καλύτερα να αναγνωρίσουμε ότι οι άνθρωποι που εναντιώνονται στην άμβλωση θεωρούν ότι εκτιμούν τη ζωή. Πράγματι, δεν είναι τόσο η ηθική υποκρισία όσο η ψυχική αντίφαση που χρειάζεται αναγνώριση. Διότι μιλώντας με ψυχολογικούς όρους, η αντίφαση, αδιαμεσολάβητη – με την εξαίρεση του μύθου— γεννά οργή ή μια συναισθηματική ένταση που απαιτεί να εκφρασθεί. Είναι αυτή, η γεννημένη από την αντίφαση, οργή που τροφοδοτεί τις κραυγές, υποκινεί τις αντιπαραθέσεις και λιπαίνει τις φαντασιώσεις της εκδίκησης στην πάντοτε περιορισμένη φαντασία των τραμπικών ρεπουμπλικάνων.

Η οργή συνδυασμένη με τον φόβο, όπως συμβαίνει στην αυτό-τρομοκρατημένη κοινωνία, συνήθως κατευθύνεται ενάντια στην αδυναμία. Αυτή είναι η δομή και η τάση της αγριότητάς της. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι υπερασπιστές της λευκής υπεροχής οπλίζονται τόσο βαριά όταν έρχονται αντιμέτωποι με μαύρα υποκείμενα. Ελλείψει αληθινής ανωτερότητας ή δύναμης, πρέπει να την κατασκευάσουν στη αντίστοιχη κλίμακα των θανατηφόρων μηχανημάτων τους. Επειδή δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τη δική τους αδυναμία, πρέπει να αγαπούν αυτό που την αντισταθμίζει, δηλαδή, τα όπλα τους.

Τώρα, αυτή η αγάπη για τα όπλα απαιτεί και κάτι άλλο: Την αγάπη για το μίσος της αδυναμίας που προσφέρει το αντικείμενο της οργής. Το ένα ξεκλειδώνει το άλλο, και ένα συγκεκριμένο ρίγος αναδύεται στο σημείο της διασταύρωσής τους. Αλλά και τα δύο εξακολουθούν να υφίστανται: η αγάπη του όπλου και η αγάπη του μίσους. Αυτή η αγάπη

αναζητά την ολοκλήρωσή της.

Μετά το τελευταίο προεδρικό ντιμπέιτ το 2020, οι δημοσιογράφοι παρέθεσαν τις δηλώσεις ορισμένων αναποφάσιστων ανδρών ψηφοφόρων που πίστευαν ότι ο Μπάιντεν ήταν μεν εύγλωττος, αλλά εμφανίστηκε αδύναμος. Είπαν ότι ήθελαν έναν ισχυρό ηγέτη, ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις αυτών των δύσκολων καιρών. Προφανώς, θεώρησαν ότι ο Ντόναλντ Τραμπ ήταν ένας τέτοιος άνθρωπος. Οι ρεπουμπλικάνοι που κατέστρωσαν την εκλογική στρατηγική προωθούσαν αυτόν τον λόγο σε όλη τη διάρκεια των εκλογών, και επί της ουσίας σε όλη την περίοδο της προεδρίας του Τραμπ, μετατρέποντας την αδιαφορία του Τραμπ για τους άλλους σε μια εικόνα κάποιου που είναι απρόσβλητος από τις διαμάχες και τον φόβο. Όμως, τροφοδότησαν και χάρησαν επίσης το μίσος για την αδυναμία. Η ίδια λιβιδινική ενέργεια που πάλλεται στα καλέσματα «Κλείδωσε την μέσα» —μια ελάχιστη καλυμμένη φαντασίωση βιασμού— ρέει και μέσα στις κατηγορίες ενάντια στην αδυναμία.

Τέτοιες κραυγές σαλπίζουν οι λάβροι υποστηρικτές του Q-Anon και των άλλων θεωριών συνωμοσίας, οι οποίοι, όταν δεν ανησυχούν για κυκλώματα παιδόφιλων στα υπόγεια των δημοκρατικών πιτσαριών, οργανώνουν διαδηλώσεις απαιτώντας το δικαίωμα να θέσουν σε κίνδυνο τους εργαζόμενους στον τομέα της υγείας, όπως και άλλους, για να μην φορέσουν οι ίδιοι μάσκες κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας. Απειλούν να καταλάβουν κυβερνητικά κτίρια και οδηγούν στα προάστια με σημαίες που απεικονίζουν τον Τραμπ ως άλλο Ράμπο. Στα τέλη του Οκτώβρη έφτασαν μέχρι την άνω δυτική πλευρά του Μανχάταν —ένα περιβόητο προπύργιο φιλελεύθερων και δημοκρατικών. Όμως, δεν πρόκειται απλώς για περιθωριακά στοιχεία που σιγκλάνε τους υποτιθέμενους φιλελεύθερους. Από τον Ιανουάριο του 2020 έχουν επίσημη εκπροσώπηση στην κυβέρνηση των ΗΠΑ.

Στις σημαίες που κουβαλούν οι συνωμοσιολόγοι του κινήματος Q-Anon και οι συνωμότες τους κυματίζουν τα σύμβολα της παράδοσης των ρεπουμπλικάνων παραδομένα στη μαγική σκέψη του Χόλυγουντ. Σε μερικά από αυτά, το γηράσκον υπέρβαρο σώμα του Τραμπ μετατρέπεται στο γεμάτο ορμόνες ομοίωμα του Sylvester Stallone, με μια μπαντάνα για να κρατά την πορτοκαλί σφουγγαρίστρα στη θέση της. Αυτή η προφητική ταινία, θυμάμαι, μετέτρεψε τις δολοφονικές αυτοκρατορικές ανοησίες της Αμερικής στο Βιετνάμ και την ηπειρωτική Νοτιοανατολική Ασία σε μια αφήγηση για την εκμετάλλευση των αμερικανικών εργατικών τάξεων από τις δόλιες ελίτ τους και ιδίως από τη στρατιωτική τους ηγεσία. Παρουσίασε την εκδίκηση ως τη μόνη απάντηση: όχι μια εκδίκηση των κομμουνιστών Βιετναμέζων εναντίον των Αμερικανών, αλλά μια εκδίκηση αποκλειστικά μεταξύ Αμερικανών. Από κοντά, αυτές οι σημαίες είναι γελοία καρτούν. Κοιτώντας τες από μια απόσταση, με τις χαραγμένες εικόνες του Τραμπ να φορά γεμάτους τελαμώνες με φόντο τον Σταυρό της Αμερικάνικης Συνομοσπονδίας και παραφορτωμένες με βαρύγδουπα συνθήματα μοιάζουν φτιαγμένες από τους φανατικούς του ISIS που οδηγούν τα Toyota RAV και τα φορτηγά με τις καρότσες (πολλά από αυτά τα έχουν απαλλοτριώσει από δυνάμεις των ΗΠΑ στο Ιράκ) σε βομβαρδισμένες πόλεις για να

εγκαθιδρύσουν τη δική τους εκδοχή του νόμου και της τάξης στα μέρη που ο αμερικανικός πόλεμος είχε κατακρεουργήσει τους τοπικούς θεσμούς. Ο αφανισμός των γυναικών, ο βασανισμός των ομοφυλόφιλων, η δημιουργία δικαστηρίων εκδίκησης και ο εξοπλισμός των πολιτοφυλακών για να αναλάβουν τις λειτουργίες της αστυνόμευσης ενός σκιάδους κράτους που έγινε ο τρόπος λειτουργίας τους. Εφάρμοσαν έναν θρησκευτικό νόμο και δολοφόνησαν μέλη διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων. Στις ΗΠΑ, οι μαχητές του Q-Anon θα μπορούσαν ίσως να κάνουν το ίδιο εάν τους δινόταν η ευκαιρία.

Αυτό που μοιράζονται αυτά τα ετερόκλητα φαινόμενα και στις δύο όχθες του αποτυχημένου ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ είναι μια τάση που βρίσκει την καλύτερη περιγραφή της ως φασισμός χωρίς ολότητα. Πράγματι, αυτή είναι η αλήθεια που κρύβεται στην κατ' ευφημισμό ρητορική του νταή, με την οποία ο τραμπισμός πέφτει στα μαλακά. Σε αντίθεση με το ISIS, το οποίο λειτούργησε κάτω από το έμβλημα της θεϊκά επιβεβλημένης τάξης και πρόβλεψε μια μελλοντική κατάσταση ευημερίας, το Q-Anon λειτουργεί κάτω από το έμβλημα της

«ελευθερίας». Ελευθερία από κάθε περιορισμό, και κυρίως από την υποχρέωση προς το μέλλον. Ο παράδεισος θα είναι στη γη, και στο παρόν. Οτιδήποτε απαιτεί σκέψη για το μέλλον

κλιματική επιστήμη, διαχείριση πανδημιών παραδείγματος

χάριν— εξυβρίζεται, γελοιοποιείται, περιφρονείται. Το Q-Anon είναι η ανωμαλία μιας κουλτούρας των μέσων μαζικής ενημέρωσης που μετασχημάτισαν την ύστερη καπιταλιστική λογική που εξαρτάται από την επιτάχυνση της μετάδοσης δεδομένων και χρημάτων σε μια νέα αξία: Όχι απλώς ταχύτητα, όπως ισχυρίστηκε κάποτε ο Paul Virilio, αλλά «στιγμιαιότητα», ένα ανηλεές τώρα. Σαν να λέμε θάνατο.

Οι αυτόκλητοι προστάτες της ελευθερίας μοιράζονται με τους ξένους εχθρούς τους την επιθυμία για την παλινόρθωση της πατριαρχικής εξουσίας, το μίσος για τις γυναίκες και την αδυναμία –οι γυναίκες και τα άτομα που δεν συμμορφώνονται με τις παραδοσιακές έμφυλες κατηγορίες ως μορφές αδυναμία

— και μια κίβδηλη θρησκευτικότητα της οποίας η μόνη αρχή είναι η φιλοδοξία για υπερβατικότητα. Μοιράζονται την αγάπη για τα όπλα και είναι το προϊόν ενός πολέμου κατά της τρομοκρατίας που ξεκίνησε πολύ πριν την 11η Σεπτεμβρίου. Σε αντίθεση με τους ξένους εχθρούς τους, θα (ή έχουν αρχίσει να) θεσπίζουν, στο όνομα της ανάκτησης της εθνικής κυριαρχίας, θέατρα παλινδρόμησης αναγεννώντας τη φυλετική βία που ίδρυσε το έθνος –με τη γενοκτονία και τη δουλεία— και της οποίας η διαφύλαξη νομιμοποίησε τη λεγόμενη επανάσταση.

Είναι δύσκολο, αυτήν τη στιγμή, να απομακρυνθούμε από την πιθανότητα η ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών να μην είναι μια ιστορία αργής πραγμάτωσης της επαναστατικής της υπόσχεσης, αλλά να κινείται, μέσω κύκλων ατελούς επανάληψης, πίσω στο σημείο όπου το νεαρό έθνος σφυρηλατήθηκε προσπαθώντας να διατηρήσει όλον τον πλούτο, που αποκτήθηκε μέσω γενοκτονίας, εδαφικών απαλλοτριώσεων και δουλείας εδώ (όχι

στην Αγγλία), σε ένα μέρος, στα χέρια των λίγων λευκών ανδρών. Το ερώτημα είναι, αν φτάσουμε σε αυτό το μηδενικό σημείο, θα μπορέσουμε να ξεκινήσουμε πάλι από την αρχή; Ίσως είμαστε ήδη εκεί.

Εάν είναι έτσι, αφήστε την πραγματική επανάσταση να ξεκινήσει.

"QAnon vendor" by Marc Nozell from Merrimack, New Hampshire, USA is licensed with CC BY 2.0.

Σχόλια

Με την εκ των υστέρων οπτική των εκλογών του 2024, το άρθρο της καθηγήτριας Rosalind C. Morris στο πρώτο μόλις τεύχος του Ευρυγώνιου (Δεκέμβριος, 2020) για τις εκλογές των ΗΠΑ του 2020 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Είναι ένα βαθιά στοχαστικό κείμενο και ένα πολιτικά φορτισμένο δοκίμιο που ξεπερνά τα επίπεδα της τυπικής εκλογικής ανάλυσης για να εξερευνήσει τα υποκειμενικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά αίτια της υποστήριξης

προς τον Ντόναλντ Τραμπ.

Γράφοντας κατά τη διάρκεια της αμφισβήτησης και αποδόμησης της αμερικανικής δημοκρατίας και μέσα σε συνθήκες έκτακτης πολιτικής ανάγκης, η Morris αναζητά απαντήσεις στο «τέρας» του Τραμπισμού. Εκθέτει τις αντιφάσεις του αμερικανικού ονείρου, τον φετιχισμό της εξουσίας και της ισχύος, την κεντρική θέση της άμβλωσης ως θέμα των εκλογών, με αναφορές στον Φουκώ, τη Λούξεμπουργκ και τη θεωρία των ΜΜΕ. Σήμερα, παρά την παρέλευση πέντε ετών, το κείμενο της Morris παραμένει επίκαιρο, ίσως περισσότερο από ποτέ. Ο Τραμπ εξακολουθεί να κυριαρχεί στην αμερικανική πολιτική σκηνή. Η απόφαση της υπόθεσης Roe vs. Wade ανατράπηκε το 2022, επαληθεύοντας την κεντρική θέση του ζητήματος των αμβλώσεων στη συντηρητική ατζέντα. Η πόλωση παραμένει και οι δημόσιες συζητήσεις για την ισότητα, τη σεξουαλική απελευθέρωση, την ψυχική υγεία, την υγειονομική περίθαλψη και την κλιματική αλλαγή βρίσκονται υπό συνεχή απειλή απονομιμοποίησης.

Το κείμενο της Morris, πολιτικά τολμηρό και βαθιά διεισδυτικό, είναι ένα από τα πιο ισχυρά παραδείγματα της πολιτισμικής θεωρίας στην εποχή του ύστερου καπιταλισμού. Δεν πρόκειται για μια απλή καταγγελία του Τραμπισμού, αλλά για μια προειδοποίηση για την επανάληψη της Ιστορίας.

**Η ΕΥΡΩΠΗ,
Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΑΡΙΣΤΕΡΑ**

Η Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωπαϊκή Αριστερά

WALTER BAIER

(Ο Walter Baier (Βάλτερ Μπάιερ) είναι Πρόεδρος του Κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς, πρώην Εθνικός Πρόεδρος του Κομμουνιστικού Κόμματος Αυστρίας (KPÖ) και πρώην πολιτικός συντονιστής και μέλος του διοικητικού συμβουλίου του δικτύου transform! europe. Είναι διδάκτορας Οικονομικών του Πανεπιστημίου της Βιέννης.)

Στην ιστορία της ευρωπαϊκής Αριστεράς μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις επιμέρους περιόδους ανόδου της σοσιαλιστικής Αριστεράς στην Ευρώπη:

Την περίοδο διαμόρφωσης του εργατικού κινήματος κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, τον επαναστατικό αναβρασμό μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, την περίοδο του αντιφασισμού από το 1935 έως το 1950 και, τέλος, τον ευρωκομμουνισμό και την πτώση των δικτατοριών στη Νότια Ευρώπη.

Παρά τις ήττες και την κρίση των κινήματων που ακολούθησαν, υποδηλώνεται ένα μοτίβο -που μπορεί να θεωρηθεί και κανόνας: Κάθε ανάκαμψη της σοσιαλιστικής Αριστεράς προϋπέθετε την ικανότητα να αντιληφθεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό μιας συγκεκριμένης περιόδου και να συσχετιστεί πολιτικά με αυτό.

Έτσι, ξεκινάω με την παρατήρηση ότι η σοσιαλιστική αριστερά σήμερα, τουλάχιστον στην Ευρώπη, στερείται ενός μεγάλου σχεδίου. Δεν μιλάω για ένα αφήγημα, αν και πρέπει να παραδεχτούμε ότι κάθε επιτυχημένο κοινωνικό κίνημα απαιτεί μια συνολική ερμηνεία του παρόντος. Αλλά μάλλον διεκδικώ ένα αναλυτικό σχήμα που επιτρέπει την ενσωμάτωση των διαφόρων πολιτικών και αγώνων σε ένα ουσιαστικό νοηματικό πλαίσιο.

Ένα από τα στρατηγικά «τυφλά σημεία» πολλών ριζοσπαστικών σοσιαλιστικών κομμάτων στην Ευρώπη έγκειται στην έλλειψη επίγνωσης του βαθμού στον οποίο οι εθνικές πολιτικές εξαρτώνται από τις υπερεθνικές ευρωπαϊκές διαδικασίες.

Είναι προφανές ότι μια συζήτηση σχετικά με τις εθνικές πολιτικές έναντι των πολιτικών ολοκλήρωσης δεν μπορεί να γίνει χωρίς ορισμένες βασικές παραδοχές.

Ομολογουμένως, το ζήτημα αυτό είναι πολύπλοκο. Ανεξάρτητα από οποιαδήποτε πιθανή θεωρητική προσέγγιση, στην πράξη τα σοσιαλιστικά κόμματα λειτουργούν μέσα σε ένα πλαίσιο έθνους-κράτους, πράγμα που σημαίνει ότι ανταγωνίζονται με άλλες πολιτικές δυνάμεις για την κρατική εξουσία, κάτι, το οποίο συνεπάγεται ούτως ή άλλως την υπεράσπιση της δημοκρατικής αυτοδιάθεσης.

Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο, αν ληφθεί υπόψη ότι σχεδόν όλη η κοινωνική και πολιτική πρόοδος που έχει επιτευχθεί στον τομέα του κοινωνικού κράτους και των εργασιακών δικαιωμάτων έχει κερδηθεί και θεσμοθετηθεί σε εθνικό επίπεδο. Η κατάργησή της ή τουλάχιστον η ελαχιστοποίησή της έχει γίνει ο στόχος της ΕΕ, αν όχι από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, τουλάχιστον πιο πρόσφατα με τη συνθήκη του Μάαστριχτ.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να μετρήσουμε «sine irae et studio», τι μπορεί να σημαίνει κατά τη διάρκεια μιας παγκόσμιας πολιτισμικής κρίσης, όπως αυτή που βιώνουμε σήμερα, η έννοια της εθνικής αυτοδιάθεσης. Για να είμαι σαφής: το ερώτημα δεν είναι αν τα έθνη εξακολουθούν να έχουν σημασία -έχουν, απλώς και μόνο επειδή αντικειμενικά υπάρχουν. Το ερώτημα είναι μάλλον τι σημαίνει η αυτοδιάθεσή τους και πώς μπορεί να ασκηθεί αποτελεσματικά και δημοκρατικά υπό τις τρέχουσες ιστορικές συνθήκες.

Πολιτική βούληση και ηγεμονία

Υπάρχει μια παράξενη αντίφαση. Σχετικά με το τι πρέπει να γίνει για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, οι περισσότεροι επιστήμονες καθώς και οι περισσότεροι απλοί άνθρωποι συμφωνούν.

Αυτό που λείπει, ωστόσο, είναι η ικανότητα διαμόρφωσης της πολιτικής βούλησης να εφαρμοστούν οι πολιτικές για τις οποίες προφανώς όλοι συμφωνούν εντός του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου. Προφανώς, αυτό ισχύει τόσο για το εθνικό όσο και για το διεθνές επίπεδο.

Φυσικά, υπερασπιζόμαστε τη φιλελεύθερη δημοκρατία απέναντι στην επίθεση της φασιστικής εθνικιστικής Δεξιάς. Ωστόσο, σε μια κατάσταση πρωτοφανούς κρίσης στην οποία απαιτείται συλλογική κοινωνική προσπάθεια, η φιλελεύθερη έννοια της δημοκρατίας που προβλέπει μόνο ατομικά δικαιώματα φαίνεται να έχει φτάσει στα όριά της.

Η λαϊκή δημοκρατία που πραγματώνεται με την καθολική ψηφοφορία, η οποία δεν κερδήθηκε από τους φιλελεύθερους αλλά από το εργατικό κίνημα, πηγαίνει πέρα από τη φιλελεύθερη δημοκρατία, επιτρέποντας στις εργατικές τάξεις να εκφράσουν τα συλλογικά τους συμφέροντα και να αγωνιστούν για την ηγεμονία των στόχων και των αξιών τους.

Αυτό σημαίνει ότι η δημοκρατία και η εθνική αυτοδιάθεση δεν μπορούν να μετρηθούν μόνο με αφηρημένους όρους συνταγματικού και διεθνούς δικαίου. Το μέτρο μας πρέπει να είναι ο βαθμός στον οποίο παρέχουν τα απαραίτητα μέσα και χώρους για τη διαμόρφωση μιας νέας πολιτικής βούλησης, που ενσωματώνει μια κοινωνική συναίνεση, σχετικά με τις κατευθύνσεις και το περιεχόμενο του μετασχηματισμού.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, αυτό αφορά τόσο το εθνικό όσο και το ευρωπαϊκό επίπεδο. Η αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης θα απαιτήσει τεράστιες επενδύσεις, που θα κατευθύνουν τις επενδύσεις σε νέες μορφές, θα αλλάξουν βαθιά τις σχέσεις διανομής και θα μεταβάλουν την ιδιοκτησιακή τάξη.

Και ακόμη και αυτό δεν είναι αρκετό. Αν οι κοινωνίες του Βορρά ήταν έτοιμες να συμμετάσχουν ειρηνικά στη διαδικασία του παγκόσμιου μετασχηματισμού, δεν θα έπρεπε μόνο να αλλάξουν τον τρόπο παραγωγής τους και τα καταναλωτικά τους πρότυπα. Θα έπρεπε επίσης να υιοθετήσουν την ιδέα μιας παγκόσμιας αναδιανομής των πόρων και των ευκαιριών ζωής. Αυτό θα απαιτήσει όχι μόνο κοινωνικοοικονομικές αλλαγές αλλά και μια σημαντική πολιτιστική και διανοητική προσαρμογή του πληθυσμού σε μια νέα παγκόσμια

πραγματικότητα. Συνεπώς, μιλάμε για πολιτική ηγεσία και πολιτισμική ηγεμονία.

Τι κοινό έχει η άνοδος της Κίνας με τη στρατιωτική ήττα της Δύσης στο Αφγανιστάν; Αν δεν κρίνουμε μέσα από τον φακό της ιδεολογίας, με τον οποίο εύκολα χάνει κανείς από τα μάτια του την πραγματική διαδικασία, και τα δύο είναι η απόδειξη ότι ο παγκόσμιος μετασχηματισμός βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη. Και ότι το ερώτημα, επίσης, για τη σοσιαλιστική Αριστερά είναι πώς σχετίζεται με αυτόν.

Η άνοδος της Κίνας δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ένα επεισόδιο στον κύκλο της ανόδου και της πτώσης των αυτοκρατοριών. Μάλλον αποδεικνύει ότι η διαδικασία της αποαποικιοποίησης, που διακόπηκε στη δεκαετία του 1990, έχει κερδίσει και πάλι έδαφος, οδηγώντας στο τέλος της παγκόσμιας κυριαρχίας του δυτικού ιμπεριαλισμού, ανεξάρτητα από το αν αρέσει σε κάποιον η ιδεολογική μορφή ή η πολιτική ηγεσία που παίρνει αυτή η διαδικασία σε διάφορες χώρες και περιοχές.

Αν αυτή η διάγνωση είναι κοντά στην αλήθεια, η σοσιαλιστική αριστερά, δεν θα μπορούσε να περιοριστεί σε αιτήματα και προγράμματα δράσης για την προστασία των λαϊκών τάξεων από το να πέσουν θύματα του παγκόσμιου μετασχηματισμού. Χρειάζεται, επιπλέον αυτού, ένα πολιτικό όραμα για το πώς η Ευρώπη θα μπορούσε να αναλάβει πρωταγωνιστικό και εποικοδομητικό ρόλο σε αυτόν.

Κανείς δεν μπορεί να πιστέψει ειλικρινά ότι οποιοδήποτε κράτος-μέλος της ΕΕ είναι ικανό να αντιμετωπίσει μόνο του αυτή την πρόκληση, καθώς ακόμη και τα μεγαλύτερα από αυτά είναι μόνο χώρες μεσαίου μεγέθους σε σύγκριση με την Κίνα, την Ινδία, τις ΗΠΑ, το Πακιστάν, την Ινδονησία ή τη Νιγηρία.

Έτσι, το μοντέλο του αυτόνομου εθνικού κράτους παραπέμπει μόνο στην ψευδοεναλλακτική λύση που προτάσσουν οι εθνικιστές και οι δεξιόι λαϊκιστές. Σοβαρότερο είναι το ερώτημα αν η σοσιαλιστική Αριστερά μπορεί να στηριχθεί στην ικανότητα επίλυσης προβλημάτων μέσω διακυβερνητικής συνεργασίας, η οποία εξακολουθεί να είναι το κέντρο βάρους στη θεσμική λογική της ΕΕ.

Έχει αποδώσει αυτό το σύστημα κατά τη διάρκεια της πανδημίας;

Προφανώς όχι. Μάλλον αποκάλυψε τις έντονες αντιφάσεις των Συνθηκών της ΕΕ, οι οποίες αναθέτουν την κοινωνική πολιτική και την πολιτική υγείας στα εθνικά κράτη, ενώ τους έχουν επιβάλει οικονομική λιτότητα μετά την κατάρρευση του 2007.

Η αναστολή του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης την άνοιξη του 2020 ήταν αναγκαία και λογική. Ωστόσο, η εκ νέου ενεργοποίησή του το 2024 κρέμεται σαν δαμόκλειος σπάθη πάνω από την οικονομική ανάκαμψη. Ο πιθανός συμβιβασμός μεταξύ της νέας γερμανικής κυβέρνησης υπό τον Scholz και του Γάλλου προέδρου Macron για την εξαίρεση των πράσινων δημόσιων επενδύσεων από τους περιορισμούς του Δημοσιονομικού Συμφώνου, αν υλοποιηθεί, αποδεικνύει τόσο την πραγματιστική ικανότητα μάθησης του συστήματος όσο και την αναγκαιότητα της θεμελιώδους αλλαγής του. Διαφορετικά, το θηρίο της λιτότητας θα πέσει σε χειμερία νάρκη στη σπηλιά του.

Επιπλέον, η πρόβλεψη για μη επιστρεπτές μεταβιβάσεις προς τις χώρες που επλήγησαν

περισσότερο από την κρίση και η μερική χρηματοδότησή της μέσω κοινού ευρωπαϊκού δανεισμού ήταν καλές κινήσεις. Ωστόσο, ενόψει των διαστάσεων των μελλοντικών προβλημάτων, η ΕΕ απέχει ακόμη πολύ από αυτό που ο σημερινός Γερμανός καγκελάριος, τότε υπουργός Οικονομικών, αποκάλεσε «Χαμιλτόνεια στιγμή».

Αποδόμηση των φιλελεύθερων μύθων

Αν λοιπόν το μοντέλο των αυτόνομων εθνικών κρατών δεν ήταν ρεαλιστικό και αν, όπως αποδείχθηκε, η διακυβερνητική μέθοδος της σημερινής ΕΕ δεν απέδωσε, ποια πρόσθετη επιλογή θα ήταν διαθέσιμη;

Για να ανοίξει μια τέτοια συζήτηση, είναι σημαντικό να αποδομήσουμε μερικούς φιλελεύθερους μύθους.

Ο πρώτος μύθος είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης. Τι θα έπρεπε να είναι αυτό; Θα μπορούσε η ΕΕ να αυτοανακηρυχθεί σε δημοκρατία και να προσπαθήσει να επεκταθεί προς τα ανατολικά, αναζητώντας τα τελευταία της σύνορα στα Ουράλια; Τουλάχιστον, μετά τη σειρά των αποτυχιών -την Υπερδνειστερία, την Γεωργία, την Ουκρανία- και τις αυξανόμενες και πάλι εντάσεις στη Βοσνία, θα έπρεπε να γνωρίζουμε καλύτερα.

Είτε μας αρέσει είτε όχι, η ασφάλεια και η ειρήνη στην Ευρώπη μπορούν να επιτευχθούν μόνο σε συνύπαρξη με τη Ρωσία. Από την οπτική γωνία των ΗΠΑ, αυτό μπορεί να μην αποτελεί ζήτημα πρωταρχικής σημασίας. Από την ευρωπαϊκή οπτική είναι. Αυτό σημαίνει ότι μια πραγματική στρατηγική αυτονομία χρειάζεται μια αρχιτεκτονική ασφαλείας χειραφετημένη από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ που να περιλαμβάνει τόσο κράτη-μέλη της ΕΕ όσο και κράτη που για το προβλέψιμο μέλλον δεν θα γίνουν μέλη αυτής.

Ως εκ τούτου, πανευρωπαϊκά πλαίσια, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, στα οποία ανήκουν όλα τα κράτη της ηπείρου και τα οποία έχουν επισκιαστεί στη δημόσια συνείδηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εξακολουθούν να είναι σημαντικά, όπως και περιφερειακά όργανα όπως το Σκανδιναβικό Συμβούλιο ή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Δούναβη, η οποία συγκεντρώνει τα έντεκα παραποτάμια κράτη του Δούναβη.

Το να αναγνωρίσουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρώπη είναι διαφορετικά πράγματα δεν είναι μόνο θέμα πραγματικής πολιτικής, αλλά θα μπορούσε επίσης να συμβάλει στη διόρθωση της μεροληπτικής αντίληψης για την ολοκλήρωση.

Ας φανταστούμε ότι τα κράτη μέλη του ΟΑΣΕ θα μπορούσαν να συνάψουν μια συμφωνία για τη μετατροπή της Ευρώπης σε μια ζώνη ελεύθερη από πυρηνικά όπλα, όπως είναι η Λατινική Αμερική. Δεν θα ήταν αυτό μια τεράστια ώθηση στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και δεν αξίζει να αγωνιστούμε γι' αυτό;

Για το λόγο αυτό, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως μια μονοσήμαντη λύση υπό την αιγίδα της ΕΕ, αλλά απαιτεί ένα πολύπλοκο σύστημα οργανισμών και θεσμών με μεταβλητή σύνθεση και στόχους.

Δεύτερος μύθος που πρέπει να αντιμετωπιστεί: Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μπορεί να οικοδομηθεί μόνο πάνω στα συντρίμια των εθνικών κρατών!

Γιατί θα έπρεπε να είναι έτσι; Η σοσιαλιστική αριστερά αναγνώριζε πάντα την αρχή της εθνικής αυτοδιάθεσης. Αυτό συνεπάγεται επίσης την αποδοχή των διαφορετικών οπτικών και σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κάτι που θα μπορούσε να είναι μια πιθανή πορεία, για παράδειγμα για τη Νορβηγία, λόγω των εντατικών εμπορικών δεσμών της με το Ηνωμένο Βασίλειο και του πλούτου των φυσικών της πόρων, δεν είναι απαραίτητα εφαρμόσιμο στην περίπτωση της Ιρλανδίας. Ως εκ τούτου, η αναγνώριση του δικαιώματος παραμονής εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή ακόμη και της αποχώρησης από αυτήν, από μια προοδευτική διεθνιστική θέση, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι πρέπει να αγωνιστούμε για την καταστροφή της ΕΕ. Θα μπορούσε ακόμη και να συγκλίνει με τον αγώνα για δημοκρατική αλλαγή στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ένα κενό σημαίνον

Η εθνική αυτοδιάθεση αυτή καθαυτή δεν είναι παρά ένα κενό σημαίνον, χρήσιμο ακόμη και για την εθνικιστική Δεξιά, αν δεν εντάσσεται σε μια ρεαλιστική θεώρηση των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων εξουσίας. Το ίδιο δικαίωμα, όταν διεκδικείται για τη Δανία είναι ποιοτικά εντελώς διαφορετικό από ό,τι για τη Γαλλία. Το «Πρώτα η Αυστρία», μπορεί να θεωρηθεί αστείο, ενώ το «Πρώτα η Γερμανία» θα ήταν εφιάλτης, πολύ περισσότερο που ιστορικά το ένα συνέπεσε με το άλλο.

Όσον αφορά την πραγματική πολιτική, παρά την ανάπτυξη των αποσυνθετικών τάσεων, η άτακτη διάλυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ένα απίθανο σενάριο, τουλάχιστον υπό συνθήκες ειρήνης.

Πιο πιθανή και σε κάποιο βαθμό ήδη πραγματική είναι η συνεχής παράλυση των θεσμών που αποδεικνύονται όλο και πιο ανίκανοι να αντιμετωπίσουν τα επείγοντα κοινωνικά, οικολογικά και υγειονομικά προβλήματα που βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη.

Σε αυτό το πλαίσιο, η συγκρουσιακή συζήτηση για την υπεροχή ή την υποταγή του ευρωπαϊκού δικαίου έναντι του εθνικού συνταγματικού δικαίου, η οποία διεξάγεται επί του παρόντος στις περιπτώσεις της Πολωνίας και της Ουγγαρίας, έχει καταστεί κύριο ζήτημα όσον αφορά το μέλλον της ολοκλήρωσης.

Χωρίς την παραμικρή συμπάθεια για τις δύο δεξιές κυβερνήσεις, πρέπει να παραδεχτεί κανείς ότι ο Πολωνός πρωθυπουργός Mateusz Morawietzki είχε δίκιο στην ομιλία του στο Στρασβούργο, στις 19 Οκτωβρίου, όταν υπαινίχθηκε την *ultra vires* απόφαση του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου από τον περασμένο Μάρτιο. Σε αυτήν το δικαστήριο έκανε δεκτή την καταγγελία ενός πολιτικού του AfD κατά του Προγράμματος Αγοράς Ομολόγων του Δημοσίου (PSPP) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και απέκτησε το δικαίωμα να κρίνει τη νομιμότητα και την επάρκεια των πολιτικών που εκτελούνται από τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα.

Και λοιπόν; Εξαρτάται η υπεροχή και η υποταγή έναντι του εθνικού δικαίου από το ποια ζητήματα αντιμετωπίζονται ή ισχύει η παροιμία: Quod licet Jovi not licet bovi; Και μπορεί μια ένωση κρατών στον 21ο αιώνα να οικοδομηθεί πάνω σε τέτοιες προϋποθέσεις;

Σε μια τέτοια τεταμένη κατάσταση, η σοσιαλιστική Αριστερά κινδυνεύει να καταλήξει σε ένα σενάριο ήττας σε κάθε εκδοχή (lose-lose). Ενώ μια διάσπαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα αναζωογονούσε αναπόφευκτα τους παραδοσιακούς ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς που έχουν ποτίσει με αίμα το ευρωπαϊκό έδαφος, η παράλυση του θεσμού θα τροφοδοτούσε την εθνικιστική λαϊκιστική δεξιά.

Για να σκεφτούμε λογικά πάνω σε αυτό, πρέπει να αποδομήσουμε έναν τρίτο μύθο: ότι το μοντέλο της ευρωπαϊκής ενοποίησης των Monet, Schuman, De Gasperi είχε σκοπό να ενώσει την Ευρώπη. Εδώ γίνεται εσφαλμένα επίκληση του Spinelli. Όποιος διαβάσει το Μανιφέστο του Ventotene μπορεί εύκολα να διαπιστώσει ότι αυτό που είχαν στο μυαλό τους οι συντάκτες του δεν ήταν μόνο μια ομοσπονδιακή, αλλά και μια σοσιαλιστική Ευρώπη -κάτι που το 1941, την εποχή της συγγραφής του, ήταν μια τολμηρή αλλά καθόλου εξωπραγματική ιδέα.

Αντίθετα, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, η οποία έθεσε τις γερμανικές και γαλλικές χαλυβουργίες υπό κοινή διοίκηση, δεν είχε ως στόχο την ένωση αλλά τη διάσπαση της Ευρώπης για να περιορίσει τον σοσιαλισμό στην Ανατολή και να σώσει τον καπιταλισμό στη Δύση, γι' αυτό και συνδέεται ιστορικά με τη διαίρεση της Γερμανίας και την ίδρυση του NATO. Αν, σύμφωνα με την επιθυμία των ΗΠΑ, ο γαλλογερμανικός ανταγωνισμός έπρεπε να διαλυθεί, περιοχές που αποτέλεσαν πεδίο της μακράιωνης αντιπαλότητάς τους, δηλαδή οι χώρες του Benelux και η Ιταλία, έπρεπε να συμπεριληφθούν. Αυτός είναι ο πεζός τρόπος με τον οποίο συγκεντρώθηκαν οι έξι.

Όταν ο Spinelli, 35 χρόνια αργότερα, συνέταξε το σχέδιο της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αποδέχθηκε αυτή την κατάσταση και μετατόπισε το επίκεντρο στην αναδύμενη σύγκρουση μεταξύ της ριζοσπαστικής οικονομίας της αγοράς και του κοινωνικά και πολιτικά ενσωματωμένου καπιταλισμού. Παρ' όλα αυτά και παρ' όλο το νερό που χρειάστηκε να ρίξει στο κρασί, για να συγκεντρώσει την πλειοψηφία στο Ευρωκοινοβούλιο, το σχέδιό του περιείχε μια επαναστατική αρχή, καθώς παραχωρούσε στο ελεύθερα εκλεγμένο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το δικαίωμα να προτείνει τροποποιήσεις στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη ή ακόμη και τη συνολική μεταρρύθμισή της.

Γνωρίζουμε ότι η πρωτοβουλία αυτή ηττήθηκε. Το αποτέλεσμα ήταν, προς απογοήτευση του Spinelli, η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η οποία άνοιξε τον δρόμο στον μετέπειτα νεοφιλελευθερισμό, περισσότερο σκληρό μετά τις συνθήκες του Μάαστριχτ και της Λισαβόνα.

Δημοκρατία και εθνικότητα

Η σημερινή ΕΕ εμφανίζεται ως ένα παράξενο υβρίδιο: από τη μια πλευρά, είναι μια ζώνη ελεύθερων συναλλαγών με κοινό νόμισμα, σε συνδυασμό με ένα δικαστήριο και μια γραφειοκρατία στην υπηρεσία της. Και από την άλλη, διαθέτει ένα κοινοβούλιο, το οποίο εξακολουθεί να είναι αδύναμο, καθώς δεν διαθέτει την εξουσία ούτε να ρυθμίζει τις αγορές ούτε να ελέγχει τη γραφειοκρατία.

Αυτό το σύστημα επιμερισμού της νομοθετικής αρμοδιότητας μεταξύ ενός οργάνου που αποτελείται από κυβερνητικά στελέχη, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, και ενός Κοινοβουλίου χωρίς δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας και χωρίς «δημοσιονομικό προνόμιο», δεν μοιάζει με ένα κλασικό σύστημα δύο σωμάτων, αλλά μάλλον με μια πεφωτισμένη απολυταρχία.

Ως εκ τούτου, οποιαδήποτε επανίδρυση της Ευρώπης στη βάση ενός ριζοσπαστικού δημοκρατικού οράματος απαιτεί κατ' αρχάς να καταστεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το κέντρο λήψης αποφάσεων για τις υποθέσεις για τις οποίες η ΕΕ έχει αρμοδιότητα. Σε αυτό, ρόλο-κλειδί θα παίξει η παρέμβαση των πολιτικών κομμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτό έχει επίσης βραχυπρόθεσμες πρακτικές επιπτώσεις. Ενώ τα επιμέρους εθνικά κόμματα της ευρωπαϊκής Αριστεράς θα πρέπει να ενισχύσουν την ορατότητα του «κόμματος-ομπρέλας» τους, το τελευταίο θα πρέπει να διεκδικήσει το δικαίωμα των ευρωπαϊκών κομμάτων να καταρτίζουν ενιαίες λίστες στις εκλογές του Ευρωκοινοβουλίου.

Η Ευρώπη σε καμία περίπτωση δεν έχει τελειώσει με το λεγόμενο «εθνικό ζήτημα», του οποίου ένδειξη αποτελούν οι αυξανόμενοι εθνικισμοί. Αντιθέτως, καθώς η κρίση έχει ενταθεί, οι εθνικισμοί γίνονται όλο και περισσότερο η οθόνη στην οποία προβάλλονται τα κοινωνικά προβλήματα. Αυτό δεν αφορά μόνο την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αλλά και τη συνοχή των επιμέρους ευρωπαϊκών κρατών.

Μπορεί κανείς να μάθει από τον Αυστρομαρξισμό, ιδιαίτερα από τον Otto Bauer, ότι ο εθνικισμός δεν μπορεί να καταπολεμηθεί με αφηρημένες εκκλήσεις σε μια διεθνή ταξική συνείδηση, την οποία πρέπει να καλλιεργήσουμε και στη συνέχεια να υπερασπιζόμαστε σε κάθε περίπτωση, αλλά μόνο με έναν ριζικό εκδημοκρατισμό των εθνικών σχέσεων που βασίζεται στο δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού. Αυτό απαιτεί πρώτα μια αποτελεσματική και σαφή κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ εθνικών και ευρωπαϊκών θεσμών.

Οι εθνικές σχέσεις περιπλέκονται από το γεγονός ότι δεν αντικατοπτρίζονται επαρκώς στο σημερινό σχήμα των κρατών και της ΕΕ. Αυτό ισχύει όχι μόνο για τους λαούς που ζητούν την αυτοδιάθεσή τους εντός των υφιστάμενων κρατών, αλλά και για τις νέες εθνοτικές μειονότητες που προέκυψαν λόγω της μετανάστευσης, οι οποίες κατανέμονται σε διάφορα κράτη και σχηματίζουν μεγαλύτερους πληθυσμούς από εκείνους των μικρότερων κρατών-μελών της ΕΕ. Και αυτό εγείρει το ζήτημα της πολιτιστικής, θρησκευτικής και εθνικής εκπροσώπησης αυτών των μειονοτήτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το οποίο αν δεν αντιμετωπιστεί πολιτικά θα γίνει πύλη εισόδου για την ακροδεξιά, καθώς και για τους

θηρσκευτικούς και ηθικούς φονταμενταλισμούς.

Η «Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής» στην Ιρλανδία, που τώρα υπονομεύεται από το Brexit, απέδειξε τη χρησιμότητα του ευρωπαϊκού πλαισίου για την επίτευξη συμφωνιών σε εθνικά θέματα.

Ως εκ τούτου, το πρόβλημα είναι ότι η δημοκρατική ολοκλήρωση, που θα μπορούσε να βοηθήσει στην αποτροπή της μετατροπής των κοινωνικών αντιφάσεων σε εθνικές, δεν εξαντλείται στην επίτευξη της καθολικής ψηφοφορίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Απαιτεί επίσης την εκπροσώπηση των λαών και των εθνών ως υποκειμένων δικαίου, η οποία συνήθως υλοποιείται σε ένα δεύτερο «νομοθετικό σώμα».

Εδώ και πάλι, ακόμα και από μία εθνική οπτική, η κατάργηση της υπεροχής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων αποδεικνύεται το μεγαλύτερο εμπόδιο τόσο για τη δημοκρατία όσο και για την ολοκλήρωση.

Η κρίση που έχει κυριεύσει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση εκτείνεται από την υγειονομική περίθαλψη μέχρι την οικολογία, από τη βιομηχανική πολιτική μέχρι τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής. Μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο στην πολυπλοκότητά της. Ο πυρήνας της, ωστόσο, είναι πολιτικός!

Σε τελική ανάλυση, το ερώτημα είναι σε ποιο πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο οι ευρωπαϊκοί λαοί θέλουν να αποφασίσουν για το μέλλον τους.

Αν η σοσιαλιστική αριστερά δεν θέλει να γίνει η ίδια θύμα, πρέπει να αντιμετωπίσει αυτό το ερώτημα.

Επεξηγήσεις και Γλωσσάρι

Sine irae et studio: Λατινική φράση, που σημαίνει «χωρίς οργή και προκατάληψη».

Χαμιλτόνεια στιγμή: Η αναφορά γίνεται στον Alexander Hamilton (1755-1804), τον πρώτο Υπουργό Οικονομικών των ΗΠΑ. Ο Hamilton ήταν ο εμπνευστής και βασικός υποστηρικτής που πρότεινε και κατάφερε να επιτύχει -παρά τις αντιθέσεις που υπήρξαν από τους Thomas Jefferson και James Madison - τη συμφωνία που επέτρεψε στη νεοσύστατη τότε ομοσπονδιακή Κυβέρνηση των ΗΠΑ να αναλάβει τα χρέη που είχε συσσωρεύσει στις πρώην αποικίες ο πόλεμος της ανεξαρτησίας και να τα μετατρέψει σε κοινές υποχρεώσεις της ομοσπονδιακής ένωσης. Ο συμβιβασμός Hamilton, Jefferson και Madison θεωρείται ένα αποφασιστικό βήμα προς την ενοποίηση της νέας τότε ομοσπονδίας και προς τη δημιουργία του αμερικανικού συστήματος διακυβέρνησης.

Ultra vires: Λατινική φράση που σημαίνει «εκτός εξουσίας» και αναφέρεται στην πέραν των ορίων της νομικής εξουσίας κάποιου οργάνου πράξη. Εν προκειμένω, το βασικό επιχείρημα της προσφυγής εναντίον του Προγράμματος Αγοράς Ομολόγων του Δημοσίου (PSPP) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας -το οποίο δέχτηκε το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο στη διάσημη ή διαβόητη πλέον απόφασή του (2020)- ήταν ότι με αυτό η ΕΚΤ υπερέβη τα όρια της εξουσίας της, τα όρια δηλαδή των αρμοδιοτήτων που κατ' αρχήν

ανήκουν στα κυρίαρχα εθνικά κράτη και που μεταβιβάστηκαν στην ΕΕ από το Γερμανικό Κοινοβούλιο. Επομένως, το Πρόγραμμα αυτό ήταν μια “ultra vires” πράξη της ΕΚΤ που παραβίαζε την αρχή της δημοκρατίας σύμφωνα με το γερμανικό Σύνταγμα, δίνοντας έτσι το δικαίωμα στο γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο να κρίνει τη νομιμότητά της. Αναλυτικά η απόφαση: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2020/05/rs20200505_2bvr085915en.html;jsessionid=5236EFE36B-8582F3A09D358CAA571BEC.1_cid377

Quod licet Jovi not licet bovi: Λατινική φράση που σημαίνει «Ό,τι είναι επιτρεπτό για τον Δία, μπορεί να μην είναι επιτρεπτό για τον ταύρο». Εδώ χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα για να υπογραμμίσει ότι η έκταση των δικαιωμάτων των κρατών-μελών της ΕΕ δεν μπορεί να διαφοροποιείται με βάση το για ποιο κράτος μιλάμε. Άρα, το ερώτημα της υπεροχής ή της υποταγής του ευρωπαϊκού δικαίου έναντι του εθνικού συνταγματικού δικαίου θα πρέπει να απαντηθεί με τον ίδιο τρόπο είτε πρόκειται για τη Γερμανία είτε πρόκειται για την Πολωνία ή την Ουγγαρία.

Monet, Schuman, De Gasperi: Jean Monet, Robert Schuman και Alcide De Gasperi. Τρεις από τις προσωπικότητες που θεωρούνται παραδοσιακά «ιδρυτικοί πατέρες» της ΕΕ. Ο Jean Monet (1888-1979) υπήρξε πολιτικός και οικονομικός σύμβουλος και διπλωμάτης και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην Διακήρυξη Schuman του 1950, ένα ορόσημο στη γαλλο-γερμανική προσέγγιση μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα -προγόνου της σημερινής ΕΕ- της οποίας υπήρξε και ο πρώτος πρόεδρος. Ο Robert Schuman (1886-1963) τόσο από τη θέση του πρωθυπουργού όσο και από αυτή του υπουργού Εξωτερικών της Γαλλίας (υπό την οποία διαμόρφωσε και την παραπάνω γαλλογερμανική συμφωνία του 1950) έπαιξε κομβικό ρόλο στην οικοδόμηση της μεταπολεμικής Ευρώπης, αλλά και της διατλαντικής συνεργασίας και του NATO. Ο Alcide De Gasperi (1881-1954) διετέλεσε πρωθυπουργός της Ιταλίας από το 1945 ως το 1953 και έπαιξε καθοριστικό ρόλο όχι μόνο στη μετάβαση της χώρας του στο μεταπολεμικό καθεστώς, αλλά και στην οικοδόμηση της σημερινής ΕΕ.

Spinelli: Ο Altiero Spinelli (1907-1986) υπήρξε μια από τις σημαντικότερες μορφές του ιταλικού κομμουνιστικού κινήματος και της ιταλικής αντίστασης στο φασισμό, γνωστός για τις απόψεις του υπέρ μιας ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας και θεωρείται επίσης ένας από τους «ιδρυτικούς πατέρες» της ΕΕ. Υπήρξε ο βασικός συγγραφέας, μαζί με άλλους Ιταλούς αντιφασίστες κρατούμενους, όπως ο Ernesto Rossi, του Μανιφέστο του Ventotene του 1941 (που ονομάστηκε έτσι από το νησί όπου κρατούνταν κατά τη διάρκεια του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου), υπέρ μιας ελεύθερης και ενωμένης Ευρώπης. Διετέλεσε, μεταξύ άλλων, μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωκοινοβουλίου, το κεντρικό κτίριο του οποίου στις Βρυξέλλες φέρει το όνομά του.

Δημοσιονομικό Προνόμιο: Με τον όρο «δημοσιονομικό προνόμιο» (στο πρωτότυπο “budget prerogative”) νοείται η αποκλειστική αρμοδιότητα του Κοινοβουλίου – συνήθως στα περισσότερα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη – να εγκρίνει τον κρατικό προϋπολογισμό.

Κόμμα-Ομπρέλα: Ένας ανώτερος διακομματικός μηχανισμός που συντονίζει τις δραστηριότητες μικρότερων κόμματος-μελών για την επίτευξη ενός κοινού στόχου. Στην προκειμένη περίπτωση, εννοείται το Κόμμα Ευρωπαϊκής Αριστεράς – Party of the European Left.

Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής: Η Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής ή Συμφωνία του Μπέλφαστ υπογράφηκε στις 10 Απριλίου 1998 και αποτέλεσε ένα μεγάλο βήμα στην ειρήνευση στη Βόρεια Ιρλανδία, διαμορφώνοντας το ισχύον καθεστώς διακυβέρνησής της, διαμορφώνοντας σειρά θεσμών μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και μεταξύ της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Εγκρίθηκε με δημοψήφισμα στη Βόρεια Ιρλανδία και στην Δημοκρατία της Ιρλανδίας και τέθηκε σε ισχύ από τον Δεκέμβριο του 1999. Η επίκλησή της εδώ από τον συγγραφέα σχετίζεται με το γεγονός ότι -κατά τον ίδιο- η συμμετοχή τόσο του Ηνωμένου Βασιλείου όσο και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας στην ΕΕ συνέβαλε στην επίτευξη και στην εφαρμογή της συμφωνίας αυτής, η οποία διαταράσσεται μετά το Brexit.

Ένα Δεύτερο Νομοθετικό Σώμα: Εδώ υπονοείται μια δομή ανάλογη των ομοσπονδιακών κρατών, όπου στην «πάνω Βουλή» (Γερουσία) εκπροσωπούνται τα ομόσπονδα κρατίδια και στην «κάτω Βουλή» (Κοινοβούλιο) το σύνολο του λαού μέσω της ενιαίας καθολικής ψηφοφορίας. Με άλλα λόγια, ο συγγραφέας, αντί της σημερινής εκπροσώπησης των κρατών σε διακυβερνητικό επίπεδο, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, προκρίνει μια εκπροσώπηση των λαών και εθνών σε ένα δεύτερο νομοθετικό σώμα.

Φωτο: Η Άγκελα Μέρκελ, ο Φρανσουά Ολάντ και ο Ματέο Ρέντσι μπροστά στον τάφο του Αλτιέρο Σπινέλι στο Βεντοτένε το 2016. Πηγή: [Palazzo Chigi](#), Vertice Italia-Francia-Germania a Ventotene, Ventotene, 22/08/2016, με άδεια [CC BY-NC-SA 2.0](#).

Σχόλια

Το τρίτο τεύχος του Ευρυγώνιου (Δεκέμβριος, 2021) περιελάμβανε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο του σημερινού Προέδρου του Κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς Walter Baier. Πρόκειται για ένα κείμενο φιλοσοφικού, θεσμικού και γεωπολιτικού βάθους, με το οποίο ο έμπειρος οικονομολόγος απαντά στις σημερινές κρίσεις.

Σε μία εποχή φορτισμένη από τον COVID-19, το Brexit, την ανάκαμψη του εθνικισμού και την αναδιάταξη της διεθνούς ισχύος, ο Baier διατυπώνει μια κριτική του εθνικιστικού λαϊκισμού, των αντιφάσεων και της θεσμικής ανεπάρκειας της ΕΕ, προτείνοντας παράλληλα λύσεις και θεμελιώνοντας εκ νέου τον ρόλο της ευρωπαϊκής Αριστεράς.

Είναι ένα κείμενο που παραμένει εξαιρετικά επίκαιρο το 2025. Η πολεμική σύγκρουση στην Ουκρανία επαληθεύει την ανάγκη του πανευρωπαϊκού συστήματος ασφαλείας που προτείνει. Η πράσινη μετάβαση συναντά κοινωνικά και ταξικά εμπόδια, ενώ η δημοσιονομική πειθαρχία επανέρχεται. Το θεσμικό έλλειμμα της ΕΕ και η περιορισμένη ισχύς του Ευρωκοινοβουλίου αναδεικνύονται ως βασικά εμπόδια μετασχηματισμού, ενώ η πολυεθνική εκπροσώπηση θέτεται σαν απάντηση στις πολιτισμικές εντάσεις.

Σχεδόν τέσσερα χρόνια μετά την δημοσίευσή του, το κείμενο του παραμένει ένα από τα πολυτιμότερα διαθέσιμα εργαλεία χάραξης στρατηγικής, με στόχο μια προοδευτική επανίδρυση της Ευρώπης.

ΜΕ ΕΥΡΥΓΩΝΙΟ ΦΑΚΟ